

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

681

J

10

PROEFSTEEN VOOR 'T EXAMEN.

239

VERKLARINGEN, VRAGEN, OEFENINGEN, AANTEEKENINGEN
OP 'T GEBIED DER NEDERLANDSCHE TAAL.

EEN BOEK VOOR CANDIDAAT-ONDERWIJZERS,

DOOR

M. J. KOENEN,

LEERAAR AAN DE RIJKSKWEEKSCHOOL EN AAN DE RIJKSNORMAALLESSEN
TE MAASTRICHT.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1889.

Presentexemplaar.

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS, TE GRONINGEN.

- A. M. BOGAERTS en M. J. KOENEN, Practische Taalstudie. I: Woorden en uitdrukkingen 8ste druk f 1,25
- A. M. BOGAERTS en M. J. KOENEN, Practische Taalstudie. II: Taal en Taalstudie. 5de druk - 1,25
- A. M. BOGAERTS en M. J. KOENEN, Practische Taalstudie. III: Taalgebruik en woordverklaring. 6de druk - 1,25
- M. J. KOENEN, Zakwoordenboek der Nederlandsche Taal, in linnen
4de druk - 0,25
- M. J. KOENEN, Eerste aanschouwelijk taalonderwijs, Voorlooper van het Nieuwe Taalboek. Gehoor-, Spreek-, Lees- en Schrijf-oefeningen 3de druk - 0,25
- M. J. KOENEN, Het Nieuwe Taalboek, Taal-, Stijl- en Dicteeroefeningen voor de verschillende klassen der Volksschool. Eerste stukje 9de druk - 0,20
- M. J. KOENEN, Het Nieuwe Taalboek, Taal-, Stijl- en Dicteeroefeningen. Tweede stukje 9de druk - 0,20
- M. J. KOENEN, Het Nieuwe Taalboek, Taal-, Stijl- en Dicteeroefeningen. Derde stukje 7de druk - 0,20
- M. J. KOENEN, Het Nieuwe Taalboek. Vierde stukje. Eerste gedeelte 7de druk - 0,20
- M. J. KOENEN, Het Nieuwe Taalboek. Vierde stukje. Tweede gedeelte 3de druk - 0,25
- M. J. KOENEN, Het Nieuwe Taalboek, Taal-, Stijl- en Dicteeroefeningen voor voortgezet lager onderwijs en de eerste klassen van normaallessen. Vijfde stukje 6de druk • 0,50

M. J. KOENEN, Het Nieuwe Taalboek, Taal-, Stijl- en Dicter- oefeningen voor voortgezet lager onderwijs en de tweede klassen van normaallessen. Zesde stukje	4de druk	f 0,50
M. J. KOENEN, Denken en Schrijven. Steloefeningen in vijf leer- kringen voor de verschillende klassen der Volksschool. Eerste stukje	2de druk	- 0,20
M. J. KOENEN, Denken en Schrijven. Tweede stukje	2de druk	- 0,20
M. J. KOENEN, Denken en Schrijven. Derde stukje	2de druk	- 0,20
M. J. KOENEN, Denken en Schrijven. Vierde stukje	2de druk	- 0,25
M. J. KOENEN, Denken en Schrijven. Vijfde stukje	2de druk	- 0,25
M. J. KOENEN, Beknopte Handleiding ten gebruike bij de Steloefe- ningen in vijf leerkringen		- 0,50
M. J. KOENEN, Een kleine Sleutel. Toelichtingen bij 't gebruik van „Practische Taalstudie I”		- 0,25
M. J. KOENEN, Staring, keur uit Staring's Gedichten		- 1,00
M. J. KOENEN, Practijk der Spraakkunst		- 1,00
M. J. KOENEN, Practische stijl leer		- 1,00
M. J. KOENEN, Korte lessen der Nederlandsche Spraakkunst met opgaven en oefeningen		- 0,60
M. J. KOENEN, Proefsteen voor 't examen, een boek voor candi- daats-onderwijzers		- 0,75
M. J. KOENEN, Kleine Nederlandsch Spraakkunst. Een boekje voor de hoogste klasse der Volksschool		- 0,75
M. J. KOENEN, Vragen over de Nederlandsche Spraakkunst. Een repetitieboekje voor candidaat-onderwijzers		- 0,75

PROEFSTEEN VOOR 'T EXAMEN.

VERKLARINGEN, VRAGEN, OEFENINGEN, AANTEEKENINGEN
OP 'T GEBIED DER NEDERLANDSCHE TAAL.

EEN BOEK VOOR CANDIDAAT-ONDERWIJZERS,

DOOR

M. J. KOENEN,

LEERAAR AAN DE RIJKSKWEEKSCHOOL EN AAN DE RIJKSNORMAALLESSEN
TE MAASTRICHT.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1889.

Stoomdrukkerij van J. B. Wolters.

VOORBERICHT.

Ken u zelf, is de wijsgeerige spreuk der Oudheid!

Inderdaad hij, die zich aan een examen in de Nederlandsche taal zal gaan onderwerpen, dient niet onkundig te zijn omtrent de mate en het gehalte van zijne kennis. Vooral in zake Stijl en Spraakkunst moet hij goed onderlegd wezen.

Dit boekje bevat Verklaringen, Vragen, Oefeningen, Aanteekeningen, alles samen en in onderling verband een toetssteen voor den candidaat, die eigen kennis wil beproeven.

Intusschen hebben wij gemeend, dat met louter opgaven en vragen een candidaat in den regel niet veel verder zal komen, de noodige verklaringen en vingerwijzingen mochten daarom niet ontbreken. Op 't gebied van Spraakkunst kan het leerboek vele moeilijkheden oplossen; waar wij oordeelden, dat toelichting, ook hier, gewenscht kon zijn (als in Hoofdstuk III), hebben wij de noodige aanstippingen gegeven. Men ziet dus, dat dit boekje meer wil zijn dan bloot een krachtmeter.

De onderrinding, bij meer dan één examen opgedaan, was ons een richtsnoer. Waar het werkje soms wat verder gaat dan de eischen van het examen zelf, bedenke men, dat het meerdere het mindere omsluit en aanvult.

Ook voor hen, die het examen voor hoofdonderwijzer willen afleggen, kan, naar wij bescheiden meenen, dit boekje van eenige waarde zijn. Het kan strekken om eens verworven kennis op te frisschen of te doen beklijken.

Deze „Proefsteen” vraagt alzoo een klein plaatsje op de studietafel of in het boekenrek. Het boekje bevat hoofd- en steunpunten bij de studie van het Nederlandsch, het wil herinneringen wekken, voor afdwaling behoeden, kennis, ook zelfkennis kweeken.

Voor de gebreken, die het aankleven, vragen wij verschooning; we zullen trachten te verbeteren, wat eene welwillende critiek als minder deugdelijk zal aanwijzen. Het is onze wensch, dat het eenig nut stichte en niet weinigen van dienst moge zijn.

MAASTRICHT, Juli '89.

De Schrijver.

INHOUD EN BLADWIJZER.

	Blz.
HOOFDSTUK I. Over Taal, Letters, Klanken en Woorden.	1
HOOFDSTUK II. Woorden en Uitdrukkingen. Hunne etymologische of historische beteekenis. . .	18
HOOFDSTUK III. Vragen en opgaven over Spraakkunst.	
Ontleding	38
HOOFDSTUK IV. Aanstippen en oefeningen over de spelling	63
AANHANGSEL. Aanteekeningen	71

HOOFDSTUK I.

OVER TAAL, LETTERS, KLANKEN EN WOORDEN.

1. *Taal* in het algemeen is het middel ter uitdrukking van gedachten.

Gebarentaal — Spreektaal — Schrijftaal — Taal der vingers — Taal der oogen — Bloementaal.

2. In engeren zin verstaat men door taal het middel om gedachten *in woorden* uit te drukken.

In zooverre iedere spreker of schrijver eigen gedachten op eigen wijs uitdrukt, heeft iedere mensch ook *zijne* taal. De taal van een beschaafd man verschilt hemelsbreed van die van een bewoner van sloppen of achterbuurten; de taal van een geletterd of belezen man is weer anders dan die van hem, die met handenarbeid zijn brood verdient. De taal van een dichter en die van een prozaschrijver loopen gewoonlijk ver uit elkaar. In 't algemeen kan men den gezamenlijken woordenschat van een persoon *zijne* taal noemen.

3. De taal is ook het middel voor het *denken* zelf.

Jacob Geel zegt: „Eene gedachte zonder woorden is niets: met woorden hebt gij leeren denken, van uwe wieg af: want men had geen ander middel om uwe verstandelijkheid te ontwikkelen en te voeden, en met die woorden denkt gij en volmaakt gij u voortdurend.”

4. De Nederlandsche taal bevat een schat van woorden en uitdrukkingen, waarvan de (beschaafde) bewoners van Nederland en van een deel van België zich bij 't spreken en schrijven kunnen bedienen.

De Nederlandsche taal is buitengemeen rijk. Dr. De Vries zegt: „De woorden dringen bij zwermen op den woordenboekschrijver aan en over-
KOENEN, *Proefsteen.*

vallen hem links en rechts; hij weet nauwelijks hoe ze alle onder bedwang te krijgen, soms is het om moedeloos te worden." Haar rijkdom blijkt ook uit haar keur van synoniemen of zinverwante woorden; uit hare duizenden uitdrukkingen, ontleend aan ambachten en bedrijven, zeevaart en oorlog, geschiedenis, bijbel en fabelleer. Men sla, om zich te overtuigen van den rijkdom onzer taal, van de onmetelijkheid van haren taalschat één of meer afleveringen op van het *Woordenboek der Nederlandsche taal*. Ook werpe men, zoo mogelijk, eens een opmerkzamen blik in het *Middel-nederlandsch Woordenboek*, uitgegeven en bewerkt door den hoogleeraar J. Verdam ¹⁾.

5. De taal leeft het leven van het volk, dat haar schiep. Vandaar heeft elke taal haar eigen karakter en hare eigen geschiedenis. De geschiedenis der Nederlandsche taal ligt besloten in de letterkundige voortbrengselen van de verschillende eeuwen van haar bestaan ²⁾.

Iedere taal heeft haar eigen *karakter* — evenals de taal van elken mensch den stempel draagt van zijne persoonlijkheid. Dat karakter wordt bepaald door den geest, de denkwijze, de geschiedenis en de ontwikkeling van het volk, dat haar bezigt als voertuig der gedachten.

De taal is een levend organisme: groeien en veranderen, worden en vergaan, ziedaar het leven van elke taal, hare geschiedenis. Woorden gaan te niet, nieuwe ontstaan; vormen slijten af, andere komen in de plaats. Eene taal leeft, zoolang zij door een volk, een stam, eene stad, een dorp, eene familie, één eenig persoon nog gesproken wordt.

Er zijn dus ook *doode* talen, als: het Grieksch, het Latijn, het oud-Saksisch, het Gotisch, enz.

De taal is de spiegel van den geest, van het karakter van het individu, van het volk.

De Nederlandsche taal is een nationale schat; zij is het eigendom van het algemeen en van ieder in 't bijzonder, tevens de band, die allen omstrengelt tot ééne eenheid van volksbestaan.

6. De geschiedenis der Nederlandsche taal vloeit in de verre oudheid samen met die der Germaansche stammen. In ons land vormde zich in de 12e eeuw het Nederlandsch in hoofdzaak uit drie Nederduitsche tongvallen: het *Frankisch*, het *Saksisch* en het *Friesch*.

Het Nederlandsch behoort tot de Germaansche talen en wel in hoofdzaak

1) Zie aant. 1.

2) Zie aant. 2.

tot het Nederduitsch. Deze loot van den grooten Indo-Germaanschen taalstam behoort eigenlijk tot de West-Germaansche talen, doch het Nederduitsch kon zich in de Deutsche landen niet tot eene zelfstandige taal (literatuur taal) verheffen, omdat het door het Opperduitsch (de bergtaal) werd overvleugeld ¹⁾. De beschaafde Hoogduitsche taal is in hoofdzaak Opperduitsch. — Het is verder een feit, dat het Nederlandsch in deze landen langen tijd met den verkeerden naam van Nederduitsch is bestempeld, en vóór nog geene halve eeuw leerde men bij ons de schooljeugd *Nederduitsch* uit eene *Nederduitsche* spraakkunst.

Ook is het een feit, dat in het buitenland de taal van de vaderen in het bloeitijdperk der Republiek zelfs en nog eeuwen daarna als *platduitsch* werd aangemerkt. Het vooroordeel tegen onze Letterkunde was in het buitenland meer dan groot, én Franschen, én Engelschen, én Duitschers behandelden haar veelal òf met minachting, òf met groote onrechtvaardigheid. De beschaafde Duitscher vooral kon niet gelooven, dat een volk, hetwelk, naar zijn oppervlakkig oordeel, eene taal spreekt, gelijk aan die, welke hij in den mond der minst beschaafde volksklassen vindt, iets anders dan platte gedachten zou kunnen uitdrukken.

7. Naast de beschaafde Nederlandsche taal leeft in den volksmond de platte taal ²⁾ of het dialect.

De indeeling der dialecten heeft veel overeenkomst met die onzer provinciën, in hoofdzaak is zij tot de in § 6 genoemde tongvallen terug te brengen. Intusschen spreekt men nog altijd van het *Zeeuwsch*, het *Friesch*, het *Geldersch*, het *Overijselsch*, het *Limburgsch*, enz. Ja, men onderscheidt de dialecten zelfs naar de steden, als: het *Haagsch*, het *Amsterdamsch*, het *Rotterdamsch*, enz. enz. Sommige schrijvers kozen een of ander dialect tot voertuig hunner gedachten ³⁾.

8. Het Nederlandsch is voor een groot deel Nederduitsch, d. i. Germaansch. Tot den woordenschat onzer taal behooren verder eene menigte vreemde woorden, vooral aan het Romaansch, Latijn en Fransch, Spaansch, enz., ontleend. Ja, het Nederlandsch bevat zelfs woorden, ontleend aan Oostersche talen ⁴⁾.

De spraakmakende gemeente, door groote vertrouwelijkheid met Romaansche woorden op *-ment*, *-teit*, *-es*, *-age* en *-ier*, als: *tractement*, *sociëteit*, *barones*, *colportage*, *barbier*, is er vanzelf toe gekomen, deze en dergelijke vreemde uitgangen aan echt Nederlandsche stammen te hechten, als: *dreigement*, *flauwiteit*, *leerares*, *stellage*, *herbergier*, enz.

1) Zie aant. 3.

2) Zie aant. 4.

3) Zie aant. 5.

4) Zie aant. 6.

9. Een woord is een spraakgeluid of eene verbinding van spraakgeluiden, met eene bepaalde beteekenis of van eenen bepaalden dienst. Met een *spraakgeluid* bedoelen wij eene lettergreep.

Reeds in § 5 is er op gewezen, dat woorden en vormen afslijten, te niet gaan. Sommige leven in samenstellingen voort, zoo zij als afzonderlijke woorden reeds hebben opgehouden te bestaan, als: (*mein*)*eed*, (*winkel*)*huis*, *deur*(*waard*er); van andere vindt men overblijfsels in de voor- en achtervoegsels, als: *oor-*, *on-*, *et-*, *-heid*, *-en*, enz. enz. Dat afslijten strekt zich ook uit tot samenstellingen, vooral door de toonloosheid van uitspraak, als: *jonker* (jonkheer), *wingerd* (wijngaard), *wammes* (wambuis), enz. Soms is er gemakzucht in 't spel en vindt men een lid van 't woord afgekapt, als: *kroeg* (kroeghuis), *spin* (spinnepkop), *mol* (molwerper), enz. Zucht tot gemak is grootendeels ook oorzaak van 't bestaan der zoogenaamde *grammatische figuren*.

10. Eene verbinding of koppeling van woorden, waardoor een begrip wordt aangeduid, heet eene *uitdrukking*.

Zoo vindt men in *Practische Taalstudie* I, blz. 94 e. v. allerlei uitdrukkingen opgegeven, ontleend aan ambachten, neringen en bedrijven, als: *een oog in 't zeil houden* (waakzaam zijn), *iemand den handschoen toewerpen* (uitdagen); verder: *van den morgen tot den avond* (altijd), *heinde en verre* (alom), *met man en muis vergaan* (geheel, totaal vergaan), enz.

11. In de spraakkunst onderscheidt men de woorden, naar hun dienst en beteekenis in: *begripswoorden* en *betrekkingswoorden*. Voegwoorden en voorzetsels zijn *betrekkingswoorden*, ook enkele werkwoorden (*koppelwerkwoorden*) komen als *betrekkingswoorden* voor ¹⁾.

Het verband tusschen de leden van den enkelvoudigen volzin wordt uitgedrukt door: *voegwoorden*, *voorzetsels* en *buigingsvormen* (verbuiging en vervoeging), als: *Jan en Piet spelen*. *Twee en twee is vier*. *De haan op den toren draait*. *De hond des buurmans blaft*.

Niet alleen dienen *voegwoorden* tot verbinding van woorden, ook zinnen en volzinnen kunnen zij met elkaar in betrekking stellen. In den loop der eeuwen is het aantal dezer *betrekkingswoorden* zeer groot geworden, vooral zeer vele bijwoorden dienen om het zinsverband te bewerken. — Niets is meer afgesleten dan de *buigingsuitgangen*, niets is meer weggeteerd in de taal. In de oude, thans doode Germaansche taal van Voor-Indië, n.l. in

1) Zie aant. 7.

het Sanskriet verboog men de zelfst. n.w. in drie getallen (enkelvoud, tweevoud, meervoud), die elk 8 naamvallen bezaten. In de Gotische taal ¹⁾ (een oud-Germaansche taal) had men van het woord *visch* nog 8 verschillende vormen; wij kennen enkel: *visch* — *visschen*.

Naarmate de buigingsvormen afsloten, kwam het voorzetsel meer in gebruik. Eerst werd het voorzetsel naast of vóór het verbogen zelfst. n.w. geplaatst ter verduidelijking, later behield het voorzetsel zijne plaats en versmolt de uitgang meer en meer, eindelijk bleef ze geheel weg. — Evenzoo bij de vervoeging: oulings wezen de werkwoordelijke uitgangen den persoon aan, toen die uitgangen zoo zeer waren verlopen, dat ze de verschillende personen niet duidelijk meer aanwezen, werd het gewoonte, de persoonlijke voornaamw. als onderwerp te bezigen. En thans weten wij niet beter, of het behoort zó ²⁾.

12. Als een woord ontstond door klankverbinding, kan het ontleed worden. De ondeelbare spraakgeluiden heeten *klinkers* en *medeklinkers*. Een klinker ontstaat door trillingen der stembanden, welke trillingen in eenen bepaalden tijd *gelijkmatige* golvingen der lucht (*klank*) doen ontstaan. Worden die trillingen slechts een betrekkelijk korten tijd aangehouden, dan ontstaan de *korte* of onvolkomen klinkers.

Een medeklinker ontstaat bij het doen uitstroomen der lucht door de keelholte; deze loozing, uitblazing, uitstooting van den adem bij een bepaalden stand van de keelorganen, van de tong, de tanden, de lippen enz., is oorzaak, dat in een bepaalde tijdlangte ongelijkmatige golvingen ontstaan (*geruisch*), en dit geruisch is een medeklinker ³⁾.

Behalve de *zeven* klinkers bestaan er 12 tweeklanken. Een tweeklank is een *ondeelbare* klank, ontstaande door de samenvloeiing van twee afzonderlijke, onvolkomen uitgesproken klinkers (als: *ai*, *ei*, *ij*, *ou*, *au*, *ui*), óf door het samenvloeien van twee afzonderlijke klinkers, waarvan de eerste lang en de tweede kort wordt uitgesproken (als: *aai*, *ooi*, *oei*, *aau*, *eeu*, *ieu*).

De klemtoon viel en valt nog bij alle op het eerste bestanddeel.

Onder de medeklinkers zijn *q*, *y*, *x* en *c* vreemde letters (de *c* vindt men echter in *ch*), de *t* heeft eenen vreemden klank vóór den uitgang *ie*, als: *natie*, *politie* (= *naat-sie*, *poliet-sie*); ook de *j*, *g* en *ch*, alsmede

1) Zie aant. 8.

2) Zie aant. 9.

3) Zie hierover Van Helten, *Nederl. Spraakkunst*, Groningen J. B. Wolters, blz. 10—14, alsmede blz. 84—85.

sch kunnen een vreemden klank hebben, als: *jube*, *joviaal*, *horloge*, *lorgnet*, *cognac*, *christen*, *Christiaan*, *schako*, *schachelen*. De vloeiende letters spelen een belangrijke rol, niet minder de scherpe medeklinkers.

13. De oudste klinkers der Germaansche taal zijn *a*, *i* (= *ie*) en *u* (= *oe*). Uit dit drietal zijn de overige klinkers en tweeklanken ontstaan.

De *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, *oe*, *eu* in de hedendaagsche Nederlandsche woorden echter zijn of oorspronkelijk, of uit andere klanken (tweeklanken) ontstaan. Zoo leert Van Helten, dat eene *aa* ontstond uit *e* als in: *aarde* (erde), *paard* (perd); dat eene *e* ontstond uit *a*, als in: *degen* (dagge), *beter* (baten), of uit *i*, als in: *pek* (pik), *hette* (hitte); dat eene *i* kon ontstaan uit *e*, als: *bidden* (bede), *liggen* (leger), *villen* (vel); dat *o* ontstond uit *u*, als: *kogel* (hoogd. kugel), *boter* (butter), — ook uit *a*, als: *stollen* (stallen), *achterdocht* (achterdacht), *rot* (rat) enz.; dat *u* ontstond uit korte *o* in: *bundel* (bondel), *durven* (dorven), *gulden* (golden), *gunnen* (jonnen), *kunnen* (connen); dat *oe* ontstond uit lange *o* in: *moeder* (môder), *hoef*, *hoeve* (hôf); dat *eu* ontstond uit de volkomen *o*, in: *kneukel* (knook), *bespeuren* (spoor), *spreuk* (sprook), *deur* (dore), enz. enz. Vandaar, dat in woorden van denzelfden wortel de stamklinkers kunnen afwisselen (klankwijziging), als: *edel* en *edel*, *lesschen* en *blusschen*, *vol* en *vullen*, *peluw* en *peuluw* of *peul*, *hand* en *behendig*, *vast* en *vestigen*, *liegen*, *logen* en *leugen*, enz.

De tweeklank *ui* is verwant met *ie* en *uu*; de oudste tweeklank *iu* (= *i-oe*) verliep tot *ie*, als de eerste der samenstellende klanken door verlenging of versterking overheerschend werd. Hij ging echter over tot *uu* en later tot *ui*, als de tweede samenstellende klank lang en scherp werd. Vandaar dat *ui*, *ie*, *uu* en *oe* in het dialect en ook in de beschaafde taal met elkaar afwisselen: *huus*, *hoes*, *huis*; *rieken*, *ruiken*; *bestieren*, *besturen*; *Dietsch*, *Duitsch*; *vier*, *vierig*; *vuur*, *vuurig*, enz.

Het ontstaan van den tweeklank *ou* uit *ol* (al), als: *gold*, *goud*, *spalden*, *spouwen*, *halden*, houden, alsmede dat van den tweeklank *ij* uit *i* stippen wij terloops aan. Evenzoo: dat de tweeklanken *ai* en *aau* (behalve in *miaauwen*) enkel nog als tusschenwerpsels gebezigd worden.

VRAGEN EN OPGAVEN.

1. Wat verstaat men door de taal van een volk? Wat zijn *doode*, wat *levende* talen? Kan men nog op eene andere wijze gedachten uitdrukken dan juist door woorden of teekens? Wat dunkt u in dit opzicht van het werk van den schilder, den beeldhouwer, den componist? Wat zijn *rijke*, wat *arme* talen? Voorbeelden?

2. Wat verstaat gij door de Nederlandsche taal? Tot welken stamboom behoort het Nederlandsch? Hoe kwam men er bij, te spreken van *Dietsche taal*? Wat is een *dialect*, en wat verstaat men door de kleur van een dialect? In hoeverre kan de studie der dialecten de kennis der beschaafde Nederlandsche taal ten goede komen?

3. Wat verstaat ge door woord-accent, wat door rede-accent? Wat is u bekend van het woord-accent in afleidingen? denk aan de achtervoegsels: *-lijk*, *-baar*, *-ig* en *-zaam*? (§ 46)¹⁾. Wat weet gij van het accent bij vreemde achtervoegsels (§ 45)? Welken algemeenen regel kent gij voor het accent bij samenstellingen (§ 47)? Hoe is het gesteld met het accent der voorvoegsels *aarts-*, *ant-*, *on-*, *oor-* en *uan-* bij zelfst. nw. of bijv. nw.? Is deze klemtoon standvastig? denk aan afleidingsuitgangen, als: *onmacht*, *onmachtig*. — Hoe komt het, dat in woorden als: *Amsterdam*, *Rotterdam*, *'s-Heerenberg*, *'s-Hertogenbosch*, *rookvleesch*, *boerenkool*, *stadhuis*, *burgemeester*, *gemeenebest*, het woordaccent is versprongen? Kan het accent ook invloed uitoefenen op den vorm of de spelling van 't woord? denk aan *leisel*, *bakkes*, enz.

4. Verklaar het woord *beteekenis* naar zijne vorming. Wat bedoelt men dan met: *beteekenis* van een woord? Is de beteekenis van een woord standvastig?²⁾ De woorden eener taal hebben eenen tijd van *worden* en *opkomen*, *bloeien*, *afnemen*, *kwijnen* en *sterven*; bewijs dit met eenige voorbeelden³⁾.

5. Wat verstaat men door *klankwisseling*, wat door *klankwijziging*? Voorbeelden.

6. In de woorden *lengte*, *behendig*, *belenden* is de *a* van het stamwoord: *lang*, *hand*, *land* in *e* overgegaan. — Ook vindt men *ster* voor het oudere *star*, *hersenen* voor het oudere *harsenen*, *hert* voor *hart*, enz. Evenzoo: *zweerd* naast *zwaard*, *peerd* naast *paard*, *veren* naast *varen*, *edel* naast *adel*, enz. enz. Vermeerder hier het aantal voorbeelden.

7. Evenzoo wisselen *e* (ee) en *i* dikwijls met elkander af: *pen* en *pin* (van *hout*), *vel* en *villen*, *zetel* en *zitten*, *bede* en *bidden*, *smeden* en *smid*. Vermeerder ook hier het aantal voorbeelden.

8. Naast de volkomen *aa*, *ee*, *ie*, *oo*, *uu* heeft men de onvolkomen of korte *a*, *e*, *i*, *o*, *u*. Naast de *oe* en *eu* vindt men *o* en *u* als on-

1) Deze §§ verwijzen naar mijne *Practijk der Spraakleer*, Groningen, J. B. Wolters.

2) Zie mijne *Sprokkelingen*, Tiel, D. Mijs, blz. 120—134.

3) Idem, blz. 105—120.

volkomen letters: *bloem, blom; soep, sop; geneugte, genugte; speulen* naast *spul*, enz. Geef ook hier eenige voorbeelden.

9. De onvolkomen *e* vindt men naast de onvolkomen *u*, als: *welp en wulpsch, lesschen en blusschen, hen, hun, des, dus*. Evenzoo staat *o* naast *u*: *druppel* naast *droppel, bundel* naast *bondel, uchtend* naast *ochtend, kunst* naast *konst*. Vermeerder ook hier het aantal voorbeelden.

10. De volkomen *o* wisselt af met *eu*, als: *logen, leugen; knook, kneukel; sprook, spreuk*. Hoe verklaart ge de vorming van: *beugel, sleutel, vleugel*, hoe die van *beul, vleug, teug, beuk* (eener kerk)?

11. Ook de volkomen *e* wisselt met *eu* af, als: *sneven* (vallen) naast *snevelen*. Welke voorbeelden kent gij meer? Wat beteekent aan een *euvel lijden, voeteuvel, euwelmoed, euweldaad, iets euvel opnemen*? En wat dunkt u van de afleiding *duivel* van dit *euvel, duivel = de euvel(e) = de kwade, de booze*? Is dit wel goed?

12. Gij weet, dat *oe, ie, ui* en *uu* met elkaar wisselen: *bijv. toeten, tuiten, snoet* naast *snuut, moerbezie* naast *muurbezie, loeren* naast *gluren, boer* naast *buur*, enz. enz. Kent gij nog eenige voorbeelden?

13. *Gerucht* voor *geruft* komt van *roepen* (Hgd. *rufen*), evenzoo *gehucht* voor *gehuft* van *hoeve* (hof). Wat leert gij hieruit met het oog op klankwijziging of klankwisseling? Let ook op den overgang van *f* in *ch*, in woorden als: *gracht, gekocht, hecht, het Sticht* ¹⁾, *nicht, (nift* naast *neef*).

14. Wat is de reden, dat men *schouder, zouden, houden, verkou-*den zonder eene *w* spelt?

15. Hoe heet de grammatische figuur, waardoor *placht* ontstond uit *plag* (van *plegen*), *burcht* uit *burg* (als in *schouwburg*), iemand uit *ie-man*? En hoe verklaart ge: *te mijnent, mijnenthalve, uwentwege*?

16. Hoe heet de grammatische figuur, welke voorkomt in: *'s morgens, 's avonds, er zijn er*, alsmede in: *naarstig* (vroeger *enuarstig* ²⁾, *nijver* (vroeger *enijver*), *weg* (vroeger *eweg*, nog in dialect), *geen* (vroeger *egeen = engeen*)?

17. Door syncope (uitlating, uitstooting) ontstonden: *thuis, thans, onguur* (= ongehuur, hgd. *geheuer = spook*), *Fransch, boogaard, kleur, krant, kraal, bruiloft, koomenij*. Welke zijn de oorspronkelijke

1) *Stift* vindt men o. a. in *Stifsmevrouw, C. Obscura*, blz. 227.

2) Van Helten zegt op blz. 135 van zijn *Klinkers en Medeklinkers*: *Naerst* was eertijds, evenals nog *nijver*, een adjectief. Het voorzetsel *in* (en) vervulde bij deze woorden denzelfden dienst als bij andere bijv. nw. het achtervoegsel *ig*, d. i. het gaf aan het nieuw gevormde woord de bet. van *voorzien zijnde van de eigenschap, door het stamwoord aangeduid*.

woorden? Zeg evenzoo iets van: *boven*, *binnen*, *bang*, *doorgaans*, *nopens*. En hoe te verklaren: *leiband*, *snijsboon*, *spelevaren*, *koekeloeren*, *ruilebuiten*, *aardbezie*, *eindpaal*?

18. Hoe verklaart gij de vorming van de woorden: *uiteraard*, *uitermate*, *metterwoon*, *metterdaad*, *indertijd*, enz., alsmede *uidentreuren*? Er bestaat een verschijnsel in de taal, ASSIMILATIE (gelijkmaking van medeklinkers, het maken van gelijkheid in soort van medeklinkers) geheeten, waardoor de uiterlijke vorm der woorden soms vrij wat verandert.

Dit verschijnsel vooral ontstaat door 't streven naar gemakkelijheid van uitspraak.

Twee medeklinkers oefenen zulk eenen invloed op elkaar uit, dat de ééne aan den anderen gelijk wordt, zoo ontstond: *litteeken* uit *lijkteeken* (= *kenteeken*, van *lijken*, *blijken*), *vernieten* uit *vernietelen*, *vernietelen*, *balling* uit *banling*, *elf* uit *ellef*, voor *een-lif*, enz. Verklaar nu met het oog hierop de woorden: *elkander*, *malkander*, *leelijk*, *pollepel*.

19. INLASSCHING (epéthesis) van eene *d* ter wille der welluidendheid komt zeer veel voor, als in: *toehoorder*, *zeevaarder*, *huurder*, *boender*, *diender*; — ook soms na *l*, als: *vilder*, *daalder*, *elders* (doch: *besteller*); — evenzoo: *zwaarder*, *duurder*, alsmede: *vierderlei*, *vierderhande*. Vermeerder dit aantal voorbeelden.

20. De KLANKVERSPRINGING, omzetting (*metáthesis*) betreft vooral de *r* (soms *l*), als: *drie* en *dertien*, *gort* en *grut*, *Kerstmis* naast *Christus*. Geef ook hier eenige voorbeelden.

OPMERKING. Evenzoo zegt men: *kerstfeest*, *kerstlied*, *kerstkrans*, *kerstboom*, *kerstvertellingen*, enz. In de Middeleeuwen, bijv. in den tijd van Jacob van Maerlant (\pm 1250), bestond het woord *kersten* voor *Christen*, en bezigde men: *iemand kerstenen* voor *iemand doopen*.

21. Het verdeelen van eene lettergreep in tweeën, door het inlassen van eene toonlooze *e* tusschen twee medeklinkers, heet DIAERESIS, van een Grieksch woord, dat *scheiding*, *breking* (in tweeën) beteekent. Voorbeelden van diaeresis vindt men in: *parel* naast *paarl*, *lantaaren* voor *lantaarn*, *doren* naast *doorn* enz. Het is vooral bij de vloeiende letters *l* en *r*, dat deze breking voorkomt; zoo hoort men: *mel-lek*, *ker-rek*, enz. Vooral de dichters (bijv. Vondel) maken van de diaeresis gebruik ter wille der voetmaat, als:

Wy staen voor deze graft tot *storremen* gered.

Hy is met krijghsmans eer in 't *harrenas* gestorven.

Mijn Heer, *erbarrem* u om uw bedruckte vrouwe.

Niet *schellems* sta ick toe, noch ben in 't minst bewust,
Van meenedt of verraet.

Hij *sellef* was de voorste om *elleck* moed te geven.

Ook komt de diaeresis voor bij de letter *m*, bijv.:

in PALAMEDES: *ommebrenghen* (vers 60), *ommesnuffelen* (vers 95);
enz.

Teeken bij het lezen zelf eenige voorbeelden van diaeresis op.

14. Over den *dienst der woorden* valt zeer veel te zeggen. (Zie *Practische Taalstudie* III, blz. 1—13). Eenzelfde woord kan meermalen *drie*, *vier* verschillende diensten in de taal bewijzen. Bezig bijv. *trots* als *zelfst. nw.*, als *voorzetsel*, als *bijwoord*. Evenzoo *maar* als voegwoord, als *bijwoord*, als *zelfst. nw.*, als *tusschenwerpsel*. Evenzoo *dat* als *aanw. voornw.*, als *betrekkelijk vnw.*, als voegwoord, als *zelfst. nw.* En hoe kunt gij *wat* bezigen?

OPMERKING. Het partikel *maar* als voegwoord kan weer drie verschillende diensten bewijzen. Dit blijke uit zinnen, als:

Luid sprak 't verwijt in haar gemoed
Maar listig suste zij het stil.

A. BOGAERS¹⁾.

Toen de knapen jongelingen geworden waren, trokken zij henen naar het zuiden, waar de arbeid zwaarder en het leven moeielijker was, *maar* waar menschen waren en bedrijvigheid en beweging.

GERARD KELLER²⁾.

Haar stemmig, *maar* behaaglijk kleet
Omhulde een slanke leest.

B. TER HAAR³⁾.

OPMERKING. Het is eene waarheid, dat in het partikel *maar* een vorm huist van het werkwoord *wezen* of *zijn*. De beginletter van *maar* ontstond uit eene *w*; *maar* luidde oorspronkelijk *ne-waar* = *en ware* = *het ware niet*. In *Reinaert* vindt men hiervoor meer dan eene bewijspplaats, als:

Neware wert hem dit vergheven,
Hi sal noch honen binder maent
Sulken, dies niet ne bewaent.

1) *Een Bloemkrans*, blz. 34. 2) *Idem*, blz. 71. 3) *Idem*, blz. 124.

De beteekenis is:

Maar wordt hem dit vergeven,
Hij zal nog bedriegen binnen de maand
Hem, die het niet verwacht.

Evenzoo:

Ik seide ooc, in waren worden,
Neware het ware ons te lanc,
Wie daer der siele vers sanc.

Dit beteekent:

Ik zeide ook, naar waarheid,
Maar het zou ons te lang vallen,
Wie daar den psalm der dooden zong.

Door invloed nu van de voorafgaande *n* werd de lipletter *w* tot de lipneusletter *m* gewijzigd, alzoo ontstond *nemaar*. Naast *nemaar* ontstond de nevenvorm *enmaar*, en naast deze *emaar*. En daar vocalen, die aan 't begin van een woord staan en zonder nadruk worden uitgesproken, veelal wegvallen, begrijpt men, hoe uit *emaar* ons partikel *maar* kon ontstaan. Men vergelijkte voor dit laatste geval woorden, als: *nijver* uit *en-ijver*, *geen* uit *egeen* voor *engeen*, bijvorm van *negeen*; *spergie* uit *aspergie*, enz.

Bezig ook: *naar*, *sedert*, *zoo*, *of* zoodanig, dat zij verschillende diensten bewijzen. Allerlei voorbeelden uit schrijvers kunnen dienen.

15. Ook de studie van de *beteekenis der woorden* is voor den candidaat-onderwijzer van groot belang. Daar dit onderwerp echter elders door ons reeds breedvoerig is behandeld (*Practische Taalstudie I—III*), kunnen wij hier volstaan met enkele opmerkingen en eenige oefeningen.

De woorden gelden d. i. beteekenen, *wat het gebruik er van maakt*. Het taalgebruik is de hoogste wet, de spraakmakende gemeente de hoogste wetgever. Voor de beteekenis van woorden en uitdrukkingen ga men dus vooral te rade met de *levende taal*. De studie der levende taal bezit frischheid en levenwekkende kracht. Zij opent het oog voor veel, dat niet in taalboeken, groote of kleine, te vinden is. Zij opent het oog voor kleine en fijne schakeeringen van beteekenis. Zij oefent het oor

in 't onderkennen van harmonie, in 't vinden en aanbrengen van welluidendheid. Zij vestigt ook de aandacht op eigen taal. In dit opzicht is een beschaafd mensch in den regel veel rijker dan hij het zelf wel weet!

Naast de studie der levende taal staat die van onze letterkundige producten van allerlei soort, in proza en poëzie. Hoe het *lezen* van dergelijke werken de taalkennis, inzonderheid in betrekking tot de beteekenis van woorden en uitdrukkingen ten goede komt, hebben wij elders (*Pr. Taalstudie* III, blz. 94—112) aangewezen. Intusschen bedenke men vóór alles, dat 't leven der taal 't krachtigst uitkomt in de beschaafde spreektaal. Gesprekken met beschaafde lieden, het hooren van voordrachten, redevoeringen, predikatiën, het bijwonen van tooneelvoorstellingen enz., 't werkt alles hoogst gunstig op eigen taal, en komt eigen taalkennis ten goede. De Genestet zegt het waar en juist: 't Leven àlleen is de school van het leven en zoo is de levende taal de immer wellende bron, waar de jongere onderwijzer den dorst naar taalkennis heeft te lesschen.

In die levende taal zijn ook de werken der hedendaagsche dichters en prozaschrijvers geschreven. Daarom dienen de jongste schrijvers bij deze taalstudie vóór te gaan. Het bestudeeren van eene goede Bloemlezing, d. i. het aandachtig en met zorg herhaalde lezen van verschillende stukken van *Een Bloemkrans* bijv. valt dus aan te bevelen. En al bespeurt men niet terstond de vormende waarde van dergelijke studie, — *men volharde!* Want hier geldt weer het woord van Staring: 't Is Naarstigheid, die vroege Kennis gaart!

OPGAVEN.

1. Beantwoord mondeling de volgende vragen:

Wanneer laat men iemand *links* liggen? En hoe komt de taal hier aan het woord *links*?

In welk geval zegt men, dat iemand leeft *van de hand in den tand*?

Wanneer *groeit* iemand *in eens anders leed*?

In welk geval zegt men, dat *iemand van den tongriem is gesneden*?

Wanneer zegt men, dat *eene redeneering geen hout snijdt*?

Welke verschillende namen kent ge voor het *volk uit achterbuurten en sloppen*?

Wanneer zegt men, dat iemand zijne geleerdheid *te luchten hangt*?

Jonathan zegt, dat zijn schaap *met lange tanden eet*. Wat bedoelt hij daarmee?

Wanneer zegt men, dat iemand *wat weet te geven en te nemen*?

Waarom noemt men het geld een' *talisman*, die alle poorten opent?

Wat bedoelt men, als men zegt: *Ik zal hem wel mores leeren*?

2. Verklaar mondeling de beteekenis van:

Op alles *ja en amen* zeggen.

Iemand *ongezouten* de waarheid zeggen.

Die schilderijen komen morgen *onder den hamer*.

De deurwaarder zal hem *dagvaarden*.

De officier zal den redacteur *uitdagen*.

Zij zullen hem bij de rechterlijke behandeling der zaak *de duim-schroeven* al *aanleggen*.

Dat was inderdaad een *kruisvuur van vragen*.

Deze staatsman zal ons *klaren wijn schenken*.

Nu zal de minister wat *water in den wijn moeten mengen*.

Hij is een *dwaallicht* op het veld der wetenschap.

Wij allen zullen eens natuur *den tol betalen*.

Nu is het *blaadje* gekeerd; nu zijn de *bordjes* verhangen.

Een reis naar Rome is een uitstapje, dat *in de papieren loopt*.

— De knaap zat aan moeders *groene zijde*.

Door aldus te handelen, ging de beampte *buiten zijn boekje*.

3. Potgieter schrijft in: De folio-Bijbel:

Arnold Willis had voor de werken, door hem in het licht gezonden, geen' anderen toetssteen dan den aftrek.

Poot haperde driewerf, eer hij het onderwerp op het tapijt durfde brengen.

— Daar lagen ze vóór Poot op tafel, zijne verzen, om welker wil hij zich gespeend had van de vermaken der jeugd.

Daar lagen ze vóór Poot op tafel, zijne verzen, die, ja, roemzucht hem had aangespoord uit te geven.

In de woning van Poots vader heerschte niet de rijkdom des koopmans, door onderneming op onderneming, met den tooverstaf des handels verhonderd- of verduizendvoud!

— Het riekt in onze eeuw nog naar den mutsaard, zoo gij al de kleingeestige bewonderaars van Grieken en Romeinen op den Bloksberg wensch.

Wie onzer oude of nieuwere dichters, die in waarheid van natuurschildering halen mag (kan) bij Poot?

Verklaar de vaneengedrukte woorden of uitdrukkingen naar het verband, waarin ze in de verschillende zinnen voorkomen.

4. Potgieter zegt in: Hanna, een Studiebeeld uit het Volksleven:

Waarom schemerde het der peinzende? Zie, het was niet, dewijl eene door smaak noch studie bestierde verbeelding wicken aanschoot.

Eensklaps werd zij te moede, als zag zij tegen de grauwe winterlucht van den oostelijken hemel des IJstreams, een wit zeil opdoemen.

Dáár omringden de weezen haar, verwaten op dien dos, zooals alle onderscheidene kleederdracht het maakt.

Het was lief te zien, hoe langzaam zij (Hanna) met de vrouw, die krukke, toen zij uit de drukte was, de binnenplaats van het Gesticht om, en nog eens omwandelde . . . , ook hoe zij de luimen vierde, welke de best zoo goed had, als wij allen die met hare jaren en kwalen hebben zouden.

Het bestje was nooit getrouwd geweest; zij had, zooals zij Hanna diets wou maken, zelfs nooit gevrijd.

Helaas, dat ik u de keerzijde van den penning moet laten zien!

Een schip, van Java verbeid, doch dat uitblijft, onthoudt zoovele handen der smalle gemeente dagenlang werk! Het schijnt eene streep te zullen maken door de rekening van de werf, waarop het zou zijn gekalefaterd. Het is een doorn in 't vleesch der directeuren van de Nederlandsche Handel-maatschappij.

Verklaar ook hier de vaneengedrukte woorden en uitdrukkingen.

5. Potgieter bezigt in zijn verhaal: Hoe het weeuwte uit het Hof van Holland gevrijd werd, o. a. het volgende:

Huib won *het harte* van het huismanswif.

Huib was het *factotum* der weduwe uit het Hof van Holland.

Aan tafeltje No. 7 zat een *podagreuze* papa met zijne dochters.

De leden der familie zagen *vóór* zich of *ginnegapten*, naar ze boven of onder de drie kruisen waren.

De betrekking was tot-nog-toe eene *sinecure* geweest.

Hij stapte naar de deur, de twee spotzieke tafeltjes weer langs, niet zonder *eene veer te laten*.

Dat zij wandelden, bloemen plukten, kruiden *lazen!*

Er stonden paarden op stal, bij welke een liefhebber eenen halven morgen zou hebben *vertikt!*

Symbolisch gesproken, mijnheer, *symbolisch!*

Hij had niets, — hij was niets, — hem wachtte niets, —
kranke troost!

Wat stond het mutsje haar lief, een weinig wereldsch als het was, door *kwikjes* en krullen.

Onrust, gramschap, ijverzucht hadden hem beurtelings voor haar *beeld* aangezien.

Het kon niet beter treffen, juffrouw, hernam de man, verbazend *rad* sprekende.

Maar genoeg, maar te over, om mij te *doodverven* voor een' man van den achteruitgang.

Een *alias* voor dat heer, fluisterde zij haar zusje in.

En de man liet zich *meetroonen!*

Geertes *goede geest* was met haar.

Zij wantrouwde alle mannen van den *pleitzak*.

Beschouw die zaak als ware ze *van de rol geschraapt*, juffrouw! — en hij lachte zijne toehoorderes toe, of ook zij den *technieken* term begreep.

Die meid *loopt met molentjes*, verontschuldigde Machteld zich.

Drink eens, en zet die *viezevazen* uit het hoofd.

Tracht ook deze woorden of uitdrukkingen te verklaren.

6. Bij 't lezen van de Overwintering teekende iemand de volgende woorden op:

pleit, r. 1; landzaat, r. 3; kleinoed, r. 12; nakroost, r. 47; zwerk, r. 90; schooten, r. 116; loef- en lijwaarts, r. 125; heul, r. 159, 572 en 612; ellendig, r. 174; monstren, r. 212; botvieren, r. 229; gloren, r. 273 en 678; spanning ¹⁾, r. 286; glooien, r. 286; breeuwen, r. 294;

1) *Spannen* bet. oorspr. *binden*: Een paard voor den wagen *spannen*. *De kroon spannen*. *De boog spannen*. *Op gespannen voet*. *Samenspannen*. *Spanvoets springen* = huppelen met aaneengesloten voeten (Van Dale).

scheepsplecht ¹⁾, r. 295; kroften, r. 328; vlijmend wee, r. 329; ver-
varen, r. 393; aanschennen, r. 399; slaken, r. 410; leeftocht, r. 414;
spellen, r. 476; opdisschen, r. 516; zwijmeldronken ²⁾, r. 536; op-
boeien, r. 615; kalfaten, r. 615; strijken, r. 619; gevaarten, r. 639;
vijzelen, r. 639; zwalpen, r. 669, besterven, r. 684; leus, r. 685;
ontzetting, r. 699; scheepsvoogd, r. 701; omsingelen, r. 713. —

Tracht de beteekenis van deze woorden te verklaren en zoo mogelijk door synoniemen toe te lichten.

Dr. De Vries zegt: Niets is leerrijker om de eigenaardige beteekenis van een woord ten volle te verstaan, dan de vergelijking met de geheele groep van zinverwante woorden, die hetzelfde hoofdbegrip, maar met verschillende bijbegrippen en wijzigingen te kennen geven. Niets kan meer strekken om de schrijftaal te veredelen, dan de fijne opvatting en gelukkige aanwending der verscheidenheden, die de synoniemen aanbieden; want zij zijn niet alleen als zoovele kleuren en tinten om den stijl bevallig te schakeeren, maar hare volledige erkenning is zelfs de noodzakelijke voorwaarde, zonder welke geene waarheid of nauwkeurigheid van uitdrukking kan bestaan.

7. Geef synoniemen (of verklaringen) voor de vaneengedrukte woorden uit de volgende verzen van Bilderdijk:

*'t Ergloos knaapjen lacht hem tegen,
Daar hij aanlegt met de schicht.*

Willem Tell.

*En mijn gramschap is verbeden,
Zoo uw schot dien appel klooft.*

(Idem).

*Had ons de Almacht niet vergeten
In dit barnend noodgetij',
Hoe gelukkig waren wij!*

De Wed. van Zarfath.

1) Denk ook aan *plechtanker*.

2) Denk ook aan: *brooddronken, slaapdrongen, weeldedronken, vreugdedronken* (vers 688).

Groote God!

Verhoed Gij, dat uw volk met d'afgrond samenrott'!
Gebannen zijn wij, en Uw doemspraak onderworpen....

Onderg. der E. Wareld.

Een blos besteeg haar wangen,
Een lach haar heuschen mond.

Graaf Floris IV.

Behandel evenzoo:

Het is een verrukkelijk iets, de warme lucht in te ademen, als men de deur uitkomt; het is een kostelijk iets, te beseffen, dat men nog een neus heeft, zonder met houten vingers daarnaar te moeten tasten. Ik trek mijn lichtste overjas aan, met een gevoel van weelde, dat ik in lang niet gekend heb, en stap de poort uit. Het doet er niet toe welke poort, en het komt er volstrekt niet op aan, waarheen ik ga; het is mij volmaakt onverschillig, of de wind mij in het gezicht waait of niet, integendeel, ik tart hem uit, en zuig hem in, en haal diep adem, en verbeeld mij, dat mijne longen eerst nu weder recht vrij werken, als de kolendamp van de stad daar uit- en de vrije buitenlucht er weder inkomt.

De oude heer SMITS.

8. DE DOOI.

Herademt, herademt, geteisterde streken,
Zoo lang overheerd van den Wintertiran!
Hij zag in het Zuiden het dreigende teeken
En, vluchtende, zweept hij zijn snuivend gespan.
Hem volgen, met spijt op de norsche gezichten,
De Noordlijke vlagen, zijn bulderend heir:
Wel schieten ze in 't zwichten
Nog enkele schichten,
Maar (ijdele woede!) ze wonden niet meer.

A. BOGAERS.

*Ja, 'k had wel 't vreeslijk woord verstaan,
 Hoe zacht hij fluïstren mocht;
 Mijn meester nam het bloedgeld aan;
 Mijn Harry is verkocht.*

B. TER HAAR (Eliza's vlucht).

OPMERKING. Het zal den lezer niet moeilijk vallen in zijn leesboek, op tal van andere fragmenten deze methode toe te passen. Als hij bij het lezen zich rekenschap vraagt van 'tgeen de schrijver of de dichter zegt, komt hij er als vanzelf toe, studie van synoniemen te maken. Voor verdere leiding zij verwezen naar *Practische Taalstudie* II en III, Hoofdst. XI en XVIII.

HOOFDSTUK II.

OVER WOORDEN EN UITDRUKKINGEN; HUNNE ETYMOLOGISCHE EN HISTORISCHE BETEKENIS.

Dr. De Vries zegt:

Het is eene dwaling, dat de beteekenis der woorden zou afhangen van de etymologie. Niets is meer met de geschiedenis der taal en met de stellige feiten in strijd. De zin van een woord kan door de etymologie worden *verklaard*, maar wordt er niet door *bepaald*. De afleiding wijst slechts het vage gronddenkbeeld aan, niet de fijnere opvattingen en toepassingen, waarin zich dat denkbeeld allengs gesplitst heeft, en waarop het hier juist aankomt. Ook bepaalt zij alleen de beteekenis, die het woord bij zijne geboorte gehad heeft.

Doch in het leven van ieder woord vallen allerlei veranderingen en wisselingen voor. Schier geen enkel, welks beteekenis in den loop der tijden niet aanmerkelijk is afgeweken van het oorspronkelijk begrip. De etymologie kan derhalve niet tot richtsnoer verstrekken bij 't bepalen der eigenaardigheden onzer hedendaagsche zinverwante woorden. Alleen bij nieuwgevormde uitdrukkingen, wier oorsprong nog volkomen duidelijk spreekt, heeft zij iets te beslissen. Maar in verreweg de meeste gevallen hangt alles af van het beschaafde gebruik, zooals zich dat langzaam onder velerlei invloeden heeft gevormd. Het raadplegen

der levende, der gesprokene taal, dat is het ware, het eenige middel om hier met zekerheid te werk te gaan ¹⁾.

De lezer dient deze kostelijke wenken in 't oog te houden bij 't behandelen van opgaven over etymologie.

Hij lette bijv. eens op de huidige beteekenis van *kermis*, *bruiloft*, *kerkhof*, *ellende*, *wulpsch*, *klucht*, *dwingeland*, en van zoovele andere, en vergelijkte ze met die, welke volgens de etymologie er in opgesloten ligt.

Kermis was eigenlijk de feestelijke dienst of plechtige *mis* in eene R. C. kerk, ter eere van den schutspatroon dier kerk. Zooals ieder weet, is elke R. C. kerk toegewijd aan een heilige, onder wiens bescherming zij staat, en naar wien zij bij de wijding werd genoemd. Telken jare werd het feest van kerkwijding plechtig gevierd, — en dit kerkelijk feest ging langzamerhand gepaard met feesten van wereldlijken aard, — kooplieden, kramers, kunstmakers, enz. stroomden samen, en er ontstond op die wijze een jaarmarkt, eigenaardig *kerkmis* geheeten. Later, ook na de Hervorming, bleef de jaarmarkt bestaan, al was er van een plechtige *kerkmis* zelfs geen sprake meer. Zoo kon, toen het woord niet meer begrepen werd, de letter *k* gemakshalve worden uitgestooten en kreeg *kermis* de beteekenis, die wij er tegenwoordig nog aan hechten. Het zal de vraag zijn, of zij, die nà ons komen, het woord ook in deze beteekenis zullen opvatten, nu van gemeentewege de *kermissen* in vele plaatsen worden of zijn afgeschafft. Wellicht gaat het woord uit de taal verdwijnen, te meer, daar uitheemsche woorden het zijn terrein gaan betwisten.

Bruiloft bet. eigenlijk *bruidsoptocht* (*loft* van *laufen* = *loopen*); het was de feestelijke gang van de *bruid*, omringd van vrienden, magen en speelnooten, naar de woning van haren man. Thans bet. het een feest, ter gelegenheid van een huwelijk bloedverwanten en vrienden aangeboden; ook kennen wij zelfs *blikken*, *koperen*, *zilveren*, *gouden* en *diamanten* bruiloften, wel een bewijs, dat de oorspronkelijke beteekenis geheel is vergeten.

Het woord *kerkhof* voor begraafplaats, nog volop levend in

1) Inleiding tot het Woordenboek der Nederlandsche taal.

den mond van 't volk, bet. eigenlijk *tuin der kerk*; het is de grond rondom het kerkgebouw, waarin vroeger diegenen begraven werden, die een graf in de kerk niet konden bekostigen. *Ellende* bet. eigenlijk *in een ander land*, d. i. *ballingschap*. *Wulpsch*, gevormd van *wulp*, *welp*, d. i. jonge leeuw, bet. letterlijk speelziek, dartel, speelsch; *klucht van kluft*, en dit weer van *kluiven*, bet. een *afscheiding*, een *deel* van een geheel (gewestelijk nog: een *kluft* patrijzen, een *kluft* schapen, een *kluft* arbeiders); *kluft* of *klucht* kon de beteekenis van *grap*, *aardigheid*, *kluchtspel* verkrijgen, doordien het woord *sotte*, waarmede het verbonden voorkwam, in spreek- en schrijftaal niet meer werd gehoord. — Een *dwingeland* is eigenlijk een *landdwinger*, evenals een *brekespel* een *spelbreker*, een *stokebrand* een *brandstoker*, een *waaghals*, iemand is, die den *hals waagt*, enz. Thans kan een klein kind een *dwingeland* zijn, een *kleine* *dwingeland* altoos! De etymologische beteekenis van het woord is blijkbaar uit het volksgeheugen gewischt. Evenzoo is het gesteld met de woorden *hanssop*, *hansworst*, enz. ¹⁾.

De taal is een historisch gewrocht. Elk woord heeft een eigen geschiedenis. Elke uitdrukking leeft een eigen leven. Daarom dient elke verklaring, in de hedendaagsche taal eenigszins' voeling te houden met het spraakgebruik van vroeger dagen. De geschiedenis van het volksleven, van zeden, gewoonten, gebruiken, instellingen enz., kan soms een licht doen opgaan over de huidige beteekenis van woorden en vooral van uitdrukkingen. Men denke aan: *rammeien*, *op (aan) de kaak stellen*, *dat riekt naar den mutsaard*, *hij was stokbewaarder*, enz. enz.

Ook in dit opzicht komt het werk der taalvorsching den onderwijzer ten goede. De spraakmakende gemeente heeft op 't gebied der etymologie een slecht geheugen, bij veel phantasie. Als de eerste beteekenis van een woord of een uitdrukking is verloren geraakt of vergeten, gaat het volk dikwijls etymologiseeren op eigen hand, en dan ontstaan uitdrukkingen, als: *Elf is het*

1) Zie aant. 1.

gekkennummer, hij springt van den os op den ezel, de dader ligt weer op 't kerkhof, je bent een nest, enz. enz.

Verder komt de tand des tijds de verwarring soms nog meerderen. De tijd knaagt ook aan het schoonste gewrocht, de fraaiste schepping van den menschelijken geest, de *taal*, en bederft soms veel, maakt althans veel onkenbaar. Het gaat dan met woorden en uitdrukkingen als met het beeldhouwwerk aan onze cathedralen: veel is afgesleten, veel gelijk gemaakt, en de fijne lijnen of trekken van beeld of ornament zijn verloren gegaan. Wie denkt hier niet aan buigingsuitgangen, aan voor- en achtervoegsels, alsmede aan woorden, als: *gehucht* (= ge-huf-te, gehofte), *bruidegom* (*gom* is één met 't Fransche *homme*), aan *dorpel* (= dorepaal), *wingerd* (= wijngaard), *leidsel* (= leid-zeel), *jonker* (= jonkheer), *Sinterklaas* (= Sint-her-klaas)¹⁾, *slabakken* (= slaphakken), *malkander* (= manlic-ander), *misschien* (= mach schiën), *niemendal* (= niet met allen), *ooievaar* (= ode baar, of schataanbrenger, schatdrager)? enz. Wij zullen nog enkele aanstippen en opmerkingen ten beste geven om 't boven gezegde nader in 't licht te stellen.

Rammeien. Dit woord leeft nog alleen in de fig. taal; het bet. *beuken*, met kracht en geweld willen breken, enz. De stam *rammei* = stormram, muurbreker, het bekende gevaarte, waarvan de oude Romeinen zich bedienden om poorten en muren omver te stooten. Van waar toch de naam: *ram*, *stormram*?

Op (of aan) de kaak stellen. Een kaak is oorspronkelijk een ton, later een houten of steenen verhevenheid, waarop bedrivers en zij, die kleinere misdaden hadden bedreven, werden tepronkgesteld. Dit geschiedde meestal vóór het stadhuis, boven op of naast de groote trap. De veroordeelde werd met een boei aan muur of paal vastgehecht, en kreeg een breede witte plank vóór of op de borst, op welke plank met sprekende zwarte letters zijn euveldaad was uitgedrukt²⁾. De kaak was

1) Dit *her* staat voor *heer*.

2) In de Gevangenpoort te 's-Gravenhage vindt men dergelijke planken in menigte.

alzoó een schandpaal. In 't fig. bet. de uitdrukking niet meer tepronkstellen, maar iemands fouten aan de groote klok hangen, fouten en misslagen algemeen bekend maken.

Dat riekt naar den mutsaard! In den volksmond: *Dat riekt naar mosterd!* *Dat is dure mosterd.* Een mutsaard is een takkenbos, een bos rijshout. Dergelijke takkenbossen dienden tot het maken van brandstapels. Zij werden met pik, teer en hars overgoten of bestreken. Zegt men nu, dat riekt naar den mutsaard, dan staat deze zegswijze in beteekenis gelijk met: dat riekt naar den brandstapel. Een uitdrukking, zegswijze, bewering, predikatie enz. riekt naar den mutsaard, als zij spreker op den brandstapel kan brengen. Zij komt dan hem, die haar uit, *duur* te staan en wel op zijn leven. Hieruit blijkt, dat deze uitdrukking, na 't afschaffen der brandstapels, kon gaan beteekenen: *dat is duur in prijs, dat kost veel geld.* En daar het volk de kluts kwijt raakte, en *mutserd* hier en daar in *musterd* veranderde, was de overgang tot *mosterd* geleidelijk genoeg, langs den weg der phantasie. En zoo kon *mosterd*, geheel tegen de werkelijkheid in, als een voorbeeld van duurte gaan gelden.

Hij was stokbewaarder. Dit *stok* heeft met ons woord *stok*, bijv. in *wandelstok*, naar de beteekenis niets te maken. Een *stok* was een der vele strafwerktuigen, die getuigen van het vernuft der vaderen in deze richting. Het was een dubbele ijzeren of houten balk, voorzien van uithollingen. In deze holten werden de enkels der misdadigers geplaatst, en men sloot de beide balken met kluisters tegen elkaar vast. Zoo was de gevangene in hechtenis, of in verzekerde bewaring. Een stokbewaarder heette later *cipier*, nog later *directeur* der gevangenis, nog later *commandant*. Men ziet 't, de woorden wisselen.

Elf is 't gekkennummer. Het is voldoende bekend, dat *elf* hier staat voor *alf*, en dat *alf* bet. nachtspook, boozen geest, kwelgeest, plaaggeest, enz. In de fabelleer der oude Germaansche stammen zijn de *alfen* of *elfen* rondzwervende natuurgeesten, die, als kwade en leelijke wezens, onder de aarde wonen en de menschen kwellen. Dit *alf* kreeg na de verspreiding van den Christelijken godsdienst de bet. van een *dwaas*, *zot*, *gek*, *onzinnig wezen*. Toen echter het volk het woord *alf*,

elf ook in deze bet. begon te vergeten, bracht het de beteekenis er van over op het telwoord *elf*, en zoo ontstond de algemeen gebruikte, dwaze uitdrukking: *Elf* is het nummer der dwazen. Evenzoo, maar met veel meer grond, heet *dertien* het ongeluksgetal. En hoe zijn *drie* en *zeven* heilige getallen geworden?

De beul en zijn rakkers. Je bent een *rakker*. Volgens Van Dale is een *rakker* een dievenleider, een beulsknecht, een deugniet. De etymologie leert, dat de stam van *rakker* = *rak* of *rek*, het werktuig om den beschuldigde te *rekken*. Een *rakker* was alzoo iemand, die den beul hielp in 't rekken of pijnigen.

Een *schutter* is eigenlijk iemand, die de stad (be)schut; later dacht men hierbij aan *schieten*, en velen willen *schutter* etym. in verband brengen met *schieten*, wat niet goed is. *Schutten* bet. in Vondels tijd, en thans nog, *tegenhouden*:

Hy *schut* vergeefs sich selven moê,
Wie *schutten* wil den starcken vliet,
Die van een steyle rotse schiet . . .

Men denke ook aan: *schutsluis*, *schutting*, *schutsengel*, *schutpaal*, *schutdak*, *schut* (vuurscherf), in welke woorden de bet. ligt van: *tegenhouden*, *afwieren*, *beveiligen*, *beletten*.

Hij is in die stad geboren en getogen. Het volk bezigt deze uitdrukking zonder zich nog rekenschap te geven van dat *getogen*. Het kent de bet. niet meer van *tieën* = trekken, met zijn wisselvorm *tigen* (toog, getogen). *Getogen* bet. getrokken, en in 't Limb. dialect klinkt het nog: Ze zullen dat kindje wel *trekken* = opkweeken, opvoeden.

Je kunt niet mikken. Dit *mikken* is volgens Van Dale = doelen, turen, loeren; doch men is vergeten, dat het een denominatief is, afgeleid van het zelfst. nw. *mik*, oorspronkelijk de kruk of den gaffelvormigen stutpaal, waarop of waarin men het schietroer lei, als men op een doel aanlegde.

Iemand betrappen. Denkt het volk hier aan *trappen* met den voet op, fig. op heeter daad *betrappen*? Waarschijnlijk is het zoo, want de bet. van den stam *trap* = val, oorspronkelijk *strik*, vindt men zelfs niet in V. D. opgegeven. Ook leest men

in dit woordenboek: *betrappen* = treden op, en aldus brengt het ook een offer aan de volksetymologie.

De dader ligt al weer op 't kerkhof. Men bedoelt: de dader is niet te vinden, is in veiligheid, is onbekend, en men zegt: De dader is begraven, is dood. Ieder begrijpt, dat dit niet klopt. De uitdrukking dient te zijn: *De dader is al weer op 't kerkhof*, d. i. is op een veilige plaats; het kerkhof was in oude dagen een vrijplaats, een asyllum.

Een hekel aan iemand hebben. Sommigen meenen, dat dit *hekel* hetzelfde woord is, als in: *over den hekel halen*, iemand *hekelen*. En toch hebben beide niets met elkaar gemeen dan den vorm. Het eerste *hekel* ontstond wellicht, met voorvoeging van *h*, uit *ekel*, en dat *ekel* of *akel* is de stam van *akelig* en beteekent afkeer, walg, tegenzin. De voorvoeging der *h*, waarvan geen tweede voorbeeld in 't Nederlandsch bestaat ¹⁾, is hier dus wellicht het werk der volksphantasie. Weiland geeft nog: *eenen ekel aan iemand hebben* en verwijst naar het Hoogd. *Ekel*.

Hij is een bekwaam man. Weiland zegt: *Bekwaam* = met goede hoedanigheden versierd; Van Dale verklaart het met *geschikt* ²⁾. Dit *bekwaam* vindt men nog in de uitdrukking: *te bewaamer tijd*, en ontstond uit het werkwoord *bekomen*, waarin *be* de beteekenis heeft van *bij*. Een *bekwaam* man is dus naar de letterlijke beteekenis iemand, die komt bij, past voor een of andere zaak of betrekking. *Bekwaam* kreeg alzoo langzamerhand de beteekenis van *geschikt*, met goede hoedanigheden toegerust, zóó dat deze den bezitter in staat stellen, het één of ander naar behooren te verrichten. Vandaar ook bij Van Dale: hij is niet *bekwaam* = hij is niet nuchter, in toepassing op een dronkaard. Dit *bekomen* vindt men ook in den wensch: Wel mag het je *bekomen*, alsmede in: zijn *bekomst* van iets hebben = er genoeg van hebben.

1) Dr. J. Te Winkel zegt in zijn *Gramm. Figuren*: Overigens schijnt de dialectisch voorgevoegde *h* onze schrijftaal niet te zijn binnengedrongen behalve bij het woord *hekel* in de uitdrukking „eenen hekel aan iemand hebben“

2) Zoo ook bij Van Lennep: Bosschages, *bekwaam* ter blijde jacht.

De stad werd geplunderd. Plunderen is een privaatief werkwoord, evenals: *villen, schillen, grazen, wieden*: zij beteekenen het wegnemen van *plunder, vel, schil, gras, wiede* (= plant, onkruid). *Plunder* = bezitting, huisraad, kleeren, en leeft nog in deze laatste beteekenis in *plunje*: hij zit goed in de *plunje*.

Op iets smalen. Iets laken. Dit *smalen* ontstond uit *smadelen*, van *smaad, laken* uit *lak* = berisping. Dit *lak* beteekent oorspronkelijk: gebrek, verwijt, blaam, hoon; vandaar: *iemand een lak aanwrijven, iemand belakken*.

Dat is een hupsche knaap. Hupsch = tot het hof behoorend, in overeenstemming met de zeden, de manieren van het hof; — thans: vriendelijk, voorkomend. — Ook *hoofsch, heusch* hangen etymologisch met *hof* samen.

Een *geding*, het *dinghuis*. *Dat is dingtaal. Bedingen. Afdingen. Mededingen.* — *Ding* beteekent oorspronkelijk *rechtshandel*, *geding* = rechtszaak. *Dingen* = voor het gerecht spreken, pleiten. *Dinghuis* (in 't Maastrichtsch) = rechthuis, gerechtshof; *dingtaal* = gegronde, afdoende taal, pleittaal, rechtsgelerde taal; afdoend, met bewijzen gestaafd betoog. Uit dit alles blijkt, dat *dingen* de beteekenis kon krijgen van: *onderhandelen*; afbieden op koopwaren: *afdingen*; dat is nauw *bedongen*. Verder meer fig. naar *iets dingen* = trachten iets in zijn bezit te krijgen door onderhandeling, bespreking, *aanvraag*; vandaar: *mededingen, mededinger* = de persoon, die mede d. i. met een ander dingt naar 't verkrijgen van eenzelfde zaak = *betrekking*, enz. (*concurrent* = *mededinger*, van een Latijnsch woord, dat *samenkomen* beteekent).

Hij kwam met rassche schreden. Dit *rasch* ontstond uit *radsch* van *rad* = snel. Nog leest men: de tijger met zijn *radde* (= vlugge) leden, zij heeft een *radde* tong. Ook het bijw. *ras* en het w.w. *verrassen* hangen etymologisch met dit *rad* samen.

Het is er peperduur. Peperkoek. Pepernoten. Iemand naar het *peperland* sturen. — Deze en dergelijke uitdrukkingen konden ontstaan, omdat de naam *peper* vroeger algemeen gebezigd werd voor kruiden.

Zijn krachten begeben hem. Dit *begeben* heeft de beteekenis van *verlaten*, evenals in: *De moed begeeft mij. Zijn vrienden*

begaven hem. Ik zal u nooit *begeven*. In de middelnederlandsche taal vindt men ook: *die werelt begheven* = de wereld verlaten, haar vaarwel zeggen, in een klooster gaan.

Waar is mijn schort? Dit *schort*, *schortje* is een kleedingstuk, dat niet tot op de voeten afhangt, maar korter is dan japon of jurk. Hetzelfde *schort* vindt men in *opschorten*, volgens Van Dale = opgorden, opstroopen, hooger schorten, opschakelen, enz. Raadplegen we de Engelsche taal, dan vinden we nog het woord *short* in de bet. van kort, niet lang, bekrompen, beperkt. Vergelijk *schorsen* uit *schortsen*.

Een gouden oorijzer. Een koperen schoenhorentje. Een koperen blikje. Een gouden hoefijzer. De spraakmakende gemeente denkt hier niet meer aan de beteekenis der samenstellende leden, want door verandering van de stof, waaruit die voorwerpen bestaan, komen de attributieve adjectieven naar de beteekenis in strijd met de bet. van het tweede lid der samenstelling.

Ziedaar een fraaien hazenwindhond! Een *hazenwind* was voldoende, daar *wind* reeds hond beteekent. Op dezelfde wijze spreekt men van: *haarlok, bronwel, brokstuk*, enz., eigenlijk tautologische uitdrukkingen ¹⁾.

Schilderen. Wie denkt er aan, dat dit woord in zijn beide beteekenissen, die zoo hemelsbreed verschillen, afgeleid is van het woord *schild* of beukelaar? De *schildwacht* en de *schilder*, beide schilderen! De eerste hield in oude dagen de wacht bij het schild zijns meesters, de tweede wist met zijn penseel allerlei fraaie figuren en afbeeldingen op het schild aan te brengen, wist een schild te maken.

Je bent een nest! Een uitdrukking, door een ontevreden vader of moeder, aan een ondeugend, kribbig dochttertje toegevoegd. Maar wat ter wereld heeft een *nest* met een ondeugend „bakvischje” te maken? Blijkbaar is men hier weer de kluts kwijt. Men diende te zeggen: *Je bent een nes!* Dit woord *nesk* bet. oorspronkelijk: dwaas, een onnoozele; later een ondeugd, een meisje, dat allerlei kattedwaad uitvoert.

1) Zie mijne *Practische Stijllee* (Groningen, J. B. Wolters), blz. 5.

De waren *opvijzelen*, de verdiensten van iemand *opvijzelen*. De beteekenis is: de waren zeer prijzen, roemen; de verdiensten uitbundig prijzen, tot in de wolken verheffen! De stam van *opvijzelen* is *vijs* (Fransch *vis*) = schroef, vandaar nog in 't Vlaamsch: een doodkist *toevijzen* = dichtschoeven. *Opvijzelen* is dus in de hoogte werken door middel van een *vijzel* (men denke aan de dommekracht). Datgene, wat in eigenlijken zin *opgevijseld* is, valt in 't oog, trekt de aandacht.

Bakkebaarden. Kinnebak. Mombakkes. Bakkes (bakhuis), *baktanden. Apenbakkes* (-bakhuis). *Bak* is een verouderd woord voor *kaak*, en bij uitbreiding voor *wang*, *koon*, en bij nog verdere uitbreiding voor *gelaat*, *aangezicht*. Het is opmerkelijk, dat *bak*, *kin* en *kaak* alle drie aan vaatwerk doen denken, aan potten, pannen, enz. Een *kinnetje* bier (Van Dale kent het niet, wel Weiland, die zegt: *kinnetje* = $\frac{1}{8}$ vat); een *kaak* (aan of op de kaak stellen) = een ton; — een *bak*, nog in: *aschbak*, *regenbak*, de *bak* van een fontein, enz.

Er is kaam op het bier. Er is schimmel op bier, wijn, azijn, d. i. er drijft een dun laagje schimmel op de oppervlakte. Dat *kaam* is etymologisch verwant met *kiem* (men vergelijk: *praam*, *priem*; *schraal*, *schriel*), *kim* = schimmel. In de spreektaal hoort men echter *kaan*, doch dit is foutief.

Verzengen. De verzengde luchtstreek. Met verzengde haren. Dit *zengen* = doen zingen, het is een causatief, evenals *drenken* = doen *drinken*, *zenden* = doen zinden = doen gaan. Door verhitting kan men het water *doen zingen* of *zengen*. Thans is de beteekenis uitgebreid, het *zengen* doet niet enkel denken aan den invloed, dien hitte op het water heeft: allerlei zelfstandigheden kunnen *zengen*. Langzamerhand kreeg *zengen* de beteekenis van *schroeien*, *licht branden*, en in de plantkunde werd *zengen* = verflensen, verwelken, ten gevolge van groote droogte of hitte.

Hij was er geheel verrukt over. Het is verrukkelijk schoon! Men dient hierbij te denken aan *rukken* = met geweld weghalen, wegtrekken, enz. *Verrukt* is men, wanneer men uit zijn gewonen toestand is *gerukt*. De Duitschers zijn zelfs een tiental stappen verder gegaan, bij hen is *verrukt* = waanzinnig. *Ver-*

rukt kon dus bij ons de beteekenis erlangen van: *vervoerd, bekoord, opgetogen*. En *verrukkelijk* = bekoorlijk, treffend, boeiend, verheffend.

Iets verorberen = gebruiken, nuttigen, verteren, verduwen. De stam is hier het oude *oorbaar* = nuttig, voordeelig, bij Vondel nog volop in leven: *ten oorbaar van* = ten nutte van. Thans beteekent *oorbaar*: passend, voegzaam, overeenkomend met goede zeden of gebruiken.

Zij staan onder de geboden. Het eerste, tweede, derde gebod. Deze uitdrukkingen leven nog met alle kracht in den volksmond. Het gaat er evenwel mede, als met het woord *bruiloft*, het volk is de eigenlijke beteekenis vergeten. *Bieden* bet. oorspronkelijk: laten weten, bekend maken, aanzeggen, afkondigen, welke bet. nog eenigermate te vinden is in: *geld bieden, een bod doen*. Een *gebod* bet. dus oorspronkelijk een *bekendmaking*, een *afkondiging*, elke daad van publicceering. Deze bet. leeft nog voort in bovenstaande uitdrukkingen. Van *bekendmaking* werd de bet.: openbare, wettelijke bekendmaking, afkondiging, en van deze beteekenis tot die van: het gebodene, bevolene, het bevel, de lastgeving, het voorschrift, was de stap niet groot.

Hij was vol achterdocht. Er steekt geen kwaad in, dat men nog eens nadenkt over een of andere zaak, handeling, die men bijwoonde, of waarin men betrokken was. De diplomatische Huygens vindt het *overdenken* zelfs goed, al keurt hij het *overdenken* af. Maar wie nu bij dat *achterdenken* te ver gaat, komt licht tot argwaan, tot verdenking. Reeds Vondel bezigde het woord in deze niet meer letterlijke beteekenis: „*allerhande achterdocht werd onder de lichtgheloovighe en domme gemeente uitghestroit*” 1). Uit een en ander blijkt, dat het woord *eigenlijk achterdacht* diende te luiden.

Zij stegen van hunne paarden af. Is dit *afstijgen* geen foutief gevormd woord, en valt op het woord *opstijgen* ook niets aan te merken? Zeker, als men let op de huidige beteekenis van *stijgen* = rijzen, klimmen, welke we bijv. vinden in: *stijgbeugel*.

1) Inhoud van den Palamedes.

Toch handhaafden zich de woorden *afstijgen* en *opstijgen* in de taal, en men vindt ze in den volksmond en bij de beste schrijvers. Ook hier is weer verloop van beteekenis. *Stijgen* bet. oorspronkelijk *gaan*, en deze bet. leeft nog in *steeg* = gang, hij weet *weg noch steg* = weg noch *pad*.

Dat is overtollig. De bet. is, dat is *overtallich*, d. i. over het getal. Door invloed van de eerste *o* ging de *a* in korte *o* over ¹⁾. Denkt het volk hier soms niet aan *tol* d. i. verplichte belasting op rivieren, wegen, enz.?

Hij heeft de plaats gepoetst. Zóó zeer is de oorsprong dezer uitdrukking uit het volksgeheugen weggewischt, dat men veelal hoort: *Hij heeft de plaats gepoetst.* De taalkundigen zijn het niet eens over de eigenlijke bet. In *Practische Taalstudie* III (blz. 29 en 30) worden twee verschillende verklaringen opgegeven. Zie verder aant. II bij dit hoofdstuk.

Hij heeft de nachtmerrie. Van Dale zegt: een ziekelijken droom en noemt dan allerlei oorzaken, die dezen kunnen veroorzaken. Omschrijving intusschen is niet noodig. Wel rijst de vraag: hoe kwam men er bij, hier te denken aan een *merrie*, een paard; wat heeft dit dier met zulk een benauwden droom te maken? Er is hier verwarring van twee woorden, gelijk van klank, maar zeer breed verschillend van beteekenis. Het middelnl. had een woord *mare* als kwelgeest, kwelduivel, en bovendien een woord *mare* = paard. Toen het eerste *mare* uit het volksgeheugen raakte, werd de beteekenis van het tweede in de samenstelling: *nachtmare* overgebracht, en dit *mare* veranderde gaandeweg in *merrie*, vrouwelijk paard. Kan men hier niet vragen: Denkt de „spraakmakende gemeente” altijd wel na bij haar etymologiseeren, of laat zij zich door de phantasie een rad voor de oogen draaien? — Gelijke dwaze overgang van bet. vonden we in *alf*, *elf* = booze geest en *elf* = telwoord.

Iemand iets aftroggelen. Door vleierij, door bedrog trachten

1) Van Helten zegt blz. 50 van *Klinkers en Medeklinkers*: Uit de onvolkomen *a* kwam somtijds de nabijliggende onvolkomen, scherpkorte *o* voort: *overtollig* (mnl. *overtallich*), *stollen* (oudt. *stallen*), *achterdocht* uit *achterdacht*, *schoften* uit *schaften*, *koffie* van het Fransche *café*.

te verkrijgen, zegt Weiland. Bij Van Dale: „iemand iets afbedelen; door aanhoudende, vriendelijke bede en zoet geveel het van hem verkrijgen; bij uitbreiding iets op behendige en bedrieglijke wijze, door slinksche streken van iemand verkrijgen.” Als men *troggelen* met *bedrog*, *drogreden*, *bedriegen* vergelijkt, ziet men, hoe Van Dale den spijker niet juist op den kop sloeg.

Aldus: in meer dan één geval kan de etymologie een licht werpen op de huidige beteekenis van een woord, of van een achtervoegsel. Dit kan nog blijken bij 't ontleden van woorden als: *omhelzen* (hals), *pletten* (plat), *belemmeren* (lam), *ontstentenis* (ontstanden = er niet staan of zijn), *behendig* (hand), *zich vestigen* (vast), *godsvrucht* (godsvrucht d. i. vrees), *vriend* (vriën = beminnen), *verwittigen* (wittig = wetend), *wierook* (wieën = wijden, *wijwater*), *gelagkamer* (liggen), *zich leuk* (luiken = sluiten) houden, *gewijsde* (wijzen = oordeelen, *verwijzen*, verwezen), *gezant* (zenden = doen gaan), *tuchtigen* (tuchtig = bedaard, ingetogen), *hachelijk* (*hag* = gevaar), *verheugen* (heuge = vreugde), *slachten* (slachte = moord), *smachten* (smachte = honger, behoefte), *vernielen* (= vernietelen van *niet*), *boterspaan*, *schuimspaan* (spaan, Eng. *spoon* = lepel), *gluipen* (= geluipen, luipen = loeren), *glijden* (= gelijden, liden = gaan), *binnen* (= be-innen), *buiten* (= be-uiten), *blusschen* (= be-lesschen, men denke aan *geleschte kalk*, den dorst *lesschen*), *mondig* (het oudhoogd. woord *mund* = schut, scherm). — Het achtervoegsel *loos* hangt etymologisch samen met den stam van *verliezen*; *baar* met het oude *beren* = dragen, voortbrengen. Men zoeke zelf in zijne *Spraakkunst* verdere bewijzen voor de achter- en voorvoegsels.

Soms is het wenschelijk, dat men *vreemde* talen beoefent. De studie van deze talen verruimt den blik ook op 't gebied van 't Nederlandsch. Intusschen liggen vooral op *dit* terrein der etymologie voetangels en klemmen. Enkele aanstippen!

Ons woord *ledekant* of *ledikant* is een verbastering van 't Fransche *lit de champ* = veldbed; *schandaal* komt uit het Fransch en verder uit het Latijn, waar gedacht wordt aan

ergernis, aanstoot; *oester* bet. eigenlijk *schelp*; *kapitaal*, *kapitein*, *kapitool*, *kapittel*, *kap*, *kaper*, *kaproen*, bevatten alle een Latijnschen stam, die *hoofd* beteekent; *spiegel* is van dezelfde familie, als: *inspecteur*, *inspectie*, *spektakel*, en de stam beteekent *zien*; *luipaard* ontstond uit *leopardus*; *schorseneren* (waarvan Hildebrand zoo veel houdt, zie C. O., blz. 41, kwam uit het Italiaansch in onze taal: *scorza nera* = schors zwarte of zwarte schors); *matroos* ontstond uit het Fransche *matelot*; *beschuit* uit het Fransche *biscuit* (= tweemaal gebakken); *matras* uit het Fransche *matelas*; evenzoo: *vijver* uit *vivier*; *barbier*, *grenadier*, *officier* van gelijkkluidende Fransche woorden. Wie hieromtrent meer verlangt te weten, verwijzen wij naar onze *Sprokkelingen* (Tiel, D. Mijs), blz. 161—182.

Ten slotte kan nogmaals een woord van Dr. De Vries hier gelden:

„Zoodra het vreemde woord door veranderden klemtoon met de Nederlandsche uitspraak in overeenstemming is gebracht; zoodra het Nederlandsche voorvoegsels of uitgangen aanneemt, om nieuwe afgeleide woorden te vormen; zoodra het in staat en gewoon is met Nederlandsche woorden in samenstelling te treden: dan is het voorgoed in onze moedertaal ingelijfd.” — Wie denkt hier niet aan woorden, als: *kleur*, *krant*, *klooster*, *singel*, *cijfer*, *troep*, *groep*, *republiek*, *penseel*, *kwartier*, *biljart*, *sigaar*, *komedie*, *lokaal*, *machine*, *lantaarn* en zoovele andere, die volop in den volksmond leven, doch van welke verklaring of toelichting alleen mogelijk is, bij voldoende kennis van vreemde talen?

OEFFENINGEN.

1. Tracht aan te geven, met welken stam elk der volgende woorden samenhangt:

bevroeden, vijand, verminken, baldadig, bevestigen, bestendig, onvervaard, bezoldigen.

2. Met welke werkwoorden brengt gij de volgende woorden of uitdrukkingen in verband?

blaasbalg, smout (*gesmolten vet*), *tweespalt*, hoedanig, gehengen,

teugel, verleden, ontstentenis, geronnen ¹⁾ (bloed), zoo *gewonnen*, zoo *geronnen* ²⁾, helm, wafel, dik, *beuk* (eener kerk), vloot, *wandel-dreef*, *sehering* en *inslag*, *galm*, *vonnis*, *oorsprong*, *muizenissen*?

3. Verklaar naar hunne vorming:

dienvolgens, desbewust, kieskeurig, klappei, tenzij, thans, nochtans, elkander.

4. Bepaal de beteekenis der voorvoegsels in:

afgod, *afgunst*, *afgrond*, *amechtig*; *oorsprong*, *oorkonde*, *oorzaak*; *verleeren*, *verdenken*, *verbranden*, *verslapen*, *versteenen*, *vergulden*, *verhuizen*, *verkleeden*, *vernachten*, *vertellen*, *vergissen*; *ontraden*, *ontzegelen*, *ontspringen*, *ontvlammen*, *ontdekken*; *beroepen*, *bekronen*, *berennen* (eene stad); *herkennen*, *verkennen*, *ontkennen*; *geloop*, *gebraad*, *gebak*, *gebedel*, *gefluit*, *gebloemte*, *gespelen*, *genooten*, *gelieven*, *erlangen*, *erkennen*.

5. Hoe verklaart ge: *herwaarts*, *derwaarts*, *werwaarts*? Wat is de beteekenis van dit *waarts*?

6. Welke bijwoorden kent gij, die op *e* eindigen? Welke kent gij, die op *sch* uitgaan? Welke, die op *-lijk* eindigen? Verklaar de beteekenis van *plotseling* en *tappelings*. Beteekent het woord *zijdelings* hetzelfde als *zijwaarts*?

7. Welke beteekenis heeft het achtervoegsel *er* in: *Zuiderzee*, *Oosterlengte*, *Velperweg*, *Oosterkade*, *Ilaarlemmerdijk*? En welke is de beteekenis van *en* in: *noordenwind*, *oostenwind*? enz.

8. Welke is de beteekenis van *ge* in: *gerokt*, *gedast*, *gespoord*, *gelaarsd*? — vermeerder dit getal voorbeelden. Bepaal ook de beteekenis van *be* in: *befaamd*, *bedaagd*, *bejaard*, en vermeerder ook hier het getal der voorbeelden. Men zegt ook: *zwartgerokt*, *witgedast*, *snelgewiekt*. Geef ook hier andere voorbeelden.

9. Wat weet ge van den oorsprong van 't achtervoegsel: *-achtig* en *-haftig*? En wat weet ge van 't gebruik dezer achtervoegsels?

10. Uit welk woord ontstond het achtervoegsel *-aard* in: *wreedaard*, *lui aard*, enz. Komt dit achtervoegsel ook voor achter zelfst. nw.? Wat is zijne beteekenis?

1) Dit *geronnen* is het verleden deelw. van *gerinnen* = samenloopen.

2) Dit *geronnen* is van *rinnen* = loopen.

11. Hoe komt men tot de onderscheiding van zelfstandige en onzelfstandige achtervoegsels? Denk bijv. aan *aap-achtig* en *vlij-tig*.

12. Welk verschil van beteekenis bestaat er tusschen: *draagbaar* en *dragelijk*, *rekbaar* en *rekkelijk*, *onuitspreekbaar* en *onuitsprekelijk*?

13. Hoe verklaart ge de vorming van: *viervoetig*, *hardnekkig*, *krankzinnig*, *onderaardsch*, *hedendaagsch*? En evenzoo die van: *broodbakker*, *boekhouder*, *tentoonstelling*?

14. Is er ook onderscheid in beteekenis tusschen: *laagte* en *laagheid*, *hoogte* en *hoogheid*, *flauwte* en *flauwheid*?

15. Welk verschil van beteekenis is er tusschen: *buigbaar* en *buigzaam*, *verdraagbaar* en *verdraagzaam*?

16. Hoe verklaart ge de woorden: *maatschappij* en *heerschappij*?

17. Welke beteekenis hecht ge aan: *christendom* en *christenheid*, *heiligdom* en *heiligheid*, *menschdom* en *menschheid*?

18. Is er onderscheid tusschen: *zoetheid* en *zoetigheid*, *nieuwheid* en *nieuwigheid*, *vuilheid* en *vuiligheid*?

19. Wat is de beteekenis van *et* in: *etmaal* en *etgroen*?

20. Het werkwoord *gaan* ontstond uit *gangen*, *staan* uit *standen*, *houden* uit *halden*, *spouwen* (splijten) uit *spalden*. In afleidingen en samenstellingen vindt ge nog de oude stammen. In welke?

21. Het oude *beren* beteekent *dragen*. Met dit *beren* hangt *baren* samen, bijv.: Een fiksche jeugd *baart* mannendeugd (De Genestet), de tijd *baart* rozen, *schrikbarend*. In welk verband staat dit *baren* met *baar* in *vruchtbaar* en *lijlbaar*?

22. Hoe verklaart ge de vorming der woorden: *bijaldien*, *naardien*, *bovendien*, *mitsdien*? enz. En hoe kan *doordien* bestaan naast *doordat*, *vergelijk omdat* en *opdat*?

23. Is de beteekenis van *ten* ééne en dezelfde in: *tenzij*, *ten grave*, *ten eenenmale*? Verklaar die beteekenis. Hoe verklaart ge *en* in den versregel van den Vlaamschen dichter Ledeganck, waar hij zegt: *In Morgenland en zijn wij niet!*¹⁾, of, als ge bij Huygens leest: *Mij en zult gij niet verjagen*, *Felle Straler van omhoog!* Evenzoo bij Cats:

1) *De Boekweit*.

*Des menschen ziel is wel, alst hem niet wel en gaat*¹⁾. En kunt ge er de verklaring van *niet*, *niets*, *nimmer*, *nooit*, *niemand*, *nergens* ook bij te pas brengen? Bestaat de dubbele ontkenning nog in de spreektaal?

24. Zoek 10 zelfst. nw. met het voorvoegsel *wan*. Wordt dit voorvoegsel nog gebezigd tot vorming van werkwoorden? Wat is de beteekenis van *wan*, en met welk werkwoord hangt het samen?

25. Door middel van het achtervoegsel *el* vormt men ook bijv. nw. van stammen van werkwoorden, als: *schamel*, *kreupel*. Kent gij er meer? En kent gij nog drie andere diensten van een gelijkluidend achtervoegsel *el*?

26. Welke achtervoegsels kent gij, waardoor een verzameling wordt uitgedrukt? bijv. *schutterij*, *christenheid*. Is er ook een voorvoegsel, dat dezelfde kracht bezit?

27. Kunt gij het verschil duidelijk maken tusschen de kracht van het voorvoegsel *on* en van het achtervoegsel *-loos* in woorden als: *ontrouw* en *trouweloos*, *oneindig* en *eindeloos*?

28. Wat beteekenen de woorden: *burgzaat*, *landzaat*, *voorzaat*, *nazaat*, en hoe verklaart gij *ingezetenen*?

29. Tollens spreekt (vers 14 van *De Overwintering*) van *keurgesteent*. Wat bet. dit? En hoe verklaart gij: *keurvorst*, *keurbende*, *keurmeester*, *te kust en te keur*, *kieskeurig*. Wat bet. het oude woord *keurmede*? En hoe verklaart gij: *nauwkeurig*, *goedkeuren*, *afkeuren*?

30. Wat verstaat ge door een *spiegelbeeld*? Wat is een *spiegelgevecht*? En wat bet. de woorden: *afspiegeling* en *bespiegeling*? Verklaar het spreekwoord: *Die zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht*.

31. Wat bet. het woord *schouwen* in *wapenschouwing*, *lijkschouwing*, *schouwburg*? Welke andere afleidingen of samenstellingen kent gij, waarin dit woord *schouwen* voorkomt? En heeft het woord *afschuiv* ook iets met *schouwen* uit te staan?

1) Indien ge het versterkende hulpwoordje *niet* (= *en iet*) vergelijkt met het Fransche *pas*, *point*, ziet ge, dat de Franschen dachten aan *stap*, *schrede*, *punt*, *stip*, wij aan een *niet*, een beuzeling, een kleinigheid. In de Middeleeuwen bezigde men in plaats van een *niet*, ook een *ei*, een *appel*, enz. ter versterking. Wij zeggen nog: Ik geef er geen *zier*, geen *sikkepitje* om. Iets voor een *appel* en een *ei* verkoopen.

32. Hoe verklaart gij de woorden: *liefkoozen*, *minnekoozen*, *kouten*, *kout* (*gezellige*), *babbelkous*, *zeurkous*, enz.?

33. Wat is de beteekenis van: eene *zode* visch, *gebraden* en *gezoden*, *rommelzoo*?

34. Hoe verklaart gij de woorden: *boomgaard*, *dierygaarde*, *boogerd*, *wingerd*?

35. Had *varen* vroeger dezelfde beteekenis als thans? Denk aan: *hemelvaart*, *bedevaart*, *uitvaart*. En wat bet. *spelevaren*?

36. Hoe verklaart gij het woord *bloemlezing*? En welke andere woorden of uitdrukkingen kent gij, waarin *lezen* deze beteekenis heeft?

37. Wat leert u de verklaring van het woord *overlijden*, voor de beteekenis van het ww. *lijden*?

38. Vroeger heette het *krankzinnigen-gesticht* het *dolhuis* en het *tuchthuis*, het *rasphuis* of *spinhuis*. Verklaar de oude en ook de nieuwe benamingen.

39. Het woord *spannen* bet. oudtijds *binden*, nog bijv. in: een paard voor den wagen *spannen*, de paarden *aanspannen*. Hoe verklaart ge nu: *de kroon spannen*, *op gespannen voet met elkaar staan*?

40. Een *schobbejak* was een wapenrok ¹⁾ met lederen schubben; het werd gedragen door de mindere krijgslieden. Wat bet. het woord thans, en wat wordt u daardoor duidelijk?

41. Hildebrand zegt (blz. 106): Om dit op te helderen, kwam er eene stem uit een schoenmakers*pothuis*. Wat is een *pothuis*, en hoe kwam het lage huisje aan dezen naam?

42. Kunt ge het woord *malen* = schilderen ook verklaren, als ge denkt aan: *ijzermaal* = roestvlek, en *moedermaal* = moedervlek?

43. Als ge weet, dat *kei* ontstond uit *kege*, komt ge vanzelf tot de beteekenis van 't diminutief *kegel*. Wie zou denken, dat het straatjongensspel, 'twelk hierin bestaat, dat men met keien naar eene kei werpt, den oorsprong gaf aan het nog bij velen geliefde kegelspel? Hoe is dit dan in zijn werk gegaan?

44. Het woord *bijkans* ontstond uit *bijkants* en is eene schippersuitdrukking. Nog zegt men: *bij 't kantje af!* Verklaar hieruit de huidige beteekenis van *bijkans* = *bijna*.

1) Zoo noemt men de Engelsche soldaten ook wel *roodjakken*.

45. Dat men bij 't verklaren van den oorsprong en de beteekenis van woorden niet altijd op gelijkheid van klank of vorm kan afgaan, blijkt uit het volgende: *Bot* beteekent visch; *bot* beteekent slag, klap; *bot* beteekent einde; *bot* beteekent muntstukje = 2½ ct.; *bot* als bijv. nw. beteekent *niet scherp*. Als ge dit weet, kunt ge de volgende woorden en uitdrukkingen denklijk wel verklaren:

't Zou raar moeten loopen — zegt Jan Steen — als de zorgen mij de *bot* vergalden.

Zijne wraak, zijne hartstochten *botvieren*.

Pas maar op, dat ge daar geen *bot* gaat vangen!

In 't voorjaar ziet men jonge *botten* aan de boomen.

Als wij, zeiden de jongelui, eens *botje* bij *botje* legden?

Ingemaakte *rozebottels* worden als eene lekkernij beschouwd.

Ik zeide hem *botweg*, waar het op stond.

Jongens, laat gij den vlieger op, zoo dient gij hem goed *bot* te geven.

Die jongens zijn eerste *botteriken*, of laat ik het kind bij den naam noemen: het zijn *botmuilen*.

VRAAG. Weet gij ook, of het woord *boter* met ééne van deze beteekenissen samenhangt?

46. Ook het woord *scheren* kan verschillende beteekenissen hebben. In de eerste plaats bet. het *snijden*, *knippen*, als: *laken* schereren, den baard *scheren*, eene haag *scheren* en fig.: wij zijn daar geducht *geschoren*.

De zeeman of schipper spreekt van een lijntje *scheren* = spannen; dezelfde bet. vinden we in de uitdrukking: *schering* en inslag (wever).

Verder: den gek met iemand *scheren*. Dit *scheren* is eene verwisseling van een oud *scerne* = spot, in de uitdrukking: *te scerne driven* = bespotten.

Nog vindt men *scheren* met de bet. van eene snelle beweging, waarbij eene zelfstandigheid de oppervlakte van iets schijnt aan te raken: De zwaluw *scheert* langs het water.

Welke van deze beteekenissen vindt ge nu in:

borduurschaar, *legerschaar*, *ploegschaar*, *scheur* ¹⁾, *scheuren*, *beshoren* (dat is mij *beshoord*), over ééne kam *scheren*, daar hangt de *schaar* uit, of in den lindeboom, *scheeryaren* (kettinggaren), *scheermes*, steentjes langs het water *scheren* (keilen), *scheer* u van hier, het is maar *gekscheren*, geen *gekscheren* verstaan.

1) Uit deze en dergelijke woorden blijkt, dat *scheren* voorheen *snijden*, *verdeelen* moet beteekend hebben.

47. Verklaar de vorming en de beteekenis van de volgende woorden en uitdrukkingen:

Volksmenner, hekeldicht, baanbreker, stadhouder, averechts, volharden, *hou* en trouw, uitheensch, beleid, verbloemen, handvest, maagschap, baatzucht, openbaren, boven perk en peil ¹⁾, opgetogen (van *blijdschap*), trantelen ²⁾, rechtvaardig, afgevaardigde, kortswijl, bliksemflits, de netten boeten, ontluisteren, oogluikend, laakbaar, gierigaard, scherpzinnig, afbakenen, kruistocht, jaargetijde (*twee* beteekenissen), ontmantelen, vermorzelen, uitgelezen, ruimschoots.

48. Verklaar naar hunne vorming:

Ontheiligen, bezegelen, wanschappen, ontvolken, volledig, denkbeeldig, doorgaans, merkwaardig, voorloopig, afkeerig, stekelig, verstandhouding, angstvallig, ijlhoofdig, uiterwaard, steelsgewijze, middelerwijl, kortwieken, verleden, halsstarrig, eershalve, betrekkelijk, verworpeling, ontvankelijk, vergetelheid.

49. Wat is de beteekenis van:

Schaakmat, zondvloed, roekeloos, wispelturig, handlanger, aamborstig, achterstallig, meined, adelborst?

N. B. Waar het u mogelijk is, ook de beteekenis der samenstellende deelen op te geven.

50. Verklaar de beteekenis van:

Ruggespraak houden, *laatlunkend* zijn, eene *oorspronkelijke* opvatting, een *kiesche* smaak, de *aanleidende* oorzaak, te *berde* brengen, de *heffe* des volks.

-
- 1) Rampzalig *boven perk en peil*
Is uw beklaglijk lot,
Zoo gij den schaamlen wees verschopt
En met zijn tranen spot.

JAN SCHOUTEN.

- 2) Het schijnt een reiziger in nood,
Die trantelt van de kou.

BILDERDIJK, Wiel v. H.

HOOFDSTUK III.

VRAGEN EN OPGAVEN OVER SPRAAKKUNST. ONTLEDING.

Studie van spraakkunst en ontleding is een vereischte met het oog op de examens. Het is ontegenzegglijk waar, dat die studie, mits goed opgevat, kan leiden tot taalkennis. Verschillende wegen voeren meestal tot één doel! Als studie van spraakkunst hand aan hand gaat met het lezen en verklaren van uitgelezen stukken op 't gebied van proza en poëzie, kan zij den taalkundigen horizon verruimen, dieper leeren indringen in den bouw der taal, rekenschap leeren geven van het *hoe* en *waarom* der uitgedrukte gedachte. De oefeningen, die hier volgen, bevatten naar den inhoud een spraakkunstig *allerlei*; wij onderstellen, dat de lezer en gebruiker van dit werkje reeds een of ander spraakleerboek onder leiding heeft doorgewerkt. *Zij vormen alzoo een toetssteen voor zijne kennis.* Veel zal voor den voet op, mondeling kunnen beantwoord of verklaard worden, doch naast dat vele zal het weinige staan, naar wij vertrouwen, dat eenige studie vereischt.

1. Welke benaming vindt ge de beste: *bepalend lidwoord* of *lidwoord van bepaaldheid*?

2. Hoe komen wij aan een lidwoord *het*; de onzijdige vorm van *die*, aanw. voornw., is toch *dat*? Bezig de vormen *den* en *ten* voor een onzijdig substantief.

3. Welk onderscheid in beteekenis is er tusschen: *Hij is schilder. Hij is een schilder. Hij is de schilder*?

4. Geef voorbeelden van paarsgewijze verbonden zelfstandige nw., waarbij het lidwoord is uitgesloten, als: *Hij heeft kind noch kraai. Hij verkocht huis en hof. Het is bij hem hollen of stilstaan.*

5. Zijn uitdrukkingen als: *ten mijnen behoefte, ten mijnen*

huizen, *ter uwer verjaring*, wel goed te keuren? En wat te zeggen van: *ten éénen male*, *ter goeder trouw*, *ter elfder wre?*

6. Zijn substantieven, als: *kaboutermannetje*, *nimf*, *draak*, *nectar*, *ambrozijn* te beschouwen als *concreet*, d. i. zinnelijk waarneembaar?

7. Hoe komt het, dat men kan spreken van: *legers*, *zwermen*, *benden*; *zouten*, *zuren*, *wijnen*; *glazen*, *ijzers*, *touwen*; *deugden*, *schoonheden* (bijv. van een gedicht)?

8. Wanneer is het woord *wacht* mannelijk, wanneer vrouwelijk? Beantwoord dezelfde vraag voor: *gang*, *trap*, *val*, *loop*, *greep*.

9. Welk verschil van beteekenis bestaat er tusschen: *visch*, mannelijk en vrouwelijk; *turf*, mannel. en vrouw.; *schildpad*, vrouwelijk en onzijdig?

10. Bewijs door voorbeelden, dat het geslacht der woorden niet standvastig is, denk bijv. aan: *ter harte nemen*.

11. *Hof* in de bet. van *tuin* was vroeger ook onzijdig. Dit blijkt nog uit *kerkhof*. *Hof* heeft ook de bet. van *verblijf*, *huis* en is dan eveneens onzijdig. Voorbeelden.

12. Wat blijkt u uit vormen, als: *des huizes*, *des geestes*, *des daags*, *zijns weegs gaan*, *scheepsmast*? En wat dient men te zeggen: *des Maandags* of *des Maandaags*; de hitte *des dags* was verdwenen of de hitte *des daags* was verdwenen?

13. Geef tal van voorbeelden, waaruit blijkt, dat de datief enkelvoud, in 't mannelijk en onzijdig vroeger op *e* uitging.

14. Welk verschil is er tusschen: *stuks* en *stukken*, *histories* en *historiën*, *letters* en *letteren*?

15. Hoe kan het meervoud van *stad* — steden zijn? Hoe is het meervoud van *lende*, van *leerrede*, van *drogrede*, van *troonrede*?

16. Geef voorbeelden van *zwakke* verbuiging van zelfstandige nw. Ook vrouwelijke substantieven konden zwak verbogen worden, als de woorden: *bloeme*, *kerke*, *linde*, *sterre*, *vrouwe*,

bijv. *die vrouwe, der vrouwen, der vrouwen, die vrouwe*. In 't meervoud hebben alle vormen *en*. Verklaar nu: *vrouwenkleed, Lievevrouwenkerk, St. Geertenminne* ¹⁾).

17. Geef voorbeelden van sterke verbuiging der bijv. nw. in den 2^{en} en 3^{en} naamval, *vrouwelijk* enkelvoud. Doe hetzelfde voor het *mannelijk* en *onzijdig* geslacht.

18. Welke bijv. nw. hebben geen trappen van vergelijking? Welke *bijwoorden* hebben ook die trappen? Zijn het alleen de bijwoorden van hoedanigheid?

19. Welk verschil van beteekenis is er tusschen:
Des morgens zijn de leerlingen *het vlugst*,
Van mijne leerlingen is deze knaap *de vlugste*?

20. Schrijf al de verschillende gevallen op, die gij kunt vinden, waarin een persoonlijk voornw. in den 2^{en} naamval voorkomt.

21. In welke naamvallen kunnen *zich* en *elkander* voorkomen?

22. Als ik zeg: *Mijne ouders en de uwe gaan op reis*, is dan *de uwe* zelfstandig of bijvoeglijk gebezigd? Kunt gij het bezittelijk voornw. dan wél zelfstandig bezigen?

23. Wat blijkt u uit vormen, als: *desgevraagd, desverkiezende, desgevorderd*, zoowel ten opzichte van het voornw. als van de regeering van het werkwoord?

24. Wat is de juiste vorm: *dienvolgens* of *diensvolgens*?

25. Hoe verklaart ge de vorming van: *bijaldien, mitsdien, indien, naardien*?

26. Geef voorbeelden, waaruit blijkt, dat *hij, hem* een bepalingaanduidend voornw. kan zijn.

27. Welk onderscheid bestaat er in beteekenis tusschen

1) *St. Geerte* of *St. Geertruida* was de schutspatrones der reizenden; men dronk dus, vóór den aanvang der vaak gevaarlijke tochten of reizen, op de liefde of de genegenheid van *St. Geerte* of *St. Geertrui*.

degenen en dezulken? En waarom wordt dit laatste woord altijd in 't meervoud gebezigd?

28. Hoe maakt ge het duidelijk, dat *mijns* in *mijns gelijke* een persoonlijk voornw. is? De bet. is: *de gelijke van mij*; doch, als ik zeg *mijns vaders*, beteekent dit dan ook niet de vader van mij?

Is *wiens* bijvoeglijk gebezigd in zinnen, als: *Dat is de heer, wiens paard den poot heeft gebroken?*

29. Hoe verklaart gij het gebruik van het voornaamwoord *wij* in de formule: *Wij, Willem III, Koning der Nederlanden, enz.?*

30. Is er onderscheid in beteekenis tusschen de zinnen:

Zij zijn goede menschen,
Het zijn goede menschen?

31. Geef eenige zinnen, waarin *het* gebezigd is, zonder juist eene onzijdige zelfstandigheid aan te wijzen.

32. Hoe verbuigt ge het woordje *zelf*, en tot welke reedeelen brengt gij het? Zoudt ge het wel persoonlijk voornw. noemen? Bestaat er ook nog een sterke vorm van *zelf*?

33. Hoe verbuigt ge het onzijdig voornw. *dit*? Zoek voorbeelden voor den 3^{en} naamval enkelvoud, bijv. Bij *dezen*, voor *dezen*, te *dezen* opzichte, enz.

34. Wat dient men te schrijven: *Vele mijner vrienden of velen mijner vrienden?* Evenzoo: *eenige onzer leerlingen, of eenigen onzer leerlingen; vele onzer of velen onzer, eenige hunner of eenigen hunner?*

Mijne broeders zijn *beide* of *beiden* op reis gegaan? *Van deze lieden heb ik eenige of eenigen gesproken?* Van deze boeken heb ik *eenige* of *eenigen* gekocht?

35. Zoudt ge in: *mijns inziens, mijns ondanks, mijns erachtens*, het woord *mijns* een persoonlijk vnw. noemen? En wat zoudt ge schrijven: *u aller vriend* of *uw aller vriend*?

36. Wat zoudt gij schrijven:

Gij zijt de man, die ons gered *hebt*, of
Gij zijt de man, die ons gered *heeft*?

37. Wat merkt gij op in zinnen als deze:

De hemel is hun loon, *die* voor den hemel vechten.

Damiate, vers 10.

Evenzoo in 't *Klinkdicht* vóór Palamedes:

Hy sprack: ik ben 't, en lees uw vonnis uit dees blären,
Die mijne onnoozelheit ten rove gaeft aan 't graeu."

38. Richten zich de betrekkelijke voornw. naar het *taalkun-*
dig, of naar het *natuurlijk* geslacht van hun antecedent?

39. Benoem de wijzen van de werkwoorden in de volgende
dichtregelen:

Sta Gij, o Heer, aan 's Konings zij',
Wees hem met trouwen raad nabij,
Werp neder, die zijn troon belagen.
Uw goedheid sla
De Zijnen ga,
En kroon' met vreugd zijn levensdagen.

Dat zoo zijne eer —
Zijn rijk vermeer'!
Dat voorspoed om zijn zetel wone;
Erkentlijkheid zijn zorgen loone;
En hij in vreê regeer'.

O, dat, op alle wegen,
Uw regterhand hem zegen'!
Uw vaderhand den Koning zegen'!

STARING.

Gaat ge langs den klaren vliet,
Knaapje, speelziek nog van zin,
Roer zijn helder water niet,
Werp geen tak of steen er in;
Spiegel u in 't glas, en zeg:
Dat ik 't hart bewaar',
Als de beke, rein en klaar.

VAN BLIESLANDT.

40. Op welke wijze kan men *gebieden*, *vermanen*, enz.? [!]Is
dit enkel mogelijk door middel van de gebiedende wijs?

41. Welke zijn de hulpwerkwoorden van *tijd*? Welk is het hulpwerkwoord van den *lijdenden* vorm? Kan *zijn* ook als hulpwerkwoord van den *lijdenden* vorm dienst doen? Welke hulpwerkwoorden van *wijze* kent gij? Welke van deze hulpwerkwoorden dienen ter omschrijving van de *aantoonende wijs*, van de *gebiedende wijs*, van de *aanvoegende wijs*?

42. Noem al de 8 deelwoorden (die van den *bedrijvenden* en van den *lijdenden* vorm) van het werkwoord *leeren*. Hoe noemt ge *te leeren* in: *Eene te leeren les*?

43. Wat valt er op te merken bij uitdrukkingen, als: *een belezen man*, *een gestudeerd persoon*, *een uitgediend schutter*, *een bereden officier*, *eene uitgekookte keukenmeid*?

44. En wat merkt gij op over: *een zittend leven*, *lopend werk*, *razende pijn*, *de vallende ziekte*, *brekende waar*, *roerende goederen*, *de werkende stand*, enz.

45. Wanneer kan men een deelwoord geheel als bijvoeglijk naamwoord beschouwen? Bij sommige tegenwoordige deelwoorden verspringt de klem, als zij bijv. nw. worden, vergelijk: *een uitstekende bergtop*, *dit werk is uitstekend!* Geef ook van deze voorbeelden. En heeft dit verspringen óók plaats bij *verleden* deelwoorden? Moet men zeggen: *Hij was ópgetogen van blijdschap*, of *hij was opgetógen van blijdschap*? *De menigte was zeer ópgewonden*, of, *zij was zeer opgewónden*? Kent gij ook *verleden* deelwoorden, die als zelfst. nw. een meervoud hebben?

46. Geef voorbeelden van werkwoorden, die naar de betekenis overgankelijk of onovergankelijk zijn.

47. Evenals met de bijv. nw.: *zeker*, *schuldig*, *zat*, *waard*, enz., die vroeger den 2^{en} naamval regeerden, welke thans meestal door een 4^{en} naamval vervangen wordt, is het ook gegaan met de werkwoorden, die vroeger (en soms thans nog) den genitief regeeren. *Zij regeeren thans den 4^{en} naamval of een voorzetsel*. Zoo schrijft Hildebrand: *Gedenk aan den lieven William*. — Geef meer voorbeelden. Van de werkwoorden, welke vroeger den 3^{en} naamval regeerden, regeeren er thans eenige den 4^{en} naamval. Noem er.

48. Wat merkt ge op bij 't gebruik van de werkwoorden *gezeggen* en *gebeteren*?

49. Wijs met een cijfer aan, in welken naamval de zelfst. nw., bijvoegl. nw. en voornw. in de volgende dichtregelen voorkomen:

ARS LONGA, VITA BREVIS ¹⁾.

De kunst is lang, het leven kort —
 En 't werk van vluchtige uren,
 Dat zonder strijd verkregen wordt,
 Zal slecht den Tijd verduren.

De kunst is lang, maar kort de tijd
 U, voor uw taak, gegeven,
 Zoo spil uw kracht in lust noch nijd;
 Niet velerlei uw hart gewijd!
 Maar 't éénig kunstwerk al uw vlijt —
 Of 't u mocht overleven!

DE GENESTET.

Evenzoo:

Och, mijn plannen, och, mijn droomen!
 't Rijk der muggen is gekomen,
 En de vliegen, zonder tal,
 Geven in mijn zonnig huisje,
 In mijn warm en stoffig kluisje,
 Wesp en bij haar zomerbal.

DE GENESTET.

50. Bepaal den naamval van de cursief gedrukte woorden:

- a. Ik onderwijs *u*.
 Ik onderwijs *de aardrijkskunde*.
 Ik onderwijs *u de aardrijkskunde*.
 Ik onderwijs *u in de aardrijkskunde*.
 Ik betaal *u*.
 Ik betaal *de rekening*.

1) De kunst is lang, het leven kort.

Ik betaal *u de rekening*.

Ik betaal *u met muntbiljetten*.

b. Ik ben *mijne les* vergeten.

Ik word *mijnen vriend* gewaar.

Hij is *zijn leven* niet zeker.

Ik ben *hem* tot de stad gevolgd.

De prins is *den koning* opgevolgd.

Ik kan niet meegaan uit hoofde *mijner bezigheden*.

Zij waren allen tegenwoordig behalve *mijn broeder*.

Zeg het allen behalve *mijnen broeder*.

Roep allen behalve *mijnen broeder*.

c. Ik wijs *u eene fout*.

Ik wijs *u op eene fout*.

De kinderen gehoorzamen *den onderwijzer*.

De onderwijzer wordt door de kinderen gehoorzaamd.

d. Wee *uwer!*

Lekker is een' *vinger lang*.

Hij ademt *wraak*.

Het regent dikke *druppels*.

Het regent *scheldwoorden*.

Bij dien dominee sneeuwt het altijd *bloempjes*.

Zij schreit hare *oogen blind*.

De zon schijnt *mij de oogen blind*.

Hij loopt zijne *schoenen scheef*.

51. Geef 10 voorbeelden van den subjectieven-genitief.

Idem van den objectieven-genitief.

52. Welke andere soorten van genitieven kent gij? Voorbeelden.

53. Kent gij ook den bijwoordelijken accusatief, alsmede den bijwoordelijken accusatief van omstandigheid?

54. Hoe verklaart gij den vierden naamval in: *Den moed niet opgegeven!* Zie verder Tollens, *Overwintering*, vers 235—242.

55. Drukt men hetzelfde uit, als men zegt: *

Wij zullen het dier zien *tam te maken*, en, wij zullen het dier zien te *temmen*.

Hij gedroeg zich *als een held*, en, hij gedroeg zich *als held*.
Ik acht hem *als vriend*, en, ik acht hem *als eenen vriend*.

Hij behandelde hem *als een vriend*, en, hij behandelde hem *als eenen vriend*.

Dit zijn *nieuw gebonden boeken*, en, dit zijn *nieuwe gebonden boeken*.

Waarom schreit gij toch? en, *waar schreit gij toch om?*

Ik heb de *vier eerste* hoofdstukken gelezen, en, ik heb de *eerste vier* hoofdstukken gelezen.

Zij was de *drie laatste* maanden op reis, en, zij was de *laatste drie* maanden op reis.

56. Wat dient men te zeggen: *Eene menigte menschen rent of rennen door de straten?* En hoe ontleedt gij zinnen, als:

*Millioenen sterren schitteren,
Duizenden bloemen bloeien,
Honderden oogen staren?*

57. Wat zoudt gij schrijven:

*Ik houd van een glas goede wijn, of
Ik houd van een glas goeden wijn?*

58. Hoe verklaart ge uitdrukkingen als: *peinzens moede*, *na een paar uur sporens*. Denk er aan, dat men in het Middelnederlandsch den infinitief zelfs in den datief liet voorkomen, als: *hi mint te drinkene*, *hi pliet* (pleegt) *te gevene*, enz.

59. Uit welke rededeelen ontstonden de voorzetsels? Ook uit tegenw. en verleden deelwoorden? Bezig *staande* en *hangende* als voorzetsels. Kent gij een voorzetsel, dat den 2^{en} naamval regeert? Welke kent gij, die den 3^{en} naamval regeeren? En wat weet gij te dezen opzichte van de partikels: *behalve*, *uitgenomen* en *uitgezonderd*? Kunnen deze als *voorzetsels* beschouwd worden?

60. De zin: *Ik zie den schoorsteen rooken*, is gevormd op Latijnsche wijze. In zuiver Nederlandsch zou men dienen te zeggen:

Ik zie, dat de schoorsteen¹rookt.

En de ontleding is zeer eenvoudig. Wil men echter den zin:

Ik zie den schoorsteen rooken,

naar den vorm ontleden, dan wachte men zich wel, aldus te werk te gaan:

Ik — *Onderwerp.*

zie rooken — *Gezegde.*

den schoorsteen — *Voorwerp van 't gezegde.*

Het is toch duidelijk, dat *ik* wel de werking zien verricht, maar de werking *rooken* verricht *ik* niet. Eene betere ontleding is:

Ik — *Onderwerp.*

zie — *Gezegde.*

den schoorsteen — *Voorwerp van zie.*

rooken (*rookende*) — *Bepaling van den schoorsteen¹.*

Deze wijze van ontleding heeft dit tegen, dat men den vorm *rooken* moet veranderen. Eene andere wijze, die meer gegrond is op den aard van den zinsbouw, is deze:

Ik — *Onderwerp.*

zie — *Gezegde.*

rooken — *Voorwerp van zie.*

den schoorsteen — *Onderwerp van rooken.*

Het is toch duidelijk, dat *de schoorsteen* rookt. De taalkundigen zeggen ons, dat wij in dezen zin te doen hebben met een' vorm, die *infinitief met den accusatief* heet. Een infinitief met een' accusatief is volstrekt geen vreemd verschijnsel in het Nederlandsch, als: *Eene koe slachten, eenen appel schillen, het koren maaien, koek bakken, een boek schrijven*, enz. Doch men lette er op, dat in deze voorbeelden deze accusatief telkens *lijdend voorwerp* is. In den zin: *Ik zie den schoorsteen rooken*, is echter de accusatief de *werker*, het *onderwerp*. En dit is

1) Evenzoo bij de werkwoorden: *hooren, voelen, laten* (= toelaten), *doen* (maken, veroorzaken, oorzaak zijn), bijv.: *Ik hoor den knaap zingen* (= zingende); *ik hoor het lied zingen* (= gezongen wordende).

tegen den aard onzer taal; — vandaar, dat men hier spreekt van eene uitheemsche constructie.

Ontleed nu de volgende zinnen:

Ik hoor den kwartel slaan.

Ik hoor een lied zingen.

God laat de zon schijnen.

De oorlog doet handel en nijverheid kwijnen.

Bij dit helaas voelt Marco's rosinant
Den scherpen prikkel van zijn sporen
Zich onverdiend aan iedren kant
Een halven duim in 't weeke boren.

STARING, *Marco*, vers 96—100.

De wind sliep in; men ziet
Hetgeen daar groent nogtans met vreemd geritsel beven.

Idem, vers 135.

(Hij) voelt zijn hart van nieuwe vrees bekruijen.

Idem, vers 176.

VRAAG 1. Vindt gij ook tweërlei beteekenis in den zin:

Ik laat de(n) kinderen het versje leeren?

En bestaat er dan ook tweërlei ontleding?

2. Uit het bovenstaande is gebleken, dat het onderwerp in den vierden naamval kan staan. — Kunt ge dit ook in voorbeelden laten zien voor het naamwoordelijk gezegde?
3. Wat dient men te schrijven: *Laat mij den schuldige zijn* ¹⁾.
Laat mij de schuldige zijn?
4. Hoe ontleedt ge: *Ik zie den houthakker den boom vellen.*
Ik hoor den nachtegaal zijn lied kweelen.
Ik heb den man een verhaal hooren doen.
Men deed de golven het land ontruimen.
5. Is er ook verschil van beteekenis tusschen zinnen, als:
Laat mij gaan.
Laat ik gaan?
Evenzoo tusschen: *Ik heb hun dit werk hooren aanbevelen.*
Ik heb hen dit werk hooren aanbevelen?

1) Brill zegt, § 125, blz. 56: Deze vierde-naamvalsform is in strijd met ons taaleigen, dat bij *zijn* of *wezen* liefst den eersten naamval ziet. — Zie echter Cosijn § 489, *Aanm.* 2.

VRAAG 6. Welke twee beteekenissen leest gij in de zinnen:

Ik zie de kip eten.

Ik zie het paard slaan.

61. Wanneer bezigt men den term *zin* en wanneer *volzin*?

62. Maak eens duidelijk, wat de kenteekenen zijn van een' *beknopte* of *onontwikkelden* zin.

63. Welk onderscheid is er tusschen *beknopte* en *elliptische* zinnen?

64. Geef verschillende voorbeelden van onderwerpszinnen. Hoe noemt gij zinnen, als: *Wie niet hooren wil, moet voelen*?

65. Hoe noemt gij bijzinnen, als: *Ik ben het, dien gij zoekt*? Is het een gezegdezin of een bijv. bijzin?

66. Naast de onderwerps-, gezegde- en voorwerpszinnen kan men een grammatisch onderwerp hebben. Hoe is het in dit opzicht met zinnen, als:

Ik reken er op, dat gij komt,

Ik schaam er mij over, dat gij gelogen hebt,

Ik denk er aan, dat ik nog veel te doen heb ¹⁾, enz.

67. Kunt gij ook zeggen, wat een *hoofdzin* is? En wat noemt gij een' *afhankelijken* zin of een' *bijzin*?

68. Iemand, die in de taal heeft leeren denken, zal zelden den bal misslaan in de keus van den hoofdzin of van de hoofdzinnen van een' *samengestelden volzin*. *Het gezond verstand heeft in dit opzicht te beslissen*. De *inhoud* van den zin kan hier den weg niet wijzen, bijv.: *Ik zeg u, dat gij in uw examen geslaagd zijt*. Is de inhoud van den voorwerpszin hier niet meer belangrijk dan die van den hoofdzin: *Ik zeg u*? Ook op den *vorm* kan men niet altijd afgaan; bijv.: *Pas was hij gekomen, of hij moest weer vertrekken*. Salomo zeide: *De vreeze des Heeren is*

1) In deze zoogenaamde bepalingzinnen is: *er op, er over, er aan*, eene vervanging van: *op het, over het, aan het*, enz. Vergelijk ook: *Ik spreek daarvan, er van* (= van dat), enz. *Ik spreek nergens over* = *over niets*.

het beginsel der wijsheid. Hebben hier de afhankelijke zinnen: of hij moest weer vertrekken, De vreeze des Heeren is het beginsel der wijsheid, niet beide den vorm van hoofdzinnen? Dus, noch de inhoud, noch de vorm is een veilig richtsnoer. Alleen door nadenken kan men in den regel slagen in 't onderscheiden van den hoofdzin of de hoofdzinnen. Wel zijn er soms kenmerken, die den weifelende op 't rechte pad kunnen houden, als: het voegwoord leidt steeds den afhankelijken zin in; het bijwoord van zinsverband vindt men in den hoofdzin, en door deze kenmerken loopt men geen gevaar van afdwaling in zinnen, als: Eer keert de Rijn weer tot zijn wellen, eer (= eerdad) ik den slag vergeten zal (Borger); Gelijk de slaap den moeden mensch verkwikt na den arbeid van den dag, zoo schenkt ook de dood rust na de zorgen des levens. In den eersten dezer zinnen staat de hoofdzin voorop, en hij wordt ingeleid door het bijwoord van zinsverband eer; in den tweeden staat de afhankelijke zin voorop; hij wordt ingeleid door het voegwoord gelijk = evenals. Ook kan de woordschikking dikwijls als vingerwijzing dienen. Vóór alles blijkt echter de aard der zinnen uit de betrekking dier zinnen onderling.

Beproof uwe krachten eens aan de ontbinding van den volgende volzin uit de Camera Obscura. Benoem de afzonderlijke zinnen, en wijs hunne onderlinge betrekking aan:

Na nog eenige algemeene gesprekken, waaraan ook de jonkvrouw deel nam, verliet ik deze woning, die mij als eene verblijfplaats van zielsrust, verstand en deugd was voorgekomen, vol dankbaarheid aan mijn gesternte, dat mij, in zoo weinige dagen onder zoo verscheidene daken, en met zoovele lieve en goede menschen in aanraking gebracht had, om mij in de overtuiging te versterken, dat beminnelijkheid en voortreffelijke deugden niet het eigendom van bijzondere standen der maatschappij zijn, maar aan allen gelijkelijk kunnen toebehooren; terwijl ongetwijfeld die mensch het gelukkigst is, die terdege weet wat en wie hij is, wat hij vermag en wat hij wil, zonder zijn heil te zoeken in hetgeen buiten zijn bereik ligt, zich verzekerd houdende, dat hij in het geruste midden van zijn kring ruim zoo veilig is als aan den zoo kwetsbaren omtrek (blz. 212).

Doe hetzelfde met den volgenden volzin :

Dat het huis onbewoond zijn moet, zie ik met den eersten oogopslag. Want het ijzeren hek met zijne vroeger vergulde lansspitsen is van achteren met verweerde planken dichtgemaakt; de ketting van de bel is opgeknoopt en hangt in rustige verveling boven het bereik der voorbijgangers, en naast het hek, even boven de heg uitkijkende, is eene plank gespijkerd, met dat eens onuitblijvende opschrift van al onze aardse woningen: „te huur of te koop”, in sombere, afdruipeude, zwarte letters, op wat vroeger een witte grond geweest is, te lezen.

De oude heer SMITS.

Bewerk nog eens op dezelfde wijze :

Dus gebeurde het eens, dat mijn ongelukkig kind, want het is een meisje, meneer, dat nu al acht jaar oud en doofstom geboren is en een arm sukkeltje is en blijft, meneer, daar in den tuin was gekomen, en óf de meid en de juffer al riepen, meneer, dáár bleef het, om reden, meneer, dat het niet kon hooren, dat gezegd was, dat het weg zou gaan, en de meid, meneer, die liep er op toe en schudde het bij den arm en gaf het een' klap, — en toen schoot ik juist bijtijds toe, en nam mijn kind op, en lei het uit aan de meid en de juffer, hoe het schande was zoo'n arm, onnoozel schepseltje te mishandelen, want ik was niet bang voor haar, meneer, en zei haar geducht de waarheid.

De oude heer SMITS.

VRAAG. Hoe handelt ge met onderwerps- en gezegdezinnen; scheidt ge ze af, of beschouwt ge ze als noodwendige bestanddeelen van hunne hoofdzinnen?

69. Het partikel *dan* verricht den dienst van :

- a. bijwoord van tijd, van omstandigheid, van modaliteit,
- b. bijwoord van zinsverband,
- c. tegenstellend (nevenschikkend) voegwoord,
- d. voegwoord van vergelijking.

Licht dit met voorbeelden toe; ook met voorbeelden, aan schrijvers ontleend.

70. Waarom zijn er, in vergelijking met de andere zelfstandige zinnen, zoo weinig gezegde-zinnen in de taal? — Vindt ge den naam *gezegde-zin* wel juist gekozen? Het is toch alleen het naamw. gezegde maar, dat door een' zin vervangen wordt? — Welk koppelwoord is het, waarvan de beteekenis geheel en al op den achtergrond is geraakt? Als men zegt: *De hemel is blauw*, welke diensten verricht dan *is*? Waarom kan men dus spreken van *koppelwerkwoord*? Welke werkwoorden verrichten meer den dienst van *koppelwoord*? Kunt ge zien ook als koppelwoord bezigen? Is er ook een koppelwoord, als ik zeg: *Dat is te hopen; ik ben te vlug geweest; hij is in de stad; hij is geroepen; hij is gevallen*? Welke beteekenissen kan *zijn* hebben als begripswoord, en welke *blijven*?

71. De betrekking van *inwilliging* of *toegeving* wordt in de taal uitgedrukt:

a. Door voegwoorden (welke?). — Geef voorbeelden van *of* en evenzoo van het voegw. *bijw. al*:

Of ook de jeugd verga, *of* ook de schoonheid welk',
Zijn laafnis zal uw ouderdom nog heugen.

IVO, vers 46.

Hoe verklaart ge het ontstaan van *ofschoon*:

En dat men d' oude sy moght vryen van gevaer,
Schoon of het krijgsvolk van de nieuwe meester waer.

VONDEL, *Gijsbrecht*, vers 1102.

Doch *of* hy *schoon* een muys vry dichte by hem siet,
Hy (*de egel*) des al niet-te-min en roert sijn leden niet.

CATS.

- b. Door onbep. vragende voornw. en bijwoorden (veelal versterkt door *ook*).
- c. Door de woordschikking.
- d. Door de gebiedende wijs, als: *Werk, zoo hard gij wilt, het zal u niet baten*.
- e. Door de aanvoegende wijs, als:

Het zonnetje schijne zoo helder als ooit,
Het koestere heuvels en dalen,
En alles, waarmede de schepping zich tooit,
Vergulde het met zijne stralen, —

De schoonste zomierzonneshijn
 Vervroolijkt hart noch zinnen,
 Wanneer we niet vervroolijkt zijn
 Door 't zonnetje van binnen.

J. A. D. MOLSTER.

72. Het partikel *wat* is uit zijn' aard een vragend voornw.,
 bijv. *Wat* zult gij doen? *Wat* praatjes hangt hij op? De dienst
 van *wat* is velerlei. Benoem dezen in elk der volgende zinnen:

Alles, *wat* ge zegt, is de zuivere waarheid.
 Volbreng altoos *dat*, *datgene*, *wat* gij beloofd hebt.
 Het staat te bezien, *wat* hij zal antwoorden.
 Hij wist niet, *wat* hij zoude doen.
 Ik heb *wat*, maar ik laat het niet zien.
Wat hij ook zegge, ik geloof hem niet meer.
 Hij heeft *wat* mooi gesproken, *wat* fraai geschreven.
 Hier hebt ge *wat* kersen van mij.
Wat wond'ren zaagt ge al niet, woestijnvorstin van 't Oosten.

DA COSTA.

Ik kom eens *wat* met u praten.
Wat wij van den tijd erlangen,
 Geeft hij ons alleen ter leen.

JAN SCHOUTEN.

Wat schittering, *wat* pracht, *wat* weelde, in die woningen!
 Het is de vraag van het *wat* en het waarom.
Wat, heeft hij zóó iets kunnen zeggen!

73. Het partikel *waar* verricht velerlei dienst in de taal.
 Bepaal dezen dienst naar aanleiding van de volgende voorbeelden.

Waar zijt gij geweest?
 Ik heb mijn boek ergens neergelegd, en ik weet niet *waar*.
 Ik weet niet, *waar* ik mijn boek gelaten heb.
 Ik ga, *waar* gij gaat.
Waar alles beeft, blijft hij onverschrokken.
 Het land, *waar* wij geboren zijn, is ons vaderland.
 De visschersvrouw is thuis, *waar* zij het aas bereidt.

DE GENESTET, *Arme Visschers*.

Zeg ook nog, welke diensten het verricht in de volgende voorbeelden :

Dáár gingt gij heen, *waar* men noch treurt, noch lijdt,
Waar ge ook van ons geen liefde zult behoeven.

BEETS, *Gestorven kind.*

Zeg mij, *waar* gij hebt gezeten,
Waar gescholen, bonte vlucht,
 Die komt vallen uit de lucht.

TOLLENS, *De Vogelen.*

Groent voor andren, Eikenkruinen,
 Hagen bij dat Graaflijk Slot,
Waar, in 't luw der witte duinen,
 't Roosje met den winter spot.

STARING, *Ada van Holland.*

Waar de onderwijzer goed voorgaat, zullen de leerlingen goed volgen.

74. Door middel van *als* kan men een' bijv. bijzin aan zijn antecedent verbinden; verder wijst *als* eene betrekking aan van *tijd*, van *vergelijking*, van *wijze* (alsof). — Toon dit met voorbeelden aan. En hoe benoemt ge *als* in de volgende verzen van DA COSTA, uit *Hagar*?

- a. (De kameel staat de karavane met zijn' reuk ten dienste,)

waar de oogen vergeefs een waterdrop *als* uit te lokken pogen.
- b. 't Schiereiland goot hen uit, Egyptes Zevenmond

gelijk, wen hij zijn bed *als* opheft
- c. Wat muziek van waterval bij val

in lustspelonken, *als* getooverd uit kristal!

En hoe benoemt gij *als* in deze zinnen: Hij, *als* eerste wethouder, zal den burgemeester vervangen. Wij waren *als* verplet van den schrik . . . De matrozen van Piet Hein klommen *als* katten in 't want, en zij vochten *als* leeuwen.

75. Hoe benoemt gij het partikel *dat* in de volgende zinnen?
 De dag, *dat* hij kwam, was een vreugdedag.
 Ten dage, *dat* gij daarvan eet, zult gij sterven.

De tijding, *dat* het schip vergaan is, was gekomen.
 Hij kreeg de boodschap, *dat* hij komen moest.
 Het bericht, *dat* zijn vader erg ziek is, trof hem zeer.
 Het huis, *dat* wij kochten, is niet nieuw meer.
 Het is duidelijk, *dat* gij u vergist hebt.
 Ik ben blijde, *dat* gij gekomen zijt.
 Hij is zoo doof, *dat* hij u niet verstaat.

't Hofvertrek hield achter hem,
 Met dubbele deur en nederhangend doek,
 Het licht nog buiten, *dat* geen middagglod
 De zeekaart trof. STARING, *Verjaardag.*

Klaag niet, *dat* de dag zoo spa verschijnt!
Idem.

Zou eigenbaat
 Mijn hart verkoelen, *dat* ik treurig zweeg.
Idem.

Dat is nu het oude kasteel, waarvan wij spraken.

76. Hoe wordt een bijvoeglijke bijzin aan een' anderen zin, of aan een lid van een' anderen zin verbonden? Geef voorbeelden:

- a. Betrekkelijke voornw.
- b. Voornaamwoordelijke bijwoorden.
- c. Voegwoorden, als: *dat*, *als*, *wanneer*, *toen*, *of*.

VOORBEELD. Geen oog, *of* 't gloeit van dankbre vreugd,
 Geen boezem, *of* hij smelt.

BOGAERS, *De Redding.*

- d. Bijwoorden, als: *daar*, *hoe*, enz.
- e. *Hetgeen*, *wat*.

77. Welk verschil en welke overeenkomst bestaat er tusschen voegwoorden en betrekkelijke voornaamwoorden? En mogen de voegwoorden ook als afzonderlijke zinsdeelen beschouwd worden? In welke punten komen antecedent en betr. voornw. overeen? Wat weet ge van den dienst der voornw. bijwoorden?

78. Ook het partikel *daar* kan verschillende diensten in de taal bewijzen. Het kan zijn:

- a. bijwoord van *plaats*,
- b. voegwoord, met de beteekenis van *dewijl* en *terwijl*,
- c. voornaamwoorlijk bijwoord.

N. B. *Daar* als *terwijl* vindt men bij dichters:

Zou eigenbaat
 Mijn hart verkoelen, dat ik treurig zweeg,
Daar, aan den scheiweg, u een ruim verschiet
 Blij tegenlacht? STARING, *Verjaardag*.

79. Bezig het woordje *een* als telwoord, als lidwoord, als onbepaald voornaamwoord.

80. Welken dienst kan het partikel *al* verrichten?

VOORBEELDEN. Zijt gij er *al*?

Al gaat de leugen nog zoo snel, de waarheid achterhaalt haar wel.

Poëzie schuilt overal,
 Overal, mijn vrienden!
 't Is de vraag maar, wie haar *al*,
 Wie ze niet kan vinden.

DE GENESTET.

81. Bezig het partikel *maar*:

- a. als bijwoord (twee soorten)
- b. als zelfst. nw.
- c. als voegwoord, zinnen verbindend:
 1. hoofdzinnen.
 2. bijzinnen van gelijken rang.
- d. als voegwoord, zinsleden verbindend.

82. Het partikel *of* (nevenschikkend en onderschikkend) verricht velerlei dienst in de taal. Bepaal dezen dienst eenigermate naar aanleiding van de volgende voorbeelden:

De kaaiman *of* (= ofte) krokodil leeft ook in den Nijl.

Gij zult deze uitdrukking verklaard vinden in Van Dale *of* (= ofte) in Weiland.

Er was niemand, *of* hij verheugde zich.

Nauwelijks was mijn vriend in de stad, of hij moest weer vertrekken.

Een huisjesmelker is zoo hardvochtig niet, of hij geeft soms nog wat aan den arme.

En of de knaap al schreide, hij kreeg zijn' zin niet.

Hij hield zich, of hij van niets wist.

Ik kan u niet zeggen, of hij komt.

Och! of ze (de kinderjaren) zonder einde waren!

W. VAN HAREN.

Of ge potlood en papier ter hand hadt, ik schetste u, hoe hij (Jan) uit vrijen ging.

POTGIETER.

En — of hij goed geluisterd had! —

Daar dreunt een hoefslag langs het pad:

Wat komt zoo laat hen storen?

B. TER HAAR.

N. B. Het nevenschikkend voegwoord *of* luidde vroeger *ofte*. Men vindt het bij oudere schrijvers en dichters, o. a. bij Cats.

83. Het woordje *er* ontstond uit *daar* en is dan plaatsbepalend bijwoord. — De toonlooze uitspraak van *daar* was *d'r*, en hieruit kwam door aphaeresis *er* voort, bijv.: *Er wordt gezongen; ik ben er geweest; er zijn dwaze menschen; vrede heersche er op aarde!*

Behalve dit *er* bestaat er ook een voornaamwoord *er*:

a. Ik ken *er*, die er anders over denken.

b. Hebt gij noten? Ik heb *er* wel honderd.

c. *Er* zijn *er*, die beweren, dat de zon langzamerhand afkoelt.

Wat is *er* in zin a? Wat bezigt men in zin b in de spreektaal ook wel? Welk *er* is voornw. in zin c? En hoe zoudt ge dit voornw. noemen, persoonlijk of aanwijzend?

84. Kan het partikel *hoe* ook voegwoord zijn? bijv.: De nauw ontslipte wacht verhaelde ons, *hoe* (= dat) alreê de voortocht met de kracht der ruytren binnen was (VONDEL,

Gijsbrecht, vers 1137). Welke diensten verricht het als bijwoord in de zinnen:

Hoe hebt gij dat aangelegd?

Het is de vraag maar, *hoe* ik het moet aanleggen.

Ik weet, *hoe* dit te doen; maar ik zeg u niët *hoe*.

Hoe warm het was, en *hoe* ver!

Ik weet niet, *hoe* ik het moet aanleggen.

*'t Is de vraag van het *hoe* en wanneer.

Ja, 'k had wel 't vreeslijk woord verstaan,

Hoe zacht hij fluistren mocht . . .

B. TER HAAR, *Eliza's vlucht*.

85. Bezig het partikel *naar* als voorzetsel en ook als *voegwoord*.

86. *Hoe* noemt ge in de taalkundige ontleding de cursief gedrukte woorden:

De spoorzoeker verhaalde, *hoe* hij in een halfafgebrand kreupelbosch de teekenen gevonden had van de nabijheid van den leeuw.

DE JONG VAN RODENBURG.

Wat hebt ge al in die lucht, die d'ademtocht doet derven

Aan wat dáár adem zoekt, den stormwind vaak gezien

Zich *als* aan ketenen ontwingend. DA COSTA, *Hagar*, 6.

VRAAG. Is het woordje *aan* in den tweeden versregel daar wel op zijne plaats?

Vroolijke springer *als* hij was, kon hij geen behagen scheppen in een zittend leven.

De dag, *dat* hij aankwam, was voor allen een vreugdedag.

Reeds is het uur nabij, en 't uitzicht doet hen beven,

Dat een (wie zal het zijn?) al de andren overleven —

En eenzaam worstlen zal met nog geduchter nood . . .

Overwintering, 583.

Ik verbaas er mij over, *hoe* het gehoor van onzen eersten dichter zijner verbeelding zoo de wieken knotten kon.

POTGIETER, *Blauwbes*.

Om Gods wil, geef gehoor; ghy siet, *hoe* sy u minnen.
Gijsbrecht, 1793.

Alleen een enkle meeuw vliegt hongrig hier en daar;
Alleen een enkle klip, nog uit de sneeuw geheven,
 Vertoont een valen den, die loover heeft noch leven.
Overwintering, 130.

Maar, *nauw* was de eerste nacht in 't nieuw verblijf gesleten,
Nauw kwam de trage dag, zijn tijd al meer vergeten,
 Met loomer schreden aan, *of* bij den eersten blik
 Stolt hun het bloed om 't hart van onverwachten schrik.
 303.

Dan baat er bont noch wol, *hoe* dik en dicht zij 't knoopen.
 359.

VRAAG. Welke betrekking wordt hier door *hoe* aangeduid?
 De heete moutwijn stremt, *in spijt van* al het stoken.
 367.

Een *hunner* hijgt naar lucht: zijn makkers moeten 't weten,
Hoe lief zijn vrouw hem heeft, *hoe* al zijn kindren heeten;
Hoe bang hem 't scheiden valt, bij elk vertrek naar boord.
 445.

Nu gaart hij al zijn kracht, en bidt met brekende oogen,
Wie hunner 't wee ontkoom', *wie* ooit zou keeren mogen,
Dat hij zijn weduw *groet*', dat hij zijn dierbaar kroost
 Des vaders zegen breng' en *als* een Christen troost'.
 559.

87. Wat valt u in 't oog bij 't ontleden van de cursief gedrukte deelen der volgende zinnen:

1. Jong, welgemaakt, van edel bloed, schatrijk,
Vond Marco niemand zijns gelijk
 Bij Napels Jeugd. *Marco* ¹⁾, vers 2.
2. En *dat men*, voor haar schoon, naar ridderwijze, blaak'
Verklaart de Jonglinschap een staatswet . . .
Marco, vers 40.

1) N°. 1, 2, 3 en 4 uit STARINGS *Marco*.

3. Bij dit helaas voelt Marco's rosinant
Den scherpem prikkel van zijn sporen
Zich onverdiend aan iedren kant
Een halven duim in 't weeke boren

Marco, vers 97.

4. Thans is 't geen zoekens tijd:
 Pas had hij zich geduldig neergevlid,
 Waar 't bosch aan bouwval stuitte, *als voor zijn glurende*
Iets raadselachtigs zich, in duistre welfselbogen, (oogen
Van ver bewoog.

Marco, vers 398.

5. De sjouwermannen, die anders gewoon zijn in hydros-
 tatische afgetrokkenheid hunne leden over de leuning
 der bruggen te doen hangen, *eene houding, waaraan zij*
 hier en daar den vereerenden naam van baliekluivers te
 danken hebben, lagen aan den oeverkant voorover op
 hunne ellebogen uitgestrekt, met een pot karnemelk in
 plaats van jenever.

C. O. blz. 103.

6. Zij groetten ons door hunne muts af te nemen, *eene*
beleefdheid, die de man uit de volksklasse in Zweden
 aan elken voorbijgaanden vreemde bewijst.

Proza en Poëzie II, blz. 75.

7. Verklaar den samenhang in het volgende fragment, ontleend
 aan *de Ziekte der Geleerden*, van Bilderdijk:

Ach, argloos ligt gij neêr, in stillen slaap vermast ¹⁾,
 Verkwiklijk smaakt gij 't ooft, dat tot verkwikking wast;
 Genoeglijk zweeft gij om langs berg en heuveltoppen;
 Of laaft uw warme borst met levende aderdroppen; —
 Daar scheurt u 't ongediert' de weekgespannen huid,
 En stort zijn gal in 't bloed, in aâr, of klierbuis, uit;
 Daar zal het scherpe sap uw ingewand doorboren; —
 Daar wordt uw heup ontwricht; daar, bloed en ziel ver-
 (loren;
 Daar stremt u 't koude vocht de vloeibre levensbron!
 Gij sterft, en onbewust van 'tgeen u deeren kon!

1) Verzonken.

88. In TOLLENS' *Overwintering*, vers 353, leest ge:

(Een ijsbeer) dunt de *manschap*, en *verhaalt*
Hun krijgskunst op zijn prooi, die 't met den *dood* betaalt.

Geef naast *manschap* andere collectieven; — verklaar *verhalen*
naast *herhalen*. Is hier *dood* goed gebezigd?

De heete moutwijn stremt, in spijt van al het stoken;
De wanden zijn berijpt, al zien ze zwart van 't rooken;
En de ingedragen sneeuw, die aan hun hoosblok zit,
Valt op de vuurplaat af, maar blijft er droog en wit. (vers 370.)

- a. Verklaar de beteekenis van *moutwijn* en *hoosblok*. Een *hoos* is een gewestelijk woord voor *kous*.
- b. Zijn de woorden *zien* en *blijven* koppelwerkwoorden of begripswerkwoorden? Wat voor rededeelen zijn: *zwart*, *droog* en *wit*?
- c. Hoe ontstond het werkwoord *stremmen*? — Verklaar evenzoo: *belemmeren*, *pletten*, *louteren*, *slechten*, *slaken*.
- d. Kan *vallen* ook een koppelwerkwoord zijn? Wat is het in: *De arbeid valt zwaar*. *Hij viel mij lastig*. *Het spreken valt hem moeilijk*? enz.
- e. Wat beteekent *vallen* in: *Hij viel in den strijd*.
Paschen valt nu op 1 April.
Hij liet daarvan een woord vallen.
In slaap vallen.
Het water valt.

89. Evenzoo leest men er, vers 599—606:

Zij ijlen naar de deur, en wringen ze uit de naven . . .
Maar vinden 't gansche huis in dichte sneeuw begraven,
Bedolven tot de nok, versperd aan elken kant.
Zij nemen kort besluit, de schepsfade in de hand,
En oopen zich een weg, zoo snel hun krachten 't gunnen,
En woelen door den klomp en slechten wat zij kunnen.
Zij winnen voet voor voet, in 't baaknen van het pad,
En talen naar geen rust, al hangen de armen mat.

- a. Wat is de eigenlijke bet. van *naaf*? Het is het deel van een rad, 'twelk de as omsluit en waarin de spaken zijn

- bevestigd. Hoe stelt Tollens zich nu voor, dat de *deur* der hut in het kozijn sluit?
- b. Let hier op de fraaie woordenkeus: *bedolven, slechten, bakenen, mat*. Deze woorden nader toe te lichten in hunne beteekenis.
 - c. Hoe verklaart ge hier *talen*? Denk aan: Wij kregen taal noch teeken van hem. Synoniemen van *talen* zijn: . . .
 - d. In welke betrekking staan de zinnen tot elkaar in versregel 5?
 - e. Hoe ontleedt gij taalkundig: *begraven, zoo, wat, al*.
 - f. Geef synoniemen voor: *ijlen, versperd, openen, gunnen, kunnen*.
 - g. Zoek eenige afleidingen of samenstellingen, die samenhangen met: *ijlen, wringen, delven*. — Wat bet. *schep* in *schepspade*, en geef uitdrukkingen, waarin dit *scheppen* voorkomt.

90. Wat bedoelt CATS, als hij zegt:

Hoe groot is dyne gunst ontrent de menschen, Heer!
De wiek, die maer en roockt en blust ghy nimmermeer.

Wat is eene *wiek*, en staat dit woord ook in verband met *wikkel, inwikkelen, ontwikkelen*? Aan welke Bijbelsche uitdrukking dacht Cats hier?

Hoe verklaart ge de beteekenis van: *hoe, ontrent, blus(ch)t, nimmermeer*? (Dit woord vindt gij ook in de *Overwintering van TOLLENS*, vers 175.)

Bestaat er nog eene uitdrukking, die met *du* of *dijn* in verband staat? ¹⁾

2. Geluk en voorspoet *deses werelts wert* niet sonder redenen verdacht gehouden by de Godsaligen: want 't en is hun niet

1) Het gebruik van den tweeden persoon enkelvoud *du* en van de daarmee samengaande bijv. bez. voornw. heeft zich het langst gehandhaafd in gebeden, psalmen en aansprekingen tot God of tot Christus: *En nadien sulx (goedertierenheid) by dy alleene te vinden is, soo willen wy op dy alleene hopen! Maer du, Heere Jesu, hebst dyne wonderdaden als van melck en honigh doen overvloeyen.*

onbekent, dat God de Heere met ons gemeenlijk alsoo plach te handelen als de Medecynen (geneesheeren) met de siecken doen.

VRAGEN. Wat leert gij hieruit met betrekking tot *wereld*?
 Wat blijkt u ten opzichte van *woorden*?
 Hoe verklaart gij: *'t en is hun niet onbekend*?

HOOFDSTUK IV.

OPMERKINGEN OVER DE SPELLING.

De spelling is een zeer belangrijk deel van de spraakkunst, ook met het oog op de examens. Thans heerscht er in het Nederlandsch vrij algemeen *eenparigheid* van spelling. Er is echter een tijd geweest, dat er verwarring en ongelijkvormigheid heerschte in de spelling onzer moedertaal. Wel werd den 18en Dec. 1804 besloten „in naam en op last der Bataafsche republiek”, dat de Verhandeling over de spelling der Nederlandsche taal door den hoogleeraar Matthijs Siegenbeek (1774—1854) aangeprezen, algemeen zou worden ingevoerd, zoowel bij het onderwijs als in alle stukken der regeering (*officieele spelling!*), doch de beroemde dichter en kundige taalgeleerde, Willem Bilderdijk (1756—1831), plaatste er zijn spellingstelsel tegenover, en dit vond tal van aanhangers.

Er bleef dus verdeeldheid op dit stuk. Beide stelsels zijn thans echter zoo goed als verdrongen door dat van De Vries en Te Winkel, die als redacteuren van het Woordenboek der Nederlandsche taal „vooraf nauwkeurig het spellingstelsel (wilden) bepalen”, ’twelk in dat Woordenboek zou gevolgd worden.

De taak der Redactie bestond — zoo lezen wij in het „Voorbericht voor het Ontwerp der spelling” — niet in het ontwerpen van een *nieuw* spellingstelsel, maar alleen in de overweging, welke verbeteringen de bestaande spelling, bij de hoogte, die de wetenschap in onze dagen bereikt heeft, scheen te vereischen. En op eene andere plaats in datzelfde Voorbericht luidt het:

„Overtuigd, dat groote veranderingen in de spelling eener beschaafde en gevestigde taal, al mochten zij op zich zelve wenschelijk zijn, toch nimmer kans hebben om algemeen te worden aangenomen, en juist daardoor de zoo wenschelijke eenparigheid en vastheid der taalvormen in dreigend gevaar brengen, acht zij het boven alle bedenking raadzaam, de bestaande en erkende spelling te eerbiedigen, voor zooverre zij met de uitspraken eener gezonde taalkennis in overeenstemming is.”

En „met dit doel voor oogen, heeft de Redactie het geheele vraagstuk der spelling aandachtig nagegaan en de geschilpunten zorgvuldig getoetst, met inachtneming van alles, wat daarover sedert 1804 door onze taalkundigen is geschreven.” — „Eerst de algemeene regels na te gaan, te formuleeren en volgens hunne waarde te rangschikken, en daarna de betwiste of twijfelachtige punten te toetsen, ziedaar wat de Redactie zich voorstelde.”

De studie van „de Grondbeginselen der Nederlandsche spelling” behoort thans tot de taak van allen, die het wel meenen met de kennis hunner moedertaal. Wij kunnen hier volstaan met eene verwijzing naar dat werk. Wij mogen ons verheugen, dat er thans zulk een uitstekende en vaste leidraad op 't gebied der spelling bestaat, zoodat de aanstaande onderwijzer is ont-heven van kleingeestige en tijdroovende onderzoekingen op dit gebied, welke dikwijls tot haarklooverij en letterknechterij hebben geleid, waardoor de eigenlijke taalstudie, van den goeden weg gevoerd, natuurlijk het kind van de rekening werd ¹⁾. Hij doordringe zich van de algemeene en schrander opgespoorde wetten, die het spellingstelsel beheerschen en vorsche na, hoe bevredigend de beide grondbeginselen: *beschaafde uitspraak* en *afleiding* met elkander in verband zijn gebracht, in elkaar zijn opgelost ²⁾. Thans enkele vragen, die in verband staan met deze studie.

1) Zie aanteekening I.

2) De *Grondbeginselen der Nederlandsche spelling*. Regeling der spelling voor het Woordenboek der Nederlandsche taal. Van wege de Redactie bewerkt door Dr. L. A. Te Winkel, 4e herziene druk, 1879. Leiden, D. Noothoven van Goor, prijs f 1.70.

VRAGEN EN ÓPGAVEN.

1. Hoe verklaart gij de spelling van *bleeke* naast *blijken* (schijnen, licht geven), *deesem* naast *dijen*, *dijgen*, *weeke* naast *wijken*? En hoe kwam men tot de spelling *beitel* naast *bijten* (oorspronkelijk *splijten*)?

2. Hoe komt het, dat men *lepel*, *stekel*, *klepel*, *hevel*, *schepel*, *zetel* met de zachteldere *e* in den stam schrijft?

3. Waarom spelt men: *planeten*, *kometen*, *magneten*, *profeten*, en niet: *planeeten*, *komeeten*, *magneeten*, *profeeten*? ¹⁾

4. Wat zoudt ge schrijven:

eene *slepende* ziekte of eene *sleepende* ziekte,
de zieke telt de *slepende* of de *sleepende* uren,
hij sprak in *wegslepende* of *wegsleepende* taal?

5. Waarom spelt men de werkwoorden: *kleven*, *kneden*, *sneven*, *stenen* met eene zachteldere *e*, en *heeten* met eene scherpheldere *ee*?

6. Wat is de reden, dat men: *verweren*, *beweren*, *deren*, *gele*, *ontberen* en *verteren*, alsmede: *onderhevig*, *vegen*, *welig*, *verdedigen*, *degen*, *beter* en *besteden* met de zachteldere, en *deemoedig*, *deesem*, *eega*, *scheede*, *heesche*, *leelijk*, *vleezen* en *weezen* met de scherpheldere *e* spelt? ²⁾

7. Welke zijn de twee beteekenissen van: *deken*, *heeten*, *keten*, *leeren*, *meren*, *teren*, *zegen*?

8. Hoe verklaart gij de spelling van: *beloven*, *koren*, *koken*, *vloten*, *blozen*? Op welken regel berust zij, en kent ge ook afwijkingen, als: *loozen* — los, *knoopen* — knop?

9. Hoe kwam men tot de spelling: *klooven* en *zoogen*?

10. Welk verschil van beteekenis is er tusschen: *verweren* en *verweeren*, *veren* en *veeren*, *kloven* en *klooven*, *zogen* en *zoogen*?

11. Waarom spelt men: *Mooren*, *tusschenpoozen*, *liefkoozen*, *poover* met de scherpheldere *o*? En wat weet gij van de spelling: *koolen* (voedsel) naast *kolen* (brandstof), *booze* en *leeken*?

12. Hoe verklaart gij de spelling: *droge*, *drogerij*, *drogist*?

13. Hoe komt het, dat men het achtervoegsel *-heden* met zachteldere *e* schrijft en den uitgang *looze* met scherpheldere *o*? ³⁾

1) Zie aant. 2.

2) Zie aant. 3.

3) Zie aant. 4.

14. Welk verschil is er tusschen: *schoten en schooten, tronen en troonen, hozen en hoozen, doren en dooren?*

15. Welke zijn de twee beteekenissen van: *bogen, koren, looden en sloopen?*

16. Wat brengen de ontwerpers der spelling in 't midden voor de schrijfwijze *ijselijk*, welke volgens de afleiding *eiselijk* moest wezen? ¹⁾

17. Hoe verklaart ge de spelling: *juwelier, kastelein* naast *juweelen* en *kasteelen?*

18. Hoe kwam men er toe: *weidsche* (pracht), *uitweiden* met *ei* te spellen? ²⁾

19. Waarom spelt men de achtervoegsels *-lei* en *-teit* met *ei*?

20. Hoe verklaart ge de spelling: *klappei* en *labbei?*

21. Hoe verklaart ge de spelling: *koomenij, boogerd, toonen?* ³⁾

22. Wat is het verschil in beteekenis tusschen: *nijgen* en *neigen*, en hunne verleden deelw. *genegen* en *geneigd?*

23. Welke zijn de twee beteekenissen van: *beiden, krijt, mijt, rijp, lijn?*

24. Hoe verklaart gij de spelling van: *abdij* en *abdis*, afgeleid van *abt?*

25. Hoe valt de spelling *Januari, Februari, Juni* en *Juli* te verdedigen naast die van: *koffie, lelie, tralie, olie?*

26. Hoe verklaart gij de spelling: *grijsaard* naast *grijzerd*, alsmede naast *veinzaard* en *grijnzaard?* ⁴⁾

27. Er bestaat verscherping van *d* vóór den uitgang *-nis*, bijv. *bekentenis, gebeurtenis*. Hoe verklaart ge echter de schrijfwijze: *geschiedenis, behoudenis, belijdenis?* En hoe verklaart ge die van *ontstentenis?* ⁵⁾

28. Na de onechte *s* schrijft men in de verleden deelwoorden (der zwakke werkwoorden) eene *d*, als: *gevreesd, gereisd, gehuisd*. Hoe verklaart ge nu de spelling *geweest?*

29. Hoe verklaart ge de schrijfwijze: *pereboom, noteboom?* Dient men niet te schrijven *perenboom*, d. i. een boom, waar *peren* aan groeien? Kan de schrijfwijze *linde*(boom) hier ook van dienst zijn?

1) Zie aant. 5.

2) Zie aant. 6.

3) Zie aant. 7.

4) Zie aant. 8.

5) Zie aant. 9.

30. Wat blijkt uit de spelling der woorden: *willekeur*, *dageraad*, *wiegelied*, *eerekroon*, *bruidegom*, voor het eerste lid der samenstelling? Had hier inlassching der *e* plaats?

31. Hoe dient men te schrijven: *ten aanhooren van*, *ten aanschouwen van*, of *ten aanhoore van*, *ten aanschouwe van*?

32. Wat blijkt u uit de samenstellingen: *kindermeid*, *eierkoek*, *kalvermarkt*, *raderwerk*, met betrekking tot den meervoudsvorm van het eerste lid.

33. Hoe spelt ge: *sferen* of *sfeeren*, *apotheker* of *apotheekeer*, *bibliotheken* of *bibliotheeken*, *complete* of *completee*?

34. Hoe verklaart gij de spelling: *quadrille*, *medaille*, *portefeuille*, *feuilleton* naast *biljet*, *biljart*, *postiljon*, *vermiljoen*, *bajonet*, *kanalje*?

35. Siegenbeek schreef: *schenkaadje*, *plantaadje*, *personaadje*, *bos-schaadje*, *pluimaadje*, en *Bilderdijk* was het op dit punt met hem eens. Wat beoogden zij met deze schrijfwijze, en hoe heeft de nieuwe spelling deze moeielijkheid opgelost?

36. Geef voorbeelden, waarin de letter *g* eenen Franschen klank heeft, als: *horloge*, *passagier*.

Evenzoo voor de *j*, als: *joviaal*.

Evenzoo voor de vreemde uitspraak der *ch* en *sch*.

37. Wat weet ge van de spelling met *ph*, als: *photographeeren*? Waarom spelt men dan *photograaf*, *philosoof* (naast *philosopheeren*)? En waarom spelt men: *telegrafist*, *telegraaf* naast *telegrapheeren* en *telegraphie*? Hoe kwam men tot de spelling: *profeet*, *olifant*, *profaan*, *seraf*, *serafijn*, *nimf*, *triomf*? En hoe spelt ge: *trionfseeren*, *trionfantelijk*, of *trionpheeren*, *trionphantelijk*?

38. Geef voorbeelden, waaruit blijkt, dat de spelling van woorden in strijd kan zijn met de afleiding, met de vorming.

39. Hoe kwam men tot de spelling: *ritmeester* naast *rijden*, *metgezel* naast *mede*, *sprinkhaan* naast *springen*, *jonkheer*, *jonkman*, *jonkheid* naast *jong*?

40. Verklaar de spelling: *geenzins*, *anderszins*, *veelszins*, *eenigszins*. En waarom niet: *geenzins*, *anderzins*, enz.?

41. Verklaar de spelling: *genieën* naast *geniën*, *zefieren* naast *zefirs*, *kieviten* en *diemiten* naast *vonnissen*, *kermissen*, enz. Evenzoo:

Haarlemmer en Arnhemmer naast Dokkumer, Gorcumer. Evenzoo: republieken naast republikein.

42. Waarom spelt men niet: *lemmetten, dreumessen, havikken, boterikken?*

43. Hoe kwam Siegenbeek tot de spelling *likteeken*, en waarom schrijft men tegenwoordig *litteeken*? Men schrijft toch ook *likdoorn*? ¹⁾

44. Is er eene grondige reden voor de spelling van: *kruit, kruitmolen, rattenkruit, kruitdamp*, naast *kruid, onkruid, wormkruid, nieskruid*?

45. Welk verschil van beteekenis bestaat er tusschen de woorden: *dokter en doctor, komedie en comedie, kommies en commies, kritiek en critiek, lokaal en locaal, spektakel en spectacel, praktijk en practijk, kopij en copie, krediet en credit*?

46. Waartoe dient het koppelteeken in: *vette-ganzenmarkt, ge-maakte-kleerenmagazijn, klein-kinderschooltje, zijden-kousenkoopman, 's-Gravenhage*, ook *'s Hage*? En waarom: *Hoogere burgerschool*?

47. Hoe kwam Siegenbeek tot de spelling: *Dingsdag en Zaterdag*? ²⁾

48. Hoe kwam men tot de spelling *dievegge*?

49. Verklaar de spelling *nochtans* naast *althans, thans*.

50. Hoe spelt ge: *zedenleer* of *zedeleer, zedenles* of *zedeles, zedenpreeker* of *zedepreeker*? En schrijft men ook: *zedenloos* en *zedenlijk*?

51. Hoe verklaart gij de spelling: *gids* en *loods, sinds* en *reeds*, naast *knots, bluts, mits, ritselen, scherts*?

52. Waarom spelt men niet: *juf-vrouw, juf-ver*? En waarom: *verf, verfwaren*, enz. naast *erwt, murw, vermurwen*?

53. Hoe dient men te spellen: *luidjes* of *luitjes, pakketboot* of *pakketboot, heerscharen* of *heirscharen, pantomine* of *pantomime, tooveenaar* of *tooveraar, sleedje* of *sleetje, toetsteen* of *toetssteen, wedsteen* of *wetsteen, pakket* of *pakket, kleinooden* of *kleinoden, kamenier* of *kamerier, oirbaar* of *oorbaar, Haarlemmer* of *Haarlemer, geographie* of *geografie, moordenaar* of *moorderaar*?

54. Waarom schrijft men niet: *die gehaatte man, het gesmeedde hoefijzer, het gekneedde deeg, de bebloedde vingers, de beantwoordde brief, enz.*? ³⁾

1) Zie aant. 10.

2) Zie aant. 11.

3) Zie aant. 12.

55. Welk verschil wordt gemaakt tusschen: *hoe wel* en *hoewel*, *zoo lang* en *zoolang*, *van daar* en *vandaar*?

56. Hoe dient men te spellen: *halverwege* of *halverwegen*, *achterwege* of *achterwegen*, *grenzeloos* of *grenzenloos*, *allerwege* of *allerwegen*, *springhaas* of *sprinkhaas*, *springkever* of *sprinkkever*, *ontvleesde* of *ontvleeschte*, *tropheeën*, *trofeeën* of *tropeeën*, *verrassen* of *verrasschen*, *dienvolgens* of *diensvolgens*, *verkindst* of *verkindscht*, *asschepoetster* of *asschepoester*, *ontfonken* of *ontvonken*, *behept* of *behebt*?

57. Hoe dient men te schrijven: *venijnig* of *venijndig*, *oppaster* of *oppassster*, *kieskeurig* of *kieschkeurig*, *verglaassel* of *verglasel*, *mutsenwaschter* of *mutsenwaschster*, *pastijbakker* of *pasteibakker*, *organist* of *orgelist*, *gebindten* of *gebinten*, *ridmeester* of *ritmeester*, *zich vermeien* of *zich vermeiden*, *evenaren* of *evenaarden*, *leidraad* of *leiddraad*, *sterrebeeld* of *sterrenbeeld*?

58. Welke spelling is hier de ware?

torsen of *torschen*, *inlassen* of *inlasschen*, *uitwissen* of *uitwisschen*, *bruisen* of *bruischen*, *gebruus* of *gebruisch*, *gesuis* of *gesuisch*, *onbesuisd* of *onbezuisd*, *doeniet* of *doenniet*, *optassen* of *optasschen*, *uitdossen* of *uitdosschen*, *betoogen* of *betogen*, *gedogen* of *gedoogen*, *mededoogen* of *mededogen*, *honen* of *hoonen*, *korenschoven* of *korenschooven*.

59. Wat moet men schrijven:

hemeling of *hemelling*, *adelijk* of *adellyk*, *middellyk* of *middeljk*, *middellijn* of *middenlijn*, *middenpunt* of *middelpunt*, *middeldoor* of *middendoor*, *middenin* of *middelin*, *ijllings* of *ijlings*, *edelling* of *edeling*, *middeneeuwen* of *middeleeuwen*?

60. Welke spelling is hier de juiste?

de gepootte, *gepote aardappels*; *de doorwaadde*, *doorwade beek*; *de gebreide*, *gebreide kousen*; *het verspreide*, *verspreidde nieuws*; *de gegeven*, *geweeftde kousen*; *de geuite*, *geuite wenschen*; *de vergoode* *vergode kunst*; *de gewijde*, *gewijde banieren*; *met gevouwen*, *gevouwe handen*; *de ontvouwde*, *ontvouwen brief*.

61. Wat heeft men te schrijven:

brilleglas of *brillenglas*, *kersepit* of *kersenpit*, *ruggemerg* of *ruggenmerg*, *pennemes* of *pennenmes*, *hoededoos* of *hoedendoos*, *boerhuis* of *boerenhuis*, *hondehok* of *hondenhok*, *berehol* of *berenhok*, *hanekam* of *hanenkam*, *haneveer* of *hanenveer*, *hanepoot* of *hanenpoot*, *dorpschool* of *dorpschool*, *eendeëi* of *eendenei*, *druivepit* of *druivenpit*,

duiveveer of duivenveer, kattestaart of kattenstaart, muizeval of mui-
zenval, roggehalm of roggenhalm, tarweaar of tarwenaar, bedehuis
of bedenhuis, vredeartikelen of vredenartikelen, vredehandel of vreden-
handel, gravekroon of gravenkroon, prinsevlag of prinsenvlag, vrou-
webeeld of vrouwenbeeld, reuzewerk of reuzenwerk, gravinnekroon of
gravinnenkroon, tarweoogst of tarwenoogst, pijlbundel of pijlenbundel?

62. Er is verschil van beteekenis tusschen:

gereisd en gerezen, geneigd en genegen, gestijfd en gesteven, ge-
prijd en geprezen, gekrijgd en gekregen, wedden en wetten, gelag
en gelach, hij went en hij wendt, hij spelt en hij spelddt, hij wint en
hij windt, hij wende aan en hij wendde aan?

63. Welk verschil van bet. vindt ge tusschen:

landman en landsman; hij komt na mij, en hij komt naar mij; hij
gaat achteruit, en hij gaat achter uit; hij wordt na den arbeid beloond,
en hij wordt naar den arbeid beloond; vergoeden en vergoelijken,
vloot en vlood; gekruit en gekruidd; spekslager en hondenslager; hij
luistert na de rede, en hij luistert naar de rede, doordrongen en
doorgedrongen.

64. Hoe spelt ge:

Kaatje of Katje, naaste of naste, papaatje of papatje, Catootje of
Catotje, laatje of latje, bedsteetje of bedstetje?

En hoe breekt ge de door u gekozen woorden af? ¹⁾

65. Wat moet men hier schrijven en waarom?

Iemand naar *zijne* pijpen, of naar *zijn* pijpen laten dansen ²⁾,
Gij moet op *uwe* tellen, of op *uw* tellen passen,
Men kan op zijne beloften geen *pijl*, of geen *peil* trekken,
De geneesheer zal de wonde *pijen*, of de wonde *peilen*,
Beslagen ten *eisch* komen, of ten *ijs* komen,
Een ingetogen leven *leiden*, of een ingetogen leven *lijden*,
Over eene zaak *uitweiden*, of *uitwijden*,
Hij heeft *steile* begrippen, of *stijle* begrippen,
Nu *rijst* de vraag, of nu *reist* de vraag,
Ge moet die visschen *schrabben* met dit *schrabmes*, of *schrappen*
met dit *schrapmes*,

1) Zie aant. 13.

2) Zie aant. 14.

Hoe vindt ge deze *landdouwe*, of deze *landouwe*,
 De vorst droeg een' gouden *schepter*, of een' gouden *scepter* ¹⁾,
 De negerin werd door een' *schorpioen* gestoken, of door een' *scorpioen*,
 Gij moet dit vers *scandeeren*, of *schandeeren* ²⁾.

AANHANGSEL.

AANTEKENINGEN BIJ HOOFDSTUK I.

1. Terecht vraagt Beckering Vinckers: „Wie is in de moedertaal uitgeleerd geweest? Wie heeft in dezen ooit kunnen zeggen: „Het is volbracht!” — Het zou even moeielijk zijn twee personen te vinden met een even grooten taalschat, als met volkomen gelijke gelaatstrekken. Dat verder de taal de afspiegeling is van het volkskarakter (§ 5) leert ons de dichter J. P. Heye treffend schoon in zijn gedicht: *De Taal*, ¹⁾o. a. te vinden op blz.-1 van: *Een Bloemkrans*:

Neerland! was uw arm van staal,
 't Hart was zacht en mild en goedig;
 Zoo ook huwt zich, vroom en moedig,
 Kracht en teerheid in uw Taal!... enz.

2. Wanneer men, met de noodige kennis toegerust, onze Letterkunde doorloopt, zal men weldra ontwaren, dat dezelve zich geenszins over haar armoede, maar veeleer over eenen te overmatigen rijkdom beklagen moet.

Waardoor ontstond eene Letterkunde, welke, door hoe vele volken ook miskend, echter onwaardeebaren rijkdom ten toon spreidt? De geschiedenis, en kennis van het Nederlandsch karakter kunnen hier alleen oplossing geven. Meer dan één tegenstrijdig oordeel is er over den Nederlander uitgebragt. Maar dit toch zal elk onpartijdige toestemmen, dat in het Nederlandsch volkskarakter een ligt ontvlambaar gevoel voor

1) Zie aant. 15.

2) Zie aant. 16.

godsdienstige verheffing, zedelijke grootheid, en waarachtige vaderlandsliefde opgesloten ligt, en, dat dit de bron van die opgewektheid geweest is, welke den Nederlander nimmer heeft verlaten, en welke, met eene onvermoeide werkzaamheid en geest van orde gepaard, hem in staat gesteld heeft, om, in bijna verloren oogenblikken, welke de vreemdeling niet eens in de schaal van zijn leven telt, zonder andere aanmoediging dan de voldoening van zijn hart, zich eene Letterkunde te scheppen, die zoo vele voortreffelijkheden vereenigt. Vandaar, dat, hoezeer de bewondering voor onze voorouders wel eens overdreven is geworden, men echter nergens in de latere tijden een volk kan aanwijzen, bij hetwelk zich zooveel middelen van beschaving vereenigden en waar de Letterkunde inderdaad zoo nationaal was.

Wie nadert dan niet met eerbied het gebied der Letterkunde bij een Volk, alwaar de Regenten van het Vaderland hunnen moeilijken post, door de toonen der Lier afwisselden; waar alle standen zich te gelijk beijverden, iets in het gebied van kunst of wetenschap te kunnen leveren, terwijl ieder, behalve het verheven doel, zich tot onderhoud zijner geliefdste panden dagelijks den vaak moeilijken arbeid blijmoedig te getroosten, nog daarbij het doel bleef voegen, den geest hooger te verheffen, en de schoonheden van oude en nieuwe Letteren, in eene zinrijke en welluidende moedertaal, op zijde te streven.

WILLEM DE CLERCQ, *Verhandeling.*

3. Tot Wismar, in de „*Nicolaykirche*”, op het graf van „*Henrich von der Luhe*”, overleden in 't jaar O. H. 1595, staat er:

Christus is myn levent unde sterven is myn gewinst. Ick weth dat min Vorlosser levet unde he werde mi hernamals uth der erde upweecken. Salig sint de doden de yn den Heren sterven van nu an.

Nevens het graf van H. v. d. Luhe, van 1595, staat er op een graf dat 65 jaar jonger is, te weten van 't jaar O. H. 1660, als volgt:

Ich weijs das mein erlöser lebet und er wirdt mich ernach aus den erden auferwecken zur ewigen frwd und sēlicheit.

In 65 jaar tijds heeft Luthers hoogduitsch, tot Lubecke en elders in Duitschland, over ons oud plat vlaamsch eilaas ten eenen male gezegepraald!

Gezonden uit Meydenburg, door G. D. en H. R.

LOQUELA, *Wetensweerdigheden.*

4. Zoo zegt de hoogleeraar Dr. M. De Vries:

De *volksspraak* heeft de oudste rechten. Zij is de taal in haren natuurstaat, zooals zij „gegroeid en geworden” is, onafhankelijk van den menschelijken wil, naar vaste en onveranderlijke wetten, door den aanleg van 's menschen geest en den aard zijner spraakwerktuigen bepaald, onder velerlei invloeden van afstamming, luchtgestel, levenswijze, karakter, enz. Maar juist omdat zij noodwendig de werking van al die afwisselende omstandigheden ondergaat, wijzigt zij zich, naarmate deze veranderen. Zoo verschilt zij van gewest tot gewest, van stad tot stad, van dorp tot dorp, van buurt tot buurt, ja van persoon tot persoon: bij geen twee leden van hetzelfde huisgezin is zij volkomen dezelfde, want van iedere persoonlijke eigenaardigheid ontvangt zij den indruk. Zoo voldoet zij aan de behoefte van het individu en zijne naaste omgeving, maar slechts binnen een beperkten kring.

Inl. Woordenb., blz. 79.

5. Zoo schreef J. J. Cremer zijn *Overbetuwsche novellen* in het plat-Geldersch; zoo bestaan er tooneelstukken en gedichten, ook prozawerken in 't Limburgsch, het Friesch, het Overijselsch. In Maastricht, Roermond en de dorpen van het Zuiden houdt ook het beschaafde deel der bevolking het dialect in eere, allerlei tooneelspelen, in het plat opgesteld, kan men er bij verschillende gelegenheden hooren opvoeren, in de steden zelfs voor het meest beschaafde publiek. De oud-archivaris Mr. G. D. Franquinet, thans districtsschoolopziener, heeft zich in dit opzicht mede niet onbetuigd gelaten; evenzoo noemen wij Emile Seipgens, die in 't Roermondsch meer dan één tooneelspel heeft geschreven.

6. Zie mijn *Sprokkelingen*, blz. 105—134.

7. Er bestaat eene talrijke en gewichtige klasse van woorden, wier ontwikkelingsgeschiedenis, voor zooverre de beteekenis aangaat, niet zoozeer in 't op den achtergrond treden van het zinnelijk element, het overgaan van het stoffelijk tot het onstoffelijk gebruik, als wel daarin bestaat, dat de oorspronkelijke beteekenis verzwakt, de eigenaardige kleur verbleekt, de zelfstandigheid verdwijnt, zoodat die woorden niet meer ter aanduiding van eene of andere hoedanigheid, maar louter tot uitdrukking van eene betrekking worden aangewend.

J. BECKERING VINCKERS, *Taal en Taalstudie*.

8. Ulfilas (311—381). Zijne ouders waren Christenen, woonden in Capadocië en werden door de Goten, die een' rooftocht in Klein-Azië deden, medegevoerd. Ulfilas werd midden onder de Goten geboren: Gotisch was de taal, welke hij als kind leerde spreken. De Christelijke leer vond — dank zij den invloed der als Christenen uit Klein-Azië medegevoerde familiën — onder den Gotischen stam meer en meer belijders, en Ulfilas voerde in 330 zijne Christen-Goten over den Donau in Mesië, omdat zij onder hun stam vervolgd werden. Hij werd door den keizer van O. R. rijk met achting behandeld, die hem een tweeden Mozes noemde. Zijn verblijf in Constantinopel bracht hem in aanraking met den patriarch Eusebius, die hem in 341, op zijn 30e jaar, tot bisschop wijdde. Ulfilas was ongetwijfeld een buitengewoon man; dit bewijst zijn plan om de boeken van den geheelen Bijbel in de taal van zijn stam, of liever in een volksdialekt te willen overbrengen. Er waren geen beschaafde talen, dan het Grieksch en het Latijn; al de andere werden als barbaarsch beschouwd. Voorzeker lag aan zulk een ongewoon plan een levendig geloof ten grondslag aan de roeping van deze half wilde volksstammen, en daarnaast eene diepe overtuiging van 't bederf van het O. en W. Romeinsche rijk.

Ulfilas heeft zijn plan ten uitvoer kunnen brengen; al de boeken werden in 't Gotisch overgebracht met uitzondering van dat der *Koningen*. Voor het oude testament gebruikte hij den *Latijnschen*, voor het nieuwe den *Grieksch* tekst. Ongelukkig is 't grootste deel van zijn onvolprezen arbeid verloren gegaan;

er zijn echter flinke fragmenten van de Evangeliën, de acht brieven van den apostel Paulus en stukken van de boeken van Ezra en Nehemia bewaard gebleven.

De Gotische stammen, die gaandeweg het Christendom omhelsd hadden, schatt'en de vertaling van hun beroemden bisschop op hoogen prijs. Zij voerden ze mede op hunne tochten naar Italië en Spanje. — De taal der Goten stierf in de 9e eeuw, en na den ondergang van het Gotenrijk ging de vertaling van Ulfilas verloren of werd vergeten. Maar een handschrift der 5e eeuw was in de abdij van Werden bewaard, en in de 16e eeuw wist zekere Arnold Mercator, in dienst van den landgraaf van Hessen, de aandacht der geleerden op dit geschrift te vestigen. Het is bekend onder den naam van *Codex argenteus*, omdat het *zilveren* letters heeft op purperkleurig perkament, alles gebonden in zilver. Het werd later naar *Praag* gebracht (hoogeschool, gesticht door Karel IV in 1348), en toen deze stad in 1648 door de Zweden veroverd werd, namen deze het beroemde document mede naar Upsala, waar het als een groote schat bewaard werd en ten huidigen dage nog berust.

De taal van Ulfilas behoort volgens haar klankenstelsel tot het Nederduitsch, in haar vormen is zij, op weinig uitzonderingen na, zeer regelmatig en oorspronkelijk. Eene uitgave van alle overblijfselen van de taal der Goten, een Gotisch woordenboek en een Gotische spraakkunst verschenen achtereenvolgens in deze eeuw, en wel van de hand van verschillende Duitsche geleerden.

Omdat het Gotisch het eenige der parallel loopende dialecten is, die men kan nagaan tot in de *vierde* eeuw, is de studie van bovengenoemde fragmenten van het hoogste belang voor de historische beoefening der Germaansche talen. 't Gotisch is de oudere of de oudst gekende zuster van de verschillende Duitsche talen (= talen des volks), die eens bestaan hebben en nog bestaan. Men meene dus niet, dat het *Duitsch*, het *Nederduitsch*, het *Nederlandsch*, enz. uit het Gotisch zijn ontstaan.

9. „De gewigtige veranderingen, welke op het laatst der vijftiende en het begin der zestiende eeuw in de denkwijze der

volkeren plaats hadden, deden zich, gelijk in de meeste wetenschappen, zoo ook in de taal zelve gevoelen. Zij werd regelmatig, maar grover; de fijne wijzigingen, haar in uitspraak, vorming en buiging eigen, welke lang in het oor en in het inwendig gevoel vastgehouden waren, verdwenen, en de taal-leeraars, die alleen op zuiverheid en regelmatigheid doelden, verwaarloosden den edelen aanleg der taal en schiepen aldus eenen nieuwen tongval. Evenals dit in Frankrijk, Engeland en Duitschland het geval was, had die omkeering ook bij ons plaats, en vandaar dat Spieghele, Hooft en Vondel meer van Stoke, Maerlant en hunne tijdgenooten verschillen, dan van onze hedendaagsche schrijvers.

Onze oude taal toch wordt het zuiverst in de stukken der twaalfde, dertiende en veertiende eeuw aangetroffen, in de kronijken, romans en andere gedichten, welke den ouden rijm-trant volgen; zelfs nog gedurende de eerste helft der vijftiende eeuw, terwijl daarentegen de Rethorijkkamers, den Franschen dichttrant aannemende, ook eene meer verbasterde taal gebruiken. Ofschoon nu Stoke en Maerlant, Van Velthem, Heelu en vooral Penninc en zijn vervolger Vostaert in dialect eenigzins verschillen, toonen zij echter de taal in hare fijne nuanceringen gekend te hebben en staan in dit opzigt verre boven de latere dichters."

Uit: *Over de verbuiging der naamwoorden in het Oud-Nederduitsch*, door Mr. L. Ph. C. Van den Bergh. —

AANTEEKENINGEN BIJ HOOFDSTUK II.

Wat bet. toch het woord *hans-sop*, de naam van het bekende nachtgewaad van onze kinderen? Dat nachtgewaad is eene navolging van de kleeding van den *harlekijn* of grappenmaker, vóór de kermistent welbekend. Naast het woord *hans-sop* staat taalkundig *hans-soep*, vergel. *blom* en bloem, *Grol* en *Groenloo*,

zoekt en zoeken. De naam *hans-soep* is eene vertaling van 't Fransche *Jean Potage*, en naast *Hans-soep* staat *hans-worst*, door ons van de Duitschers overgenomen.

De Engelschen spreken van *Jack Pudding*, en Bilderdijk maakt van ons drietal een aardig tooneeltje in zijn gedicht: *De Waarheid en Ezopus*, waar hij deze drie plaatst naast den echt Hollandschen Jan Klaassen:

Jan Klaassen stond er als een Vorst;
Jack Pudding stond er bij;
 En *Jean Potage* met *Hansworst*
 Gemonsterd op een rij.

De naam *harlekijn* is langs Franschen weg uit het Italiaansch tot ons gekomen en beteekent zooveel als *vraat*, *gulzigaard*.

In dit karakter ging deze Italiaansche potsenmaker op het tooneel van andere volken over, en eigenaardig is het, dat wij hem met de Duitschers *Hans* noemen, terwijl de Franschen hem *Jean*, de Engelschen hem *Jack* hebben gedoopt, zeker met den naam, die het meest in den volksmond leeft; bovendien verbinden de Duitschers aan *Hans* het begrip van *dom*; *Jean* was de algemeene naam voor bedienden en koffiehuis knechts; *Jack* of *Jacob* was min of meer een schimpnaam geworden, en kon dit worden met het oog op de geschiedenis. Verder verbond men — om den gulzigaard te teekenen — aan den voornaam een door het volk gezochte spijs: *worst*, *soep*, *podding*.

Het is duidelijk, dat wij eigenlijk dienden te schrijven: *Hans Worst*, *Hans Soep*, evenals nog geschreven wordt: *Jean Potage*, *Jack Pudding*. Doch uit de aaneenschrijving blijkt, dat het bewustzijn van den oorsprong en de bet. dier namen bij het volk niet helder meer is en men *Hansworst*, *hanssoep* bloot is gaan opvatten als eene bijzondere benaming voor den grappenmaker of spring-in-'t-veld en zijne kleedij.

II. DE PLATE SCHUREN. De plate poetsen, verhuizen, wegloopen. —

In Holland zeggen ze: „*zijne piek* of *de piek schuren*, zijne achterpiek scheeren”, met den zelfsten zin.

Mr. Jacob van Lennep, in zijn *Zeemans-woordenboek*, blz. 5, geeft en vat die spreuke nog anders op; bij hem heet het: *Zijn achterpiek scheeren*: zich wegpakken; en *piek* of *achterpiek*, zegt hij, is de *achterste schuinte van het schip*.

Tuynman, De Jager, Harrebomée, Scholten en anderen, geen soldaten, maar geleerden, zijn 't eens om te zeggen, dat *zijne piek schuren* soldatenneerlandsch is.

„Onder veel voorbeelden van dien aard,” zoo zegt De Jager (*Taalkundig Magazijn*, III, 499), „denke men slechts aan het gezegde: *Zijne piek schuren*, voor de vlucht nemen, het hazenpad kiezen, hetwelk ontleend is van de krijgslieden, welke bij het vlugten hunne piek langs den grond achteraan lieten slepen, en in de vermelde beteekenis ook overdrachtig op anderen wordt toegepast.”

Wat vluchtende soldaten eertijds met hunne pieken deden, valt in onzen tijd gemakkelijker te zeggen dan te bewijzen. De oude schilders, die menigen veldslag, menige overwonnen en vluchtende kampers op doek brachten, zouden hier misschien beter te betrouwen zijn.

Heugt het u, Lezer, dat ge ooit ievers, gedrukt of geschilderd, eene soldatenvlucht gezien hebt, waarbij de piekeniers hun lang en belemmerend wapen achter hunne hielen sleurden?

Waar ik ooit *nagemaakte* piekemans heb zien loopen, zoo was 't met de pieke op den schouder, dunk'et mij; en zij, die de haastigste waren hadden pieke en al, ja tot hun schoenen toe, in den brand gelaten!

Kramers zegt: „de plaat van een degen, *la plaque d'une épée*”: Zou een deel van de piek ook *de plaat* niet geheeten hebben, b.v. het hapken, de weerhaak, of het platte, breede steekijzer van zekere pieken of hellebaarden? Ware 't zoo, 'k verstonde dadelijk hoe men wisselbeurtig kwam te zeggen *de plate* (van de pieke) *schuren*, of, 't geheel na een deel benoemende, *de pieke schuren*.

Wat het woord *plate* betreft, 't heeft meer dan éénen zin en 't maakt meer dan éénen uitleg mogelijk.

Mr. A. Modderman, in zijne *Bijdragen tot de huishoudkunde*, enz., Groningen, Schierbeek, 1852, blz. 47, en wilt onder

die *plate*, die *gepoetst* of *geschuurd* wordt, niet anders verstaan als de *vierplate*, de *heerdplate*, de *schoorsteenplate*, die ijzeren plate, waartegen het heerdvier geboet en gestapeld wordt, en waarvan men in Holland zegt, zoo wel als hier, b.v. „hare muts is zoo zwart als de plaat. Het is, alsof hij er de plaat meê gepoetst heeft”, enz. „Zoo zwart als de vuurster”, zeggen de Vlamingen, en de *vuurster* is die eigenste en zelfste vuursterplate, die in een huishouden bij uitnemendheid *de plate* heet.

Modderman haalt tot bevestiging van zijnen uitleg zekeren spotvogel aan, die niet geren thuis en bleef als zijn vrouwtje een waschte sloeg, of als ze met den grooten kuisch ofte den schoonmaak bezig was; daarom zei hij:

„Als mijne vrouw wascht,
dan ga ik strijken;
is zij aan het schoonen,
dan poets ik de plaat.”

De aardigheid van dat zeggen bestaat hierin, dat, mits de tweezinnigheid van *gaan strijken* en *de plaat poetsen*, de man ter zelve tijde *zegt* en *ontzegt* hetgene hij meent: Als *ze wascht* ik *strijke*, wilt hij zeggen ik loope weg; en als ze b.v. het kaafboord *schoont* en poetst, ik van mijnen kant, ik *poetse de* (vier) *plate*, dat is ik maak mij uit de voeten.

De brave man, die die spreuke sloeg, verstond vast en onloochenbaar dat „de *plate poetsen*, schuren” niet anders en is als de *vierplate*, de *heerdplate poetsen*, schuren: te wege zijnde het huis te verlaten.

Die 't anders verstonden, b.v. die meenden, dat ze in die spreuke met een deel van de *pieke*, in steê van met de *heerdplate*, te doen hadden, kunnen eindeling de *plate* van de *pieke* door de *pieke* zelve vervangen hebben en gezeid: de *pieke* schuren, de *plate poetsen*, wegloopen.

Maar waarom beteekent nu de *plate schuren*, de *plate poetsen* verhuizen, vertrekken, wegloopen?

't Is een oud gebruik en een recht bij de buitenlieden, als ze komen te verhuizen, dat ze het huis kuischen en 't zoo vele mogelijk in den staat en in de hebbelijkheid stellen, waarin het

was, als ze het eerst kwamen te bewonen. Dat heet te Maas-tricht, zegt Schuermans, *de kreem* (de kraam, het kraam, het huis) *poetsen*; dat heet bij Kramers *de plek* (de woonstede, het huis, waaruit men verplekt, verhuist) *schuren*; dat heet de plaat (de vierplate, 't vuilste, 't zwartste van 't huis, een deel voor 't geheele huis, het huis) *poetsen*, *schuren*, dus gereedschap maken om te verhuizen; en eindelijk (het beteekende den name van het teeken gevende) *verhuizen*, *verplekken*, *wegloopen*, *lever le camp*, *décamper*, *prendre la poudre d'escampette*, enz.

't En is niet zoo, zegt Harrebomée, maar „*Hij poetst de plaat*, dat wil zeggen: hij is een achterblijver. Men ziet hier op schoonmaken van het borstharnas, door den krijgsman de *plaat* genoemd. De flauwhartige doet alzoo; vandaar, dat men van iemand, die zich uit de voeten maakt, zegt: *Hij poetst de plaat*.”

Heer Scholten uit Doesborgh, (*Nieuw Nederl. tijdschrift*, 's-Gravenhage, *Gebroeders Belinfante*, 1856, blz. 94—95) doet dat nog nader uiteen, te weten als volgt: „*De plaat poetsen*, *eene gissing*. Bijna ons geheele land door is de uitdrukking *de plaat poetsen* voor *heengaan*, *wegloopen* in zwang, en geen onzer taalkundigen heeft zich nog verwaardigd die uitdrukking nader te verklaren: welligt omdat zij tot de min of meer triviale behoort; zij komt mij echter voor eene korte beschouwing niet onwaardig te zijn, omdat zij eigenaardig de plaats heeft ingenomen van eene vroegere: *de piek schuren*.”

Immers, het is bekend, dat deze laatste uitdrukking (de *piek schuren*) haar bestaan te danken had aan de gewoonte van vlugtende legerbenden, om de pieken, met de punten achter zich aan, door het zand te slepen. Nu de pieken hebben plaats gemaakt voor de geweren, heeft de uitdrukking *de piek schuren* eigenaardig plaats gemaakt voor eene andere: *de plaat poetsen*.

Soldaten namelijk, die in den looppas manœuvreren, dragen hunne geweren *laag*; deze handgreep gaat gemakkelijk over in slepen, en doet dit zeer natuurlijk, wanneer de soldaat gaat vlugten: zonder namelijk zijn hoofd zoo kwijt te zijn, dat hij zijn wapen van zich af smijt. Nu wordt het onderste beslag van den kolf de *stootplaat* of bij verkorting *de plaat* genoemd, en daar deze door het slepen *geschuurd* of *gepoetst* wordt, noemden

de soldaten *vlugten* figuurlijk *de plaat poetsen*. Men dient hierbij echter op te merken, dat *poetsen* een weinig naar een Germanisme riekt, als behoorde de uitdrukking, zoowel als de daad, minder op den Nederlandschen bodem te huis." LOQUELA.

AANTEKENINGEN BIJ HOOFDSTUK II.

OPGAVE 1. Baldadig ontstond uit baldaad = *booze*, slechte daad. *Onvervaard*, vaar = *vrees*.

2. Balg van *belgen* = zwellen, opzetten. *Spalt* van *spalden*, waaruit *spouden* (slijten), *spouwen*. *Teugel* = teug + *el* (achtervoegsel tot vorming van namen van werktuigen), voor *toog* + *el*, van *tieën* = trekken, waarmede ook *tuig*, *teug*, *getuige*, *toom*, *tocht*, enz. samenhangen. *Helm* = hel + *m*, van *helen* = bergen, evenals: *halm* en *hol*, *hel*, *héul*. *Wafel* komt van *weven*. *Dik* met verscherping van slotletter uit *dig*, van *dijgen*, *dijen*, evenals *dicht* en *deesem* (deegsem). *Beuk* (gewelf) voor *beug* van buigen, evenals: *boog*, *boeg*, *beugel*, *bocht*, *bochel*; *galm* = gal + *m*, van *gillen* (gellen) = schreeuwen, roepen, klinken; vergelijk *nachtegal*. — *Vonnis* (vondnis) van *vinden*, evenals: *vond* en *vondst*. *Muizenissen* van het oude *muizen* = peinzen, nadenken.

3. *Klappei* van klappige, clappige. Zoo had men *oulings*: *makerigge*, *troosterigge*, enz.

4. Eene stad *berennen* = eene stad geheel insluiten, omsingelen.

10. *Aard* ontstond uit *hard* = sterk (nog in: *hard* loopen), als in: *Bernhard*, *Bernard* (= *Berenhard*, *sterk* als een beer), *Everhard*, *Everard* (= *sterk* als een *ever*). Evenzoo: *Reinhard* en *Reinaard* (= *sterk* in *raad*). De afleidingen op *-aard* hebben eene ongunstige bijbeteekenis, uitgez. *grijsaard*.

18. *Zoetigheid* is concreet, 't is een zoet brokje, eene lekkernij.

19. *Etmaal* = (regelmatig) terugkeerende *tijd* (Dr. Joh. Franck). De oorsprong van het voorvoegsel is nog niet opgehelderd. Denk aan: *voormaals*, *hiernamaals*, *andermaal*, *nogmaals*, enz.

21. Met dit *beren* (= dragen) hangen samen: *baren*, *gebaar*, *berrie*, (lijk)baar, (draag)baar, *geboorte*, *beurt*, *gebeurtenis*, enz.

24. Men brengt dit *wan* wel in verband met *wanen* = ijdel meenen.

28. *Zitten* had ook de bet. van *wonen*. Zie ook mijne *Sprokkelingen*, blz. 130.

29. Met dit *kiezen* (oorspr. = proeven) hangen o. a. samen: *kost*, *kust* en *keur*, *keus* (Dr. Jan te Winkel, *Spraakkunst*, § 313).

32. *Koozen* van 't Fränsche *causer* = praten.

33. *Zode* van *zieden* (*zeepziederij*, *zoutziederij*, *ziedende toorn*) = hevig koken. Nog: *gezoden* en *gebraden*, *gezoden koek*.

34. *Gaard* (*gaarde*) = tuin (hgd. garten).

38. *Raspen* en *spinnen* waren de werkzaamheden der gevangenen; het eerste bestond in 't *raspen* of fijnmaken van eene houtsoort (braziliehout), waaruit eene verfstof bereid werd. In den volksmond hoorde men: *rapshuis*, eensdeels in overeenstemming met: *geps*, *weps*, enz., anderdeels wellicht, omdat de volksphantasie er *Jan Rap* en zijn' maat bij te pas bracht.

41. De *potten* werden op de *pottebank* vóór het huis geschuurd en wel op eene vaste bank; toen men deze ging overdekken, ontstond het zoogenaamde *pothuis*.

47. In *stadhouder* bet. *stad* *stede* = plaats. *Averechts*, *ave* = af. *Handvest* = eene oorkonde, waaraan de heer met eigen hand zijn zegel had *vast* gemaakt. *Maagschap*, *maag* = bloedverwant, aangehuwde verwant = zwager, schoonzoon, schoonvader. *Bliksemflits*, *flits* = pijl, nog in 't dialect: *flitsboog*. *Ruimschoots* = met ruime *schooten*, uitdrukking, aan de zeevaart ontleend. Een *schoot* is een touw, waarmede men het zeil in bedwang houdt (Zie Tollens, *Overwintering*, vers 113).

49. *Schaakmat* = de schaak (*schach* = koning) dood. *Zondvloed* = groote vloed; *wispelturig* = wispeldurig; *handlanger*, *langen* = reiken; *aamborstig* = angborstig; *achterstal* = schuld, die achterlijk is; *adelborst* (borst = knaap, die op eene *bors*, *beurs* studeert).

50. *Aanleiden* = aansporen, tot iets bewegen. *Berde*, bord = plank. *Heffe* van heffen = schuim, dat op een brouwsel of kooksel drijft.

AANTEKENINGEN BIJ HOOFDSTUK III.

23. Behalve de zeven thans nog genoemde ww., die den genitief regeeren (welke?) had de oudere taal ook: *vragen*, *verkiezen*, *vergeten*, *beginnen*. Zie mijne *Sprokkelingen*, blz. 10.

24. Men bedenke, dat het ww. *volgen* eens den datief eischte.

25. *Dien* is in al deze en dergelijke vormen de datief van *dat*, aanw. vnw.

27. Men denke er aan, dat *zulk* = zoo-lijk en dus eene soort moet aanduiden.

28. Een als bijv. nw. gebezigd buigbaar rededeel komt in geslacht, getal en naamval overeen met zijn hoofdwoord.

30. *Het* zijn goede menschen = de personen in quaestie; de personen, over wie wij spreken. *Het* bet. dus: *zij*, over wie wij handelen. Evenzoo: *het* zijn fraaie paarden, *het* zijn dure boeken.

32. Dr. Jan te Winkel brengt *zelf* tot de aanw. voornw. Het wordt „ter versterking van den nadruk geplaatst achter zelfst. nw. en persoonlijke voornw.” (§ 197).

35. Volgens 't Woordenboek der Ned. taal, alsook volgens Dr. Jan te Winkel, dient men te schrijven: *u brider*, *u aller vriend* (§ 183).

41. Over dit onderwerp vindt men zeer veel wetenswaardigs in Dr. Jan te Winkel, *Spraakkunst*, § 490—508. Ook bevelen wij in 't bijzonder voor de studie der hulpwerkwoorden aan het

Opstel van den heer Op den Zieke, geplaatst in *School en Studie*, jrg. 1888, blz. 172—179.

42. De Spraakkunst geeft hier (eene *te leeren* les) geen naam. Zou de naam toekomstige lijdende infinitief (= eene les, kunnende, zullende, moerende geleerd worden) kunnen dienen?

43. Zie Dr. J. te Winkel, § 386.

44. Idem, § 387.

45. Men denke aan: *de gewetens, de gegevens*.

47. Evenzoo bij Staring: De Verjaardag: *Indachtig aan zijn huiswet*... vers 59. En in: *Krijgslied* (vers 14): *Gedenken aan kroost en ga*.

54. Eigenlijk is de bet.: De moed *worde* niet opgegeven! In plaats van een' wensch ging men een bevel in de uitdrukking zien en vatte het verleden deelwoord op als een gewonen imperatief; aldus kreeg het verleden deelwoord een voorwerp bij zich (Dr. Jan te Winkel, § 489). Ook Van Dale wijst in § 75 van zijne Zinsontleding op dit verschijnsel; hij zegt o. m.: de beteekenis van den zin overheerscht den strikten vorm. In *De Overwintering* van Tollens komt dit „verleden deelwoord met de kracht van de gebiedende wijs” meermalen voor.

64. De bedoeling is hier: onderwerpszinnen van verschillende vorm of gedaante.

68. Het is eene goede manier dergelijke zinnen eerst in twee of drie hoofdeden te splitsen en dan elk dezer leden afzonderlijk verder te ontleden. Het aanwijzen van de onderlinge betrekking is natuurlijk hoofdzaak. Beknopte zinnen worden ontwikkeld, elliptische zinnen aangevuld.

Met betrekking tot de Vraag onder de derde oefening zij opgemerkt, dat de onderwerps- en gezegdezin een wezenlijk bestanddeel van den volzin uitmaken. Zinnen als: *Het is goed, dat gij komt; Hij is niet, wat hij schijnt*, dient men als één geheel te beschouwen en daarbij op te merken, dat in dergelijke zinnen: *dat gij komt, wat hij schijnt*, enz., een onderwerps-, een gezegdezin is.

76. Voor *c* zie men opgave 75. Ook denke men na over vers 442 uit Tollens' *Overwintering*:

Dat doet hun harten goed, rampzaalgen *als* ze zijn!

81. Voor *d* denke men aan zinnen als:

Haar stemmig, *maar* behaaglijk kleet

Om hulde een slanke leest.

B. TER HAAR, *Eliza's vlucht*.

87. In opgave 7 merke men op, dat vers 5 en 6 in verband staan met vers 1, enz. Een dergelijke zinsbouw mag opmerkelijk heeten.

AANTEEKENINGEN BIJ HOOFDSTUK IV.

1. Reeds Vondel en zijn tijdgenooten haspelden over de spelling. De groote dichter zegt o. a. in het Voorbericht van zijn Palamedes: „Wij hebben meest den gemeenen sleur gevolgd, uitgezeld (uitgezonderd) in weinige dingen, overmids wij tot nog toe nooit ons zelve daarin hebben kunnen voldoen, ook achtende, dat er zoo veel niet aan gelegen is, als (met verlof) zich sommige wel inbeelden. In Frankrijk hebben eenige geesten de spelling willen hervormen, en juist schrijven gelijk men spreekt, dan zij zijn niet gevolgd geworden van de treffelijkste schrijvers, die ongetwijfeld gewichtige reden daartoe gehad hebben; en zou men hier af iet zekers besluiten, zoo was 't van noode, dat er een tweede Cadmus verrees, die meer letters vond en het AB verrijkte.” —

Gelukkig, dat de haarklooverijen over de spelling van de baan zijn geschoven. Het woord van Bilderdijk kan nu van kracht zijn: „ . . . wilt gij nog een goeden en welgemeenden raad bovendien, zoo ge ooit Nederlandsch wilt kennen, lees dan tog geen der Spraakkunstenaren, maar beoefen de algemeene Taal en onze oude Schrijvers.” —

Jammer, dat de groote dichter en taalgeleerde in zijn' ijver

tegen het stelsel van Siegenbeek — soms tegen beter weten in — eene spelling heeft voorgeslagen als: *karel* (kerel), *wareld* (wereld), *luisaart*, *grijzaart*, *aartig*, *ontaarten*, *plach*, *mach*, enz. enz., enkel en alleen maar om van Siegenbeek, den gehaten Siegenbeek, te verschillen. „Onder het bepeinen der middelen daartoe geraakt hij in vuur, in razernij, buiten bezinning, grijpt naar een wapen om zich te verdedigen of liever om aan te vallen en — snijdt zich derelik in de vingeren. In stede van *ae* en *ue* tegen Siegenbeek te verdedigen — in welken strijd hij ten minsten de oude voor zich had gehad, — schrijft hij in afwijking van hem: *heir*, *meir*, *beir*, *hair*, *air*, welke spelling nog een restjen is van eenige oud-nederlandsche tongvallen, waarin volstandig, dit is niet alleen in *heir*, *meir* enz., maar ook in alle andere den verlengden *a*-, *o*- en *u*-klank hebbende woorden, de klinkers *a*, *o*, *u* door *i* verlengd werden, en tegen de hedendaagsche en vroegere uitspraak indruischt en alzoo met kracht op zijn eigen hoofd te rugge doet keeren de volgende door hem in arren moede tegen Siegenbeeks spelling van *heer* voor *heir* uitgesproken woorden: „de nieuwe ongerijmde invoering van *heer* voor *heir* te schrijven, koopt uit denzelfden koker waar de gantsche Siegenbeeksche kraam uit voortkomt, door eene verwarring van klanken, dialecten, en tijden, die een uitlandsch en niet Nederlandsch gehoor en uitspraak, met onkunde in algemeene en byzondere taalkennis voortbracht en met onverstand doordreef.”

W. F. CARLEBUR.

2. Men vindt dit toegelicht in de genoemde Grondbeginselen der Spelling en wel § 77, *Aant.* Voor hen, die dit werk nog niet bezitten, zij opgemerkt, dat de Redactie van 't Woordenboek daar ter plaatse zegt, dat *-eet*, *-noom*, *-scoop*, *-troop*, *-anthroop*, *-loog*, geen achtervoegsels zijn, maar verbasteringen van geheele woorden; daarom spelt zij: *poëten*, *profeten*, *concrete*, *complete*, *astronomen*, *telescopen*, *heliotropen*, *philanthropen*, *theologen*, enz. De beteekenis dezer vreemde woorden onderstellen wij bekend.

3. *Deemoedig* ontstond door samentrekking uit *dewe-moed* = moed van een' dienstbode of knecht, van een' dienaar; *deesem*

ontstond uit *deegsem*, door uitstooting der *g*; *eega* of *eegade* staat voor *eewegade* = wettige *gade* (Dr. Jan te Winkel, *Gramm. figuren*); de *ee* in *scheede* en *heesche* ontstond uit *ei*, evenzoo die in *vleesch*; *leelijk* ontstond uit *leedelijk*; de *ee* in *wees* ontstond uit *ai* (*weise*, hgd.).

4. In de Grondb. der Spelling, § 78, wordt gezegd, dat de *oo* van *looze* ontstond uit eenen tweeklank. De *e* in *-heden* is door 't gebruik te rechtvaardigen.

5. Naar de afleiding diende men te schrijven *eiselijk*, van *eis* = schrik, vrees; maar toen dit woord vergeten werd, begon men te denken aan *ijs*, en bij *ijselijk* dacht men aan *koud* worden, van *schrik* verstijven.

6. Bij *weidsche*, *uitweiden* heeft men niet te denken aan *wijd* = breed, maar aan *wei*(de) = ruime grasvlakte.

7. Men denke hier aan uitgestooten letters; zoo ontstond: *koomenij* uit *koopmannij*, *boogerd* uit *boomgaard* (= tuin), *toon*en uit *toog*en. Zie ook *deesem* in aant. 3.

8. *Veinzaard* alsmede *grijnzaard* ontstonden uit *veinzer* en *grijnzer*, vandaar behielden ze *z*.

9. Het is duidelijk, dat in de woorden *geschiedenis*, *behoudenis*, *belijdenis* de *d* geen vervoegingsletter is, als in *bekend* — *bekentenis*, maar eene letter van den stam.

10. *Litteeken* ontstond door gelijkmaking van medeklinkers (assimilatie) uit *likteeken*, *lijcteeke*n, d. i. *blijcteeke*n, *herkenningsteeken*. Thans is de beteekenis beperkt tot die van: spoor van eene oude wonde (Dr. Jan te Winkel, *Gramm. fig.*).

11. Siegenbeek dacht bij *Dingsdag* aan den dag der *rechts-gedingen*, bij *Zaturdag* aan *Saturnus*.

12. Fouten als: *gehaatte*, *vergoode* vond ik meermalen in examenwerk gemaakt.

13. Over het splitsen in lettergrepen van de woorden: *Kaatje*, *laatje*, *papaatje* wordt in de Grondbeginselen niet gehandeld. Naar het ons voorkomt, valt *Kaat-je*, *laat-je* enz., aan te bevelen.

14. *Zijne* pijpen vindt men meermalen in examenwerk. De candidaat denkt er dan niet aan, dat *pijpen* hier een infinitief is als substantief gebezigd; het *pijpen* = het fluiten, nog over in *piepen* (zooals de ouden zingen, *piepen* de jongen).

15. *Schepter*, *schorpioen*, *schrijn*(werker) vangen aan met *sch*; wie *septer* wil zeggen en schrijven, dient dan ook van een *sorpioen*, van een *srijn*(werker) te spreken.

16. *Scandeeren* bet. verzen naar de maat opzeggen, of in voeten verdeelen. In de woorden *scandeeren*, *scalpeeren* (een *scalp* is eene hoofdhuid, *scalpeeren* is de huid van den schedel stroopen, zooals de Indianen het hunne vijanden doen) en *scepticist*, alsmede in: *scaphander* (zwemgordel), *scrupel*¹⁾, *scrupuleus*, *scriba* (secretaris) schrijve men geen *sch* aan 't begin.

1) Een *medicinaal* pond (0.375 K.G.) = 12 ons = 96 drachmen = 288 scrupel = 5760 grein, eene indeeling uit oude rekenboeken wel bekend.

